

SOCIĀLAIS DARBS LATVIJĀ

Labklājības ministrija

**Profesionālie nevārdi
sociālajā darbā**
9.lpp

**Sociālais darbs
ieslodzījuma vietās**
16.lpp

**Ieskats nedziedināmi
slimu cilvēku vajadzībās
un aprūpē**
60.lpp

**Citāds raksts – māsu
saruna par dažādības
pieņemšanu**
80.lpp

Mārtiņš Moors – sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētājas vietnieks, Rīgas Stradiņa universitātes lektors, Rīgas domes Labklājības departamenta direktora vietnieks, Sociālās pārvaldes priekšnieks

Aiga Romāne-Meiere – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), LU sociālā darba profesionālās bakalaura programmas studiju direktore, zinātniskā asistente LU SPPI, jauniešu programmu vadītāja biedrībā "Resiliences Centrs", Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre

Sandra Zalcmāne – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Baltijas Starptautiskās akadēmijas lektore, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre

Una Lapskalna – sociālo zinātņu maģistre sabiedrības vadībā (Mg. sc.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja, Ventspils Sociālā dienesta vadītāja

Vita Roga-Vailza – sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.), Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre, kopienas sociālās aprūpes aģentūras "Vitascare" (Lielbritānija) dibinātāja

Maija Muceniece – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākā eksperte

Redkolēģija

Una Lapskalna

Aiga Romāne-Meiere

Maija Muceniece

Vita Roga-Vailza

Sandra Zalcmāne

Mārtiņš Moors

SATURS

LR Labklājības ministres uzruna	4
Redkolēģijas uzruna	6
Aktuāli no Labklājības ministrijas Maija Muceniece	7
Profesionālie <i>nevārdi</i> sociālajā darbā Vita Roga-Vailza	9
Sociālais darbs ieslodzījuma vietās Aiga Romāne-Meiere, Mudīte Kruvese	16
Latvijas penitenciārajā sistēmā esošā subkultūra un Atkarīgo centra darba pieeja tās mazināšanā Linda Kirmuška-Pūpola	28
Vecāku tiesību, pienākumu un atbildības aizgādības jomā praktiskie aspekti Jānis Moors	40
Latvijas Sociālo darbinieku biedrības 2022. gada ikgadējās konferences ekspertu diskusijas kopsavilkums Mārtiņš Moors	53
Ieskats nedziedināmi slimu cilvēku vajadzībās un aprūpē Maija Kārklīņa, Vita Roga-Vailza	60
Vardarbība pret sievieti ģimenē – acīmredzamais un neredzamais Juris Osis	70
Citāds raksts – māsu saruna par dažādības pieņemšanu Evija Eglīte, Guna Eglīte	80
Sociālā darba ētisko standartu attiecībās ar vadību raksturojums Mārtiņš Moors	87
Redkolēģija iesaka	96
SUMMARY	99

LR Labklājības ministres uzruna

Sociālā darbinieka profesija ir misijas darbs, caur kuru rosināt pozitīvas pārmaiņas savu klientu dzīvēs. Tā ir dinamiska, radoša un daudzpusīga profesija. Arī notikumi pasaulē liek sociālajiem darbiniekiem pilnveidoties un mainīt pieeju darbā ar klientiem. Mēs iepazīstam jaunas pieredzes, kļūstam prasīgāki un līdz ar to vēlamies mūsdienīgākus pakalpojumus.

Demogrāfijas tendences un sabiedrības novecošanās radīs arvien lielāku pieprasījumu pēc sociālā darba speciālistiem dažādos līmeņos. Specializāciju veidošana, izmaiņas pakalpojumu nodrošināšanā, paplašinot pašvaldībās minimāli nodrošināmo sociālo pakalpojumu loku, sociālā darba tiesiskā regulējuma pilnveide – tie ir tikai daži no nākotnes izaicinājumiem. Mums būs

nepieciešams jūsu atbalsts un ierosinājumi, lai kopā varam veidot profesionālu un konstruktīvu vidi.

Varu tikai prognozēt, ka vairumā profesiju, arī sociālā darba jomā, tuvākā nākotne būs pārmaiņu pilna. Mūsu uzdevums ir palīdzēt šīm pārmaiņām notikt vieglāk, atbalstot un stiprinot sociālo darbinieku kopienu, uzklaudot un rodot risinājumus aktuālajām situācijām, kā arī piedāvājot dažādas profesionālās kompetences pilnveides iespējas.

Ļoti būtiski ir sociālās jomas cilvēkresursu attīstības jautājumi, tāpēc Eiropas Sociālā fonda Plus projektā "Profesionāla un mūsdienīga sociālā darba attīstība" īpaša uzmanība tiks veltīta profesionāļu tālākizglītībai un profesionālajai pilnveidei. Ar stipendijām atbalstīsim sociālā darba studijas augstskolās, īpaši maģistrantūrā un supervizoru studiju programmās.

Studiju virzienā "Sociālā labklājība" veidosim tik nepieciešamo jauno pasniezdzēju inkubatoru, kurā līdzās augstskolu pedagoģijas un līderības apguvei dosim iespēju apgūt savu specializācijas studiju kursu vai prakses jomu. Arī sociālo pakalpojumu sniedzēju iestāžu vadītājiem būs iespēja mācīties īpašās līderības attīstības un pilnveides programmās. Attīstīsim arī starpnozaru sadarbību veselības aprūpes, tiesību aizsardzības, civilās aizsardzības un sociālā darba speciālistu krīzes risinājumu komandas izveidē un darbībā vietēja mēroga krīžu risku un seku mazināšanā.

Esam arī pieprasījuši papildu budžeta vietas sociālā darba studiju programmās gan bakalaura programmā Latvijas Universitātē, gan maģistra programmā Rīgas Stradiņa Universitātē.

Katru gadu marta trešajā otrdienā atzīmē Vispasaules Sociālā darba dienu. Novēlu jums šajā dienā ar lepnumu atskatīties uz padarīto! Tas ir ļoti būtiski, ka spējam sevi paslavēt par paveikto, lai gūtu iedvesmu un prieku tālākajiem darbiem. Palīdzēt un atbalstīt otru cilvēku ir svētīgs un vajadzīgs darbs!

Evika Siliņa,
labklājības ministre

Redkolēģijas uzruna

Efektīva un uz klienta vajadzībām vērsta prakse ir darbību kopums, kurā sociālais darbinieks izmanto zināšanas, prasmes un metodes, lai iespējami labāk palīdzētu klientam. Šāda prakse ņem vērā ne tikai klienta vajadzības, vēlmes, spējas un ierobežojumus. Tā atzīst cilvēka spēju lemt par savu dzīvi un izdarīt izvēles, kā arī ietver profesionālās ētikas ievērošanu attiecībā ar klientiem, kolēģiem un vadību. **Profesionālā pilnveide sociālajā darbā** ir vērsta uz to, lai sociālie darbinieki varētu attīstīt savas prasmes un zināšanas. Tā ir pašizaugsme, kas notiek, gan iepazīstoties ar citu kolēģu praksi un daloties pieredzē, gan apkopojot sociālo darbinieku kopienas zināšanas metodiskajos materiālos un veicot pētījumus. Katrā periodiskajā izdevumā cenšamies ielikt kādu prakses stāstu, pozitīvu pieredzi, teorētisku atziņu, praktisku padomu vai viedokļu rakstus par tēmām, ko vēlamies aktualizēt. Arī šī izdevuma mērķis ir rosināt lasītāju domāt par jautājumiem, kas līdz šim tikuši mazāk skatīti. Cita starpā periodiskajā izdevumā ir iespēja iepazīties ar sociālo darbu ieslodzījuma vietās, uzzināt ekspertu viedokli par sociālo darbu ar jauniešiem, iepazīties ar divām jaunām metodikām sociālajiem darbiniekiem, izzināt mirstošu cilvēku vajadzības un lasīt citus vērtīgus materiālus.

Patīkamu lasīšanu!

Aktuāli no Labklājības ministrijas

Maija Muceniece, Labklājības ministrijas Sociālā darba un sociālās palīdzības politikas departamenta projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vadītāja, Mg. soc. d.

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar aktuālajiem notikumiem Labklājības ministrijas Eiropas Sociālā fonda finansētajā projektā "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" (turpmāk – Projekts) un citām norisēm sociālā darba jomā.

Kopš 2020. gada Projekta ietvaros tiek īstenots ģimenes asistenta pakalpojuma pilotprojekts. Šī gada sākumā tajā iesaistījās un mācības uzsāka 23 topošie ģimenes asistenti. Pilotprojekta ietvaros tiek vērtēta un pilotēta mācību programma, kas ar katru jaunu ģimenes asistentu grupu kļūst pilnīgāka un arī apjomīgāka. Vasarā tiek plānots nodrošināt mācības vēl vienai ģimenes asistentu grupai. Paralēli pilotprojektam tiek veikts pētījums par ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti atbalsta nodrošināšanā ģimenēm. Pagājušā gada nogalē, reaģējot uz pētījuma starpziņojumu, kas akcentēja ar ģimenes asistenta pakalpojuma īstenošanas saturu saistītus problēmu jautājumus, Rīgā, Tallinas ielas kvartāla "Angārs" telpās norisinājās diskusija "Vai ģimenes asistents atrisinās visu?". Diskusija tika īstenota domnīcas formātā, un tajā tika skatīti profesionālās ētikas robežu jautājumi starp ģimenes asistentu un klientu, kā arī starp ģimenes asistentu un sociālo darbinieku, ar pakalpojuma ietekmi uz klienta situāciju un citi ar pakalpojuma saturu un kvalitāti saistīti jautājumi. Reflektējot par

domnīcā pārrunāto, noslēguma paneldiskusijā eksperti dalījās ar savu profesionālo viedokli un grupās secināto. Domnīcu grupas vadīja un paneldiskusijā piedalījās: Maija Muceniece, projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vadītāja, Oksana Žabko, *Baltic Institute of Social Sciences* pētniece, Elīna Šteinberga, ģimenes asistente ģimenēm ar bērniem Jelgavas novada pašvaldībā, Lana Ziedone, ģimenes asistenta pakalpojuma koordinatore Rīgas Sociālajā dienestā, Līga Mence, projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" ģimenes asistenta pilotprojekta koordinatore un Evija Rutmane, Ogres novada pašvaldības Sociālā dienesta Atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem vadītāja.

Diskusijā piedalījās gan pašvaldībās un nevalstiskajā sektorā strādājošie ģimenes asistenti, gan sociālie darbinieki, kuri ikdienā sadarbojas ar ģimenes asistentiem, gan politikas plānotāji un ģimenes asistentu koordinatori.

Šī gada Pasaules Sociālā darba dienas, kas tika atzīmēta 21. martā, devīze ir "Cienot dažādību, strādājam kopā" (angļu val. – *Respecting diversity through joint social action*), kas "sasaucas" ar Projekta ietvaros nesen izstrādāto metodiku sociālajam darbam daudzveidīgā sabiedrībā jeb sociālajam darbam ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām. Metodikā iekļautas četras mērķa grupas: bēgļi

un patvēruma meklētāji, personas ar Latvijai netradicionālu reliģisko piederību, seksuālās minoritātes un romi. Turpinās izstrāde vairākām metodikām sociālajam darbam ar dažādām klientu mērķa grupām un metodēm, kā arī to pilotprojektu īstenošana:

- metodika sociālajam darbam ar jauniešiem;
- metodika sociālajam darbam ar grupu;
- metodika sociālajam darbam krīzes intervencē un psihosociālā konsultēšana krīzē;
- metodika sociālajam darbam ar senioriem.

Jau vairāk kā gadu notiek darbs pie metodikas sociālajam darbam kopienā izstrādes. Februāra sākumā metodikas pilotprojektā iesaistīto septiņu Latvijas pašvaldību 11 sociālajiem darbiniekiem bija iespēja doties mācību pieredzes braucienā, lai iepazītos ar sociālā darba kopienā praktisko, reālo darbību valstīs, kur šī pieeja jau darbojas – Austrijā un Slovēnijā. Klātienes pieredzes vizītes pilotprojekta dalībniekiem ļāva labāk izprast sociālā darba kopienā iespējas, dažādās formas un veidus un iepazīt šīs sociālā darba pieejas izmantošanu sociālā darbinieka ikdienā. Pieredzes vizīšu laikā iegūtā praktiskā informācija par sociālā darbinieka pienākumiem, ikdienu, izaicinājumiem un problēmu risinājumu veidiem ļāva paplašināt pilotprojekta dalībnieku redzesloku, stiprināt viņu profesionālās zināšanas un prasmes, trenēt spēju analizēt informāciju un izmantot dažādas pieejas, motivējot iedzīvotājus sociālā darba kopienā pieeju Latvijā un būt par tās vēstnešiem.

Kā ierasts nedēļā, kad pasaulē tiek atzīmēta sociālā darba diena, Labklājības

ministrija rīko konferenci, kas veltīta sociālajam darbam. Šī gada konferencē "Bērns. Pusaudzis. Jaunietis.", kas notika 24. martā, uzmanība tika veltīta bērnu un jauniešu mentālajai veselībai, uzvedības grūtībām, atkarībām, sociālajiem pakalpojumiem un citiem ne tikai sociālajiem darbiniekiem nozīmīgiem jautājumiem.

Jau tradicionāli pavasarī tiek godināti konkursa "Gada balva sociālajā darbā" laureāti. Konkursa mērķis ir apzināt sociālos darbiniekus Latvijā, kuri aktīvi un godprātīgi darbojas sociālā darba praksē, sniedz profesionālu atbalstu iedzīvotājiem dažādu sociālo problēmu risināšanā un novēršanā; novērtēt visprofesionālākos un atsaucīgākos sociālos darbiniekus; popularizēt un veicināt sociālā darba attīstību, profesijas prestižu un labo praksi. Žūrijas un iedzīvotāju balsojuma rezultātā 2022. gada laureāti ir:

- Ligita Bergmane, Kuldīgas novada pašvaldības aģentūras "Sociālais dienests" sociālā darbiniece – labākais sociālais darbinieks sociālajā dienestā;
- Ineta Vizuliņa, biedrības "Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācija" ģimeņu atbalsta centra "AIRI vecākiem" sociālā darbiniece – labākais sociālais darbinieks nevalstiskajā unprivātajā sektorā;
- Inga Brente-Mieze, biedrības "Latvijas Samariešu apvienība" Vidzemes sociālo pakalpojumu vadītāja – labākais vadītājs sociālā darba jomā;
- Ieva Krusta, biedrības "Rīgas pilsētas "Rūpju bērns"" izpilddirektore – žūrijas speciālā balva sociālajā darbā. Lai gan Projekts ir iesaistījis savā noslēguma fāzē, tā gandrīz 8 gadu īstenošanas laikā uzsāktās iniciatīvas un atsevišķas aktivitātes tiks turpinātas citā

Labklājības ministrijas projektā "Profesionāla un mūsdienīga sociālā darba attīstība", kura komanda šogad jau uzsāk savu darbu. Jaunā projekta ietvaros tiek plānots atbalsts sociālo pakalpojumu sniedzējiem, tai skaitā sociālā darba speciālistiem, iestāžu, organizāciju un to struktūrvienību vadītājiem, aprūpes speciālistiem un personām, kuras nodrošina ģimenes asistenta pakalpojumu, kā arī sociālā darba studiju programmu studentiem. Tiks turpinātas tādas aktivitātes kā supervīziju nodrošināšana, metodiku un ar tām saistītu mācību programmu izstrāde, kā arī mācību īstenošana metodiku apguvei, informatīvi izglītojoši un sabiedrības izpratni bagātinoši informēšanas pasākumi. Tiek plānots izstrādāt un ieviest profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības program-

mas, pilnveidot augstākās izglītības programmas, veidot profesionālā atbalsta tīklu sociālā darba attīstībai, kā arī attīstīt sociālā darba jomā strādājošo līderības prasmes. Pasākumu īstenošanai plānotais kopējais finansējums ir 12 470 000 eiro (tajā skaitā Eiropas Sociālā fonda *Plus* finansējums – 10 599 500 eiro (85%) un valsts budžeta finansējums – 1 870 500 eiro (15%)), un tas tiks īstenots līdz 2028. gadam. Visus ar Projekta aktivitātēm saistītos resursus – metodiskos materiālus, diskusiju un konferenču videoierakstus, informatīvos materiālus, pētījumus un citu informāciju – meklējiet Labklājības ministrijas tīmekļa vietnē: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-921115i001>.

Profesionālie *nevārdi*¹ sociālajā darbā

Dr. sc. paed. Vita Roga-Vailza, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre

Profesionālisms sociālajā darbā saistās ne tikai ar ētikas normu, sociālā darba vērtību un principu ievērošanu un efektīvu sociālā darba procesa veidošanu, bet arī ar atbilstošu terminoloģijas lietošanu ikdienas praksē darbā ar klientiem, kolēģiem un sadarbības partneriem, kā arī publiskos pasākumos un rakstos. Taču praksē kā jau praksē, terminu un jēdzienu lietojums ir diezgan neviennozīmīgs, bieži vien neatbils-

tošs mūsdienu izpratnei un sociālā darba profesijas attīstībai, un dažu terminu lietošana pat ir nevēlama. Kāds tam ir iemesls? Visbiežāk praksē ir iesakņojusies termini, kuru lietošana uzsākta pirms 25–30 gadiem, kad sociālais darbs Latvijā tikai vēl veidojās kā profesija, aizgūstot terminus no citām nozarēm (piemēram, veselības aprūpes, izglītības u.c.), kā arī izmantojot Rietumeiropas valstīs iepriekš gadu desmitiem lietotus, bet jau novecojušus terminus. Arī sociālo darbinieku pieredze nav viendabīga, jo sociālais darbs Latvijā ģeogrāfiski nav attīstījies vienādā ātrumā. Piemēram,

1. Ar to jāsaprot profesionālajā valodā neietecami apzīmējumi

līdz 2009. gada 1. janvārim visās pašvaldībās nebija obligāti jāveido sociālie dienesti², bet vēl šobrīd sociālo pakalpojumu nodrošinājums visās pašvaldībās ne tuvu nav vienāds, kas liecina par dažādu sociālā darba attīstības tempu. Tikai pēdējos gados ir būtiski palielinājusies sociālā darba metodiskās vadības vienotība, jo LR Labklājības ministrijas īstenotā projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" ietvaros notiek metodisko materiālu izstrāde sociālajā darbā ar dažādām mērķa grupām un problemātiku, ir izstrādāta un izdota teoriju grāmata par sociālo darbu ar gadījumu³, kā arī ir izstrādāta un drīzumā tiks izdota jaunā Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca (turpmāk – vārdnīca)⁴. Vārdnīca sniegs mūsdienīgu gan Latvijas, gan ārvalstu zinātniskajās atziņās un praksē balstītu sociālā darba terminu skaidrojumu. Vārdnīcas noslēgumā ir iekļauti arī vairāku profesionālo *nevārdu* skaidrojumi, kas, domājams, lasītājiem būs interesants materiāls, jo arī *nevārdi* ļauj labāk saprast to, kā attīstās profesionālā valoda sociālajā darbā Latvijā. Nereti profesionālās terminoloģijas attīstība notiek ātrāk nekā tas parādās normatīvajos aktos. Tāpēc ir jāpieņem situācija, ka normatīvajos aktos var tikt lietoti termini, kuri sociālā darba profesijā tiek uzskatīti par *nevārdiem*, jo to konotācijas vairs neatbilst

2. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 10. panta 3. daļa bija norma, kas noteica, ka pašvaldības domē var neveidot sociālo dienestu, ja tās iedzīvotāju skaits nepārsniedz 3000. Šī norma tika no likuma izslēgta ar 2008. gada 18. decembra likumu "Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/185915>

3. Vairāk par metodisko atbalstu var skatīt šeit: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskais-atbalsts>

4. Šā raksta autore ir viena no Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcas autorēm.

mūsdienīgai izpratnei par cilvēku uzvedību sociālajā vidē. Tomēr tikai caur *nevārdu* apzināšanu un diskusiju par to saturu var radīt nepieciešamo pamatu, lai arī normatīvajos aktos terminu lietojums ar laiku atbilstu mūsdienīgai sociālā darba terminoloģijai.

Kā rodas profesionālie *nevārdi* un kāpēc nostiprinās to lietojums? Doma par "profesionālo *nevārdu*" tēmu radās pēc periodiskā izdevuma "Sociālais darbs Latvijā" redkolēģijas diskusijām par aktualitātēm Latvijas sociālā darba praksē, par to, kādi jautājumi aizvien biežāk praksē parādās kā saasināti vai pat strīdīgi. No savas puses vēlos lasītāju mudināt uz pārdomām par sevi kā valodas "nesēju" profesijā un to, ka daudz vairāk būtu jāuzsver kopīgais, kas veido sociālā darba profesijas integritāti. Un tā ir profesionāla sociālā darbinieka valoda.

Vēsturiski sociālais darbs attīstījies no labdarības, žēlsirdības un brīvprātības aktivitātēm, kas vērstas uz palīdzību "trūcīgajiem un grūtībās nonākušajiem", bet vēlāk cieši savijies ar medicīnas jomu, atbalstot "slimos, nespējīgos un kopjamos" cilvēkus. Tas viss ietekmēja arī terminoloģijas attīstību sociālajā darbā. Tā, piemēram, garīgās veselības jomā sākotnēji plaši tika lietoti tādi vārdi kā *idioti*, *plānprātīgie*, *nepieskaitāmie*, *atpalikušie*, *nespējnieku nams* u.c. Līdz ar to var teikt, ka darbs pie vārdnīcas bija kā revīzijas darbs, kura laikā identificējām daudzus terminus, kas tiek lietoti nevajadzīgi, bez pamatojuma, kuri laika gaitā novecojuši un ir pat ētiski nepieņemami – cilvēka cieņu aizskaroši vai diskriminējoši. Manuprāt, mums jau ir neliela terminu grupa, kas steidzīgi jāizņem no valsts politikas un normatīviem dokumentiem, jo ir

kļuvuši par profesionāliem *nevārdiem*. Tie ir termini, kuros cilvēks vai grupa tiek identificēti ar noteiktu medicīnisku traucējumu vai viņiem tiek piedēvēta noteikta īpašība, piemēram, *nelabvēlīgā gīmene* (ieteikums – "grūtībās nonākusi gīmene"), *darba nespējīgais* (ieteikums – "darba spējīgā vecumā nestrādājošs cilvēks"), *invalids* (ieteikums – "cilvēks ar invaliditāti"), *neredzīgais vai vājredzīgais* (ieteikums – "cilvēks ar redzes traucējumiem"), *nedzirdīgais vai vājdzirdīgais* (ieteikums – "cilvēks ar dzirdes traucējumiem"), *upuris* (ieteikums – "no vardarbības cietusi persona") un citi. Tie ir tipiski piemēri, kā mūsdienīga sociālā darba izpratnē cilvēki vai grupas tiek "birkoti jeb apzīmogoti". Šādu vārdu lietošana attiecībā ar citiem cilvēkiem (īpaši klientiem) dod sociālajam darbiniekam pārākuma un varas statusu, kas nekādi nav savienojams ar sociālā darba vērtībām un ētikas principiem. Tāpat arī jāņem vērā, ka sociālā darba mērķis ir vairoties klientu neatkarīgas dzīves spējas, paaugstināt prasmes izmantot iespējas un vairoties spēju būt noteicējam par savu dzīvi. To var būt grūti, pat neiespējami sasniegt, ja mēs klientus apzīmējam ar terminiem, kuru konotācija ir saistīta ar personas fiziskiem, medicīniskiem, sociāliem trūkumiem vai nespējām un sabiedrības aizspriedumiem, nevis katrā cilvēkā esošo potenciālu izaugsmei, adaptācijai un attīstībai.

Vēlos sniegt dažu *nevārdu* skaidrojumu, kuri ir iekļauti jaunajā Sociālā darba terminoloģijas skaidrojošajā vārdnīcā. Tas ļaus lasītājam labāk izprast profesionālo *nevārdu* būtību un iemeslus, kāpēc tie tiek atzīti par nevēlamiem profesionālajā leksikā.

a) **Akls, kurls, kurlmēms, mēms** ir

novecojuši jēdzieni, kurus sociālā darba profesionālajā valodā vairs nelieto. Mūsdienās izmanto tādus jēdzienus kā "nedzirdīgs", "neredzīgs", "neredzība", "nedzirdība", "vājdzirdīgs", "vājredzīgs". Novecojušo apzīmējumu izmantošana ir aizvainojoša cilvēkiem ar attiecīgajiem funkcionālajiem traucējumiem, kā arī cilvēkiem, kuri par viņiem rūpējas un ir ikdienas saskarē.

b) **Antisociāls** vispārīgā nozīmē ir tāds, kas ir pretējs sabiedrības normām, likumiem un paražām. Psihiatrijā un psihoterapijā jēdziens tiek saistīts ar antisociālas personības traucējumiem pēc noteiktu pazīmju izvērtēšanas un diagnosticēšanas. Sociālajā darbā termins kļūst par *nevārdu*, ja tiek lietots bez pazīmju izvērtēšanas (*birkojot* klientu) un kā īpašības vārds, apzīmējot klienta nevēlamo uzvedību vai tādu uzvedību, kas rada neapmierinātību no sociālā darbinieka puses (izrādot necienīgu attieksmi).

c) **Autists** – sociālā darba praksē bieži lietots apzīmējums cilvēkiem, kuriem ir autiskā spektra traucējumi. Profesionālu vidē tiek lietoti daudzveidīgi saīsinājumi dažādām diagnozēm, tomēr ikdienas praksē šāda vienkāršota terminoloģijas lietošana var radīt aizvainojumu cilvēkiem, kuriem ir garīgās attīstības vai psihiskās veselības traucējumi, kā arī cilvēkiem, kuri par viņiem rūpējas un ir ikdienas saskarē. Cilvēkam uzstādītā diagnoze nedrīkst tikt vispārināta uz cilvēka personību.

d) **Invalids, nespējīgs, garīgi / fiziski atpalicis** ir aizskaroši un diskriminējoši apzīmējumi cilvēkiem ar invaliditāti, funkcionāliem vai garīgās attīstības traucējumiem. Jēdzienam invalids ir jēdzieniskā satura uzslāņojums no angļu valodas vārda *invalid*, kas tulkojumā

nozīmē 'nederīgs'. Nav pieļaujams profesionālajā darbā lietot apzīmējumus, kas identificē cilvēku ar viņa slimību vai uzsver viņa traucējumus. Noniecinošu apzīmējumu lietošana ir aizvainojoša cilvēkiem ar attiecīgajiem traucējumiem, kā arī cilvēkiem, kuri par viņiem rūpējas un ir ikdienas saskarē. Ieteicams lietot apzīmējumus, kas ietver cilvēka speciālās vajadzības, bet nenoniecina viņa personību kopumā, piemēram, "cilvēks ar invaliditāti", "cilvēks ar funkcionāliem traucējumiem".

e) **Narkomāns, alkoholiķis** ir aizskarošs un diskriminējošs apzīmējums cilvēkiem ar problemātiskiem vielu lietošanas paradumiem vai vielu atkarību. Apzīmējums identificē cilvēku ar viņa problēmu. Apzīmējums *birko* vielu lietotāju un var izraisīt viņa sociālo atstumtību.

f) **Nelabvēlīga ģimene, disfunkcionāla ģimene, mazturīga ģimene** ir aizskaroši un *birkojoši* apzīmējumi, kurus dažkārt lieto darbā ar ģimenēm. Novecojušā apzīmējuma *nelabvēlīga ģimene* izcelsme ir no krievu valodas vārdu savienojuma *неблагополучная семья*. Savukārt *disfunkcionāla ģimene* ir profesionāļu sarunu valodā vienkāršots un saīsināts apzīmējums, kas ir saistāms ar teoriju par ģimenes funkcijām. Ģimenei kādas konkrētas funkcijas var darboties labāk, sliktāk vai nebūt vispār, bet sakot, ka ģimene kopumā ir disfunkcionāla, šis apzīmējums iegūst vispārinātu un nievājošu nozīmi. Apzīmējums *mazturīga ģimene* nav sociālā darba profesionālās terminoloģijas jēdziens un netiek precīzi definēts, tomēr bieži tiek lietots gan labklājības jomā, gan plašsaziņas līdzekļos.

g) **Resocializācija, korekcija, pārraudzināšana** sociālā darba profesionālā

terminoloģijā ir novecojuši jēdzieni. Tā, piemēram, jēdzieni *korekcija* un *pārraudzināšana* bija aktuāli sociālā darba ar gadījumu pirmsākumos 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Sociālajā darbā tos pārstāja lietot, jo vārdu semantiskā nozīmē – 'pārtaisīšana' – ir pretrunā ar sociālā darba intervences ideju un vērtībām, piemēram, raugoties no radikālā sociālā darba, humanistiskās teoriju skatu punkta.⁵

Runājot par terminu atbilstību sociālā darba procesam, man vienmēr pārdomas ir izraisījuši tādi termini kā *sociālās rehabilitācijas plāns un resocializācija*. Latvijas praksē ir izteikta tendence aizstāt "sociālā darba intervenci" ar *sociālās rehabilitācijas plānu*. Un tas ir jāraksta visur, tam jāparādās visās klienta lietās. Bet ar kādu nozīmi? Starptautiskajā praksē sociālās rehabilitācijas plāni ir atzīti noteiktām mērķa grupām, kur nepieciešami medicīniski un psiholoģiski orientēti atbalsta pakalpojumi, piemēram, personām ar invaliditāti, no vardarbības cietušām personām, cilvēkiem ar atkarības problēmām. Šajos gadījumos sociālās rehabilitācijas pasākumi ir daļa no sociālā darbinieka intervences plāna. Savukārt socializācija ir process visas cilvēka dzīves garumā, un nav svarīgi, vai tas ir pozitīvs vai negatīvs, bet *resocializēt* pēc būtības mēs nevaram, un jēdziens pats par sevi pauž piespiešanas, apspiešanas ideju. Drīzāk tā ir cilvēka attīstības dinamika, ņemot vērā konkrēto situāciju, un viņa pieredzi, kas veicina pārmaiņas socializācijas procesā.

5. Baiba Bela un Līga Rasnača (zin. red.). *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022. 640 lpp. (izdošanas procesā)

Viena no sociālo darbinieku profesionālajām un personības kvalitātēm ir prasme veidot skaidri saprotamu komunikācijas procesu. Šo prasmi nepieciešams pārnest arī uz jebkuru rakstveida dokumentu, kas atspoguļo sociālā darba procesu, piemēram, konsultāciju ar klientu lakonisku un nepārprotamu rezumējumu. Atceros gadījumu no savas prakses, kad Lielbritānijas ģimenes tiesā tika izskatīts gadījums par vecāku audzināšanas prasmēm un to atbilstību bērna interesēm un vajadzībām. Tiesnese, kas izskatīja lietu, aizrādīja sociālajam darbiniekam, kas bija veicis vecāku prasmju izvērtēšanu, ka ziņojuma (angļu val. – *court report*) valoda ir ļoti neskaidra un vispārīga, tajā lietotie jēdzieni nepasaka problēmas būtību. Tāpat tika norādīts, ka ģimenei, par kuru ziņojums bija sagatavots, ir grūtības uztvert sociālā darbinieka rakstīto, un tas tikpat labi varētu būt rakstīts kādā svešvalodā (kas nav angļu valoda). Tātad svarīgi ne tikai pareizi lietot terminoloģiju, bet arī pasniegt to klientam saprotamā veidā. Domāju, ka līdzīgi piemēri varētu būt sastopami arī Latvijas sociālo darbinieku praksē sadarbībā ar bāriņtiesu. Mūsu atbildība ir atrast un izmantot atbilstošos terminus, spēt pielāgot profesionālās valodas lietojumu dažādās auditorijās, prezentējot kādu tēmu, individuālās sarunās ar kolēģiem vai tikšanās reizēs ar saviem klientiem. Paralēli ir jāprot izvēlēties pareizo veidu, kā pārlicināties, ka teiktais ir patiešām saprasts.

No profesionālajiem *nevārdiem* būtu jānošķir profesionālajā vidē lietotie žargona vārdi. Žargons ir īpaša valoda, kas tiek lietota noteiktas profesijas vai profesiju grupas ietvaros. Žargo-

nu raksturo tas, ka tā ir citiem nesaņemama un bieži vien iedomīga un ar pārākuma apziņu saistīta valoda. No vienas puses, žargons ļauj vieglāku un reizēm pat precīzāku komunikāciju noteiktai profesijai piederošo profesionāļu starpā, no otras puses, tas var mulsināt klientus, padarīt komunikāciju ar speciālistu nesaprotamu.

Daudzi uzskata, ka žargons ir profesionālo *nevārdu* izteiksmes veids un tādējādi nav akceptējama tā lietošana, jo īpaši sociālajā darbā. Taču, kā norāda Lūks Rodžers (*Luke Rodgers*), aprūpes stratēģijas direktors, un Džūlija Tiasa (*Julie Tyas*), reģistrēta sociālā darbiniece no Apvienotās Karalistes, tad žargons un *nevārdi* nav viens un tas pats.⁶ Ir svarīgi, kad, kur un ar ko žargons tiek lietots. Praktiski savā komunikācijā bieži lieto profesionālo žargonu, jo viņi saprot tā jēgu un nozīmi, žargons palīdz vieglāk, ātrāk komunicēt un parāda savā ziņā pat tādu kā profesionālu vienotību un solidaritāti, kā arī tas var pat palīdzēt, noteiktā kontekstā skaidrojot problēmu un tās risinājumu. Žargonam atšķirībā no profesionāliem *nevārdiem* ne vienmēr ir cilvēka cieņu aizskarošas nianšes, tomēr žargonu noteikti nedrīkstētu lietot sarunā ar klientu. Piemēram, "Es iešu pie jums uz *mājinieku*" (Es došos pie jums mājas vizītē); "Jānim ir nosūtījums uz *panšuku*" (Jānim ir nosūtījums uz pansionātu). Nevar noliegt arī to, ka žargons var novest pie profesionālu *nevārdu* lietošanas, kā arī klienta, mērķa grupas vai situācijas negatīvas *birkošanas*. Kaut vai šāds ilustratīvs piemērs. Rakstot īsziņas telefonā, vārdi tiek saīsināti,

6. Exploring the importance of language in social work (openaccessgovernment.org)

aizstāti, izmantoti simboli, norautas vārda beigas vai atsevišķi burti, lietoti aizstājējvārdi, piemēram: "varbūt" tiek rakstīts kā *vrb*; "šodien" kā *šdn*; "atbalsta grupa" kā *grupovņiks*; "rehabilitācija" kā *rehab*s u.c. Un tā tas pamazām ieviešas dažādos saziņas veidos un, pašiem sociālajiem darbiniekiem to neapzinoties, žargons un *nevārdi* tiek likti kopā un producēti kā akceptējams profesionālas valodas veids praksē. Šādu vārdu lietošanas iemesls var būt pavisam vienkāršs – tā ir ērtāk, ātrāk un vieglāk. Es personīgi pārstāvu viedokli, ka profesionālie *nevārdi* pārsvarā tiek izmantoti neapzināti vai ar pārliecību, ka konteksts ir atbilstošs. Pati esmu lietojusi žargona vārdus un atzišos, ka tie ir devuši tādu labu sevis apzināšanās un piederības sajūtu "starp savējiem" vietā, kur strādāju. Vienlaicīgi pieredze ir pierādījusi, ka gan *nevārdi*, gan žargons var kļūt cilvēka cieņu aizskaroši un aizvainojoši, tos lietojot tikai pašu sociālo darbinieku vidū, piemēram, *mēmais Pēteris, mans klientiņš, vientuļā mamma, atkarīgais, TOP 10 klients* un citi.

Īsā aptaujā šī raksta tapšanas laikā Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedri deva vairākus piemērus žargona vārdu lietošanā sociālajā darbā.

- *Ģimenisti* – izplatīts un praksē iegājies sociālo darbinieku darbam ar ģimenēm ar bērniem apzīmējums.

- *Trūcene* – izziņa par personas / ģimenes atbilstību trūcīgas personas / ģimenes statusam.

- *Durka* – psihoneiroloģiskā slimnīca. Žargona vārda pamatā ir krievu valodas vārds, kas nozīmē 'muļķis'.

- *Simtlatnieki* – algoto pagaidu sabied-

risko darbu veicēji⁷.

- *Bomžatņiks* – dzīves vieta ar īpaši sliktiem apstākļiem.

- *Socialka* – klientu vidū bieži tā tiek apzīmēts pašvaldības sociālais dienests vai reizēm arī Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, vai arī tas tiek lietots kā apvienojošs abu iestāžu apzīmējums.

- *Plosts* – alkohola lietošana ilgāku laika posmu.

- *Panšuks* – ilgstošā sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija institūcijā – gan kā sociālā pakalpojuma veids, gan kā šī pakalpojuma sniegšanas vieta (ēka).

- *Vecīši* – pansionāta jeb ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā klienti.

- *Ar putniem, putni galvā* – cilvēks ar situācijai neadekvātu rīcību.

- *Nediagnosticēts GRT* – persona, kurai, iespējams, ir garīga rakstura traucējumi, bet tam nav oficiāla ārstniecības personas vai ārstniecības iestādes sniegta apstiprinājuma.

- *Dzīvā rinda* – klientu pieņemšanas veids bez noteikta pieņemšanas laika konkrētai personai (pieraksta) definēšanas.

- *Sīķiks* – klienta sociālās situācijas raksturojums.

Protams, tie ir tikai daži piemēri no sociālo darbinieku ikdienas. Tomēr arī no

7. Sākot ar 2009. gada septembri, tika ieviests jauns Eiropas sociālā fonda un valsts finansēts projekts – aktīvās nodarbinātības pasākums "Darba prakse ar stipendiju pašvaldībā", kas ietvēra sevī iespēju veikt sabiedrībai derīgus fiziska rakstura darbus, par to saņemot stipendiju 100 latu apmērā. Tautā vēlāk šo pasākumu iesauca

tiem var redzēt, ka nereti tomēr žargona vārdi ir ar negatīvu konotāciju. Otra iezīme – žargona vārdus ir ietekmējusi krievu valoda. Ir svarīgi apzināties, ka mūsu ikdienā šie un citi žargona vārdi pastāv, un ka ne visās situācijās ir adekvāti tos lietot. Jo valoda nenoliedzami ietekmē arī mūsu rīcību un sadarbību ar klientiem.

Jebkurai profesijai ir valoda, kas tiek akceptēta ar noteiktu terminoloģiju un jēdzieniem, kurus atzīst šajā profesijā strādājošie speciālisti. Bieži mēdz teikt, ka tas ir veids, kādā valoda tiek "autorizēta" gan no profesionāļu, gan pakalpojuma saņēmēju vai patērētāju puses. Sociālā darba profesija nav izņēmums. Latvijā sociālā darba profesija turpina attīstīties visos prakses līmeņos – individuālais darbs ar klientu (piemēram, metodiku izstrāde darbā ar atkarīgām personām, cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem); sociālais darbs kopienā (NVO aktivitātes, sociālo programmu ieviešana); valsts atbalsta programmas noteiktām mērķa grupām u.c. Pēc pašreizējiem novērojumiem var teikt, ka mikro prakses terminoloģija ir samērā labi attīstījusies, bet kopienas līmenī ir liela nevienprātība, nekoncekvenca un daudz neskaidrību pat par pamata terminiem, piemēram, "kopienas sociālais darbs" vai "sociālais darbs kopienā", "kopienas attīstība", "kopienas organizēšana" un "kopienas darba plānošana" – kādas ir atšķirības u.c. Tāpēc ir svarīgi, ka paralēli sekojam līdzī un pieņemam arī starptautiski atzītu terminu un jēdzienu lietojumu profesijā. 2023. gada pavasarī tiek publicēta Soci-

'simtlatnieki'. Skatīt vairāk: Moors, M. Latvijas sociālās drošības sistēmas ieceres un veidošanās gadsimtu mijā. *Sociālais darbs Latvijā*, 2019. Nr. 1: 22.–23.lpp.

ālā darba terminoloģijas vārdnīca, pie kuras darbs ilga trīs gadus, un tas ir vērtējams kā liels akadēmisks sasniegums profesijas identitātes stiprināšanā. Vārdnīcas radīšanas process deva ne tikai svarīgas atziņas par terminoloģiskās skaidrības svarīgumu sociālajā darbā, bet arī par tās attīstību pasaulē un turpmākām pilnveides iespējām Latvijā. Šis arī bija viens no iemesliem, kāpēc vārdnīcas tapšanas laikā mums noritēja sparīgas diskusijas ne tikai savstarpēji autoru vidū, bet arī ar redkolēģiju – mēs katrs izmantojām savu praktisko pieredzi un balstījāmies atšķirīgā literatūrā, dažādu autoru atziņās un teorijās, un tas deva iespēju pārskatīt to, ko mēs jau zinām, un papildināt savu zināšanu bāzi (turklāt tās vēl bija nepieciešams attiecināt un sasaistīt ar Latvijas sociālā darba praksi).

Raksta nobeigumā aicinu katru no mums pārdomāt savu ikdienas valodas un profesionālo terminu lietošanu un ieklausīties savos kolēģos – cik viegli (vai grūti) ir saprasties vienam ar otru, kā mēs paši jūtamies savā "valodas lietojumā", kā mūs saprot sadarbības partneri un klienti. Viena lieta ir sadzirdēt sevi, kolēģu vai citu speciālistu lietotos profesionālos *nevārdus*, bet pavisam cita un daudz grūtāka lieta ir tos censties mainīt. Taču skaidrs ir viens – profesionālas valodas lietošanas jautājumu ignorēt nedrīkst, jo citādi veidojas absurda situācija, proti, sociālais darbs, kas kā profesija vērstas un iestājas par cieņas pilnu attieksmi pret katru cilvēku, bet ar *nevārdu* lietošanu veicina necienīgu attieksmi gan pret profesiju, gan pret apkārtējiem, mazinot profesijas prestižu kopumā.

Izmantotie avoti

1. Baiba Bela un Līga Rasnača (zin. red.). *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022. 640 lpp. (izdošanas procesā)
2. *Exploring the importance of language in social work* (openaccessgovernment.org), izgūts 15.12.2022.

3. Moors, M. Latvijas sociālās drošības sistēmas ieceres un veidošanās gadsimtu mijā. *Sociālais darbs Latvijā*, 2019. Nr. 1: 6.–26.lpp.
4. 2008. gada 18. decembra likums "Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/185915>

Sociālais darbs ieslodzījuma vietās

Mudīte Kruvese, Ieslodzījuma vietu pārvaldes centrālā aparāta Resocializācijas daļas vecākā referente

Aiga Romāne-Meiere, LU Sociālā darba bakalaura programmas studiju direktore

Sabiedrības drošība ir viens no brīvības atņemšanas soda mērķiem un arī brīvības ierobežošanas attaisnojumiem, taču šis mērķis ir sasniedzams tikai tad, ja ieslodzījuma laikā tiek nodrošināts, ka pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma cilvēks ne tikai vēlas, bet spēj sociāli funkcionēt, neveicot jaunus likumpārkāpumus. Uz brīvības atņemšanu varam skatīties kā uz laika posmu, kas dots ieslodzījumā esošajai personai, lai tā apzinātu un mainītu to domāšanas veidu un uzvedību, kas cilvēku noveduši līdz ieslodzījuma vietai. Viens no ieslodzījuma vietu speciālistiem, kas var palīdzēt šajā sarežģītajā procesā, ir sociālais darbinieks. Šī raksta mērķis ir iepazīstināt lasītāju ar sociālā darba specifiku ieslodzījuma vietās Latvijā, balstoties uz 2022. gadā izstrādāto "Rokasgrāmatu ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma".

Lai palīdzētu ieslodzījuma vietās un pašvaldību sociālajos dienestos strādājošiem sociālajiem darbiniekiem un citiem speciālistiem izprast darba specifiku ar mērķa grupu – ieslodzītie un bijušie ieslodzītie, Eiropas Sociālā fonda projekta Nr.9.1.2.0/16/I/001 "Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū" ietvaros Ieslodzījumu vietu pārvalde 2022. gadā sagatavoja "**Rokasgrāmatu ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma**" (turpmāk – Rokasgrāmata). Rokasgrāmatas izstrāde tika uzticēta Latvijas Universitātes un Ģimenes un audžuģimenes atbalsta biedrības "DOMUS" izveidotajai ekspertu darba grupai. Šīs Rokasgrāmatas mērķis ir sniegt informāciju ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem par pašvaldībās īstenoto sociālo darbu ar personām pēc ieslodzījuma un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem par veikto sociālo darbu ar personām

ieslodzījumā, kā arī veicināt informācijas apmaiņu starp pašvaldībām un ieslodzījumu vietām par Rokasgrāmatas mērķgrupu. Tādēļ Rokasgrāmatā apkopota un atspoguļota pašreizējā praktiskā sociālā darba pieredze darbā ar personām, kuras izcieš brīvības atņemšanas sodu, atrodas apcietinājumā, un sociālā darba pieredze pašvaldībās ar personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas. Rokasgrāmatā vērsta uzmanība uz kopīgo un atšķirīgo sociālajā darbā ieslodzījuma vietās un sociālajos dienestos. Šī Rokasgrāmata ir pirmā publikācija, kur apkopota informācija par to, kā šobrīd organizēts sociālais darbs ieslodzījuma vietās. Ņemot vērā, ka penitenciārā sistēma turpina mainīties, attīstīties un pilnveidoties, lietderīgi būtu, ka Rokasgrāmatai sekotu turpinājums, kas ļautu sekot līdzi izmaiņām penitenciārā sistēmā un aktualitātēm sociālajā darbā ieslodzījuma vietās. Rokasgrāmata ir pieejama elektroniski¹.

Vēsturiski sociālā darba prakse ieslodzījumu vietās Latvijā datējama ar 2005. gadu, kad to uzsāka septiņi sociālie darbinieki 15 ieslodzījuma vietās. 2008. gadā tie bija jau 15 sociālie darbinieki (13 ieslodzījuma vietas), 2010. gadā – 17 (12 ieslodzījuma vietas), 2016. gadā – 21 sociālais darbinieks (11 ieslodzījuma vietas), 2018. gadā – 25 sociālie darbinieki (10 ieslodzījuma vietas), bet 2021. gadā 24 sociālā darba speciālisti strādāja 9 ieslodzījuma vietās (tajā skaitā Olaines cietumā – Latvijas cietumu slimnīcas

Atkarīgo centrā)². Sociālais darbs Latvijas penitenciārā sistēmā šogad atzīmē 17 gadu pastāvēšanu. 17 gadi ir nozīmīgs laiks, tas ir bijis pārmaiņu laiks penitenciārā sistēmā, t.sk. arī sociālajā darbā, kurš ļoti dinamiski turpinās arī šobrīd – tiek meklēti veidi, kā visefektīvāk palīdzēt cilvēkiem mainīt destruktīvas uzvedības paradumus. Viens no pēdējiem jauninājumiem ir dinamiskās drošības ieviešana ieslodzījuma vietās. Dinamiskā drošība paredz ieviest ieslodzījuma vietās humānākus apstākļus, kas ir balstīti uz ieslodzīto izprašanu, darbinieku un ieslodzīto savstarpēju cieņu un pozitīvām attiecībām, nevis fiziskām barjerām, sodīšanu, ieslodzījuma vietu personāla pārākumu un citu negatīvi ietekmējošu darbību veikšanu. Tātad katrai notiesātajai personai ieslodzījuma vietā tiek nodrošināta ne tikai uzraudzība, bet ar viņu tiek veidotas atbalstošas, pozitīvas pārmaiņas veicinošas attiecības. Ne velti gan sociālie darbinieki, gan citi resocializācijas nodaļas darbinieki parasti kā vienu no galvenajiem "darba instrumentiem" piemin motivējošo interviju³.

Jau raksta sākumā jāpiemin, ka resocializācijas nodaļas darbinieki (vecākais inspektors, sociālais darbinieks, psihologs) strādā ciešā sadarbībā. Tas nozīmē regulāru informācijas apmaiņu par izmaiņām un novērojumiem attiecībā uz ieslodzījumā esošo personu, kā

2. Kruvese, M. *Sociālais darbs ieslodzījumu vietā*. Konferences ieraksts. 2018. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=81O-5jpBs7E>

3. Motivējošā intervija ir metode, ko lieto, lai palīdzētu cilvēkam izprast pārmaiņu nepieciešamību, palīdzētu pamanīt un mainīt problemātisko uzvedību. Metodes mērķis ir stiprināt paša cilvēka motivāciju uzvedības pārmaiņām.

1. Pieejama šeit: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5397/download?attachESF&fbclid=IwAR-2bqBZWLnM5BcVTZ06jB2X92T7lj8SPMTAXHfA-ERhcsOq0zWdOxU7KEPII>

arī savstarpējas rekomendācijas turpmākajam darbam. Vienkāršs sadarbības piemērs – vecākie inspektori ieslodzījumā esošās personas satiek katru dienu un, saredzot nepieciešamību, viņiem ir iespēja informēt un atgādināt par iespēju saņemt sociālā darbinieka konsultāciju.

Sociālais darbs ieslodzījuma vietās ir saistīts ar katras ieslodzījuma vietas specifiku. Piemēram, iekšējās kārtības noteikumi slēgta, daļēji slēgta, atklāta tipa ieslodzījuma vietā būtiski atšķiras, un līdz ar to mainās arī sociālā darbinieka profesionālās darbības iespējas. Sociālajam darbiniekam ir stingri jāievēro, ko persona drīkst un ko nedrīkst noteikta režīma ieslodzījuma vietā. Katrā ieslodzījuma vietā ir stingri reglamentēta dienas kārtība un ieslodzīto personu pārvietošanās iespējas. "Latvijas Sodū izpildes kodekss" un "Apcietinājumā turēšanas kārtības likums" ir normatīvie akti, kas precīzi reglamentē ne tikai ieslodzījumā esošās personas ierobežojumus, bet vienlaicīgi arī darbinieku iespējas organizēt savu darbību. Lai sociālais darbinieks noorganizētu, piemēram, piparkūku cepšanas pasākumu vai šaha turnīru⁴, viņam ir jāparedz laiks nepieciešamajiem saskaņojumiem ar ieslodzījuma vietas priekšnieku.

Salīdzinot sociālo darbu ieslodzījuma vietās un citās institūcijās, var teikt – ja parasti sociālo darbu uztveram kā pietiekami radošu profesiju, kas ļauj elastīgi meklēt dažādus inovatīvus risinājumus iedzīvotāju sociālo problēmu mazināšanai, tad ieslodzījuma vietās

4. Vairāk informācijas: <https://www.ievp.gov.lv/lv/jaunums/latvijas-ieslodzijuma-vietu-komandas-piedalises-starpkontinentalaja-saha-turnira-ieslodzitamajiem>

sociālo darbinieku profesionālā darbība ir stingrāk reglamentēta. Arī paši sociālie darbinieki atzīst: "*Sociālais darbs ir tas pats. Likumi un noteikumi ir tie paši. Darbs ar cilvēku ir tāds pats. Specifika ir tāda, ka sociālajā dienestā var cilvēkam pateikt "dodies tur, vērsies pie tā, dari to", tad šeit (ieslodzījumā) cilvēks ir te, un tu nevari pateikt – ej tur un dari to! Ir jāatrod veidi un iespējas tepat.*"⁵ Tomēr nevar teikt, ka ieslodzījuma vietās neveidojas jaunas iniciatīvas, jo, piemēram, šobrīd jau ierastie Ģimenes dienas pasākumi vai līdzgaitnieku atbalsts sākotnēji bija inovācijas.

Ietvars sociālajam darbam ieslodzījuma vietā noteikts Latvijas Sodū izpildes kodeksa 61.3 panta pirmās daļas 3. punktā un Ministru kabineta noteikumos Nr. 191 "Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība"⁶. Lielākā daļa ieslodzījuma vietās lietoto terminu ir saskaņoti ar Latvijas Sodū izpildes kodeksu, kurš ir pieņemts 1970. gadā. **Piecdesmit gadu laikā kodekss saturiski regulāri ir ticis atjaunināts, taču jāatzīst, ka terminoloģiski tas ir novecojis. Tajā ir virkne terminu, kurus šobrīd sociālajā darbā vērtē jau kā profesionālos nevārdus, piemēram, korekcija, resocializācija, apkalpe. Tā kā sociālā darbinieka pienākumi un uzdevumi tiek noteikti saskaņā ar pieminētajiem normatīvajiem aktiem, daļa no terminiem, kas sociālā darba vidē varētu būt kritiski vērtējami, tiek izmantoti arī rakstā.**

5. Citāts no intervijas ar ieslodzījuma vietas sociālo darbinieku.

6. Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība. Ministru kabineta noteikumi Nr. 191. Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013. OP numurs: 2013/70.6 Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=256000>

Ko dara sociālais darbinieks ieslodzījuma vietā?

- Piedalās izvērtēšanā un resocializācijas plāna⁷ izstrādē.
- Sadarbībā ar valsts un pašvaldību institūcijām sniedz ieslodzījumā esošām personām konsultatīvo atbalstu sociālo jautājumu risināšanā.
- Nodrošina individuālās vai grupu konsultācijas (pēc personas lūguma vai brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka uzdevumā).
- Veicina ieslodzījumā esošo personu sociālo prasmju atjaunošanu un jaunu prasmju attīstību.
- Pirms atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes informē personu par sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas iespējām, kā arī sniedz informāciju par nodarbinātības iespējām un pieejamo naktsmītni pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes.
- Nereti sociālais darbinieks konsultācijas sniedz ieslodzījuma vietas amatpersonām un darbiniekiem.

Var noteikt visās ieslodzījuma vietās kopīgos un atšķirīgos darbinieku uzdevumus. Kopīgais – visu ieslodzījuma vietu sociālo darbinieku amata pienākumos ir ieslodzījumā esošo personu sociālo problēmu risināšana, kā arī piedalīšanās notiesātās personas risku un vajadzību izvērtēšanā, resocializācijas plāna izstrādē un ikgadējā

7. Resocializācijas plāns – izmantojot "Risku un vajadzību novērtēšanā" iegūto informāciju, katrai ieslodzījumā esošai personai tiek izstrādāts resocializācijas plāns, kas: 1) nosaka sasniedzamo resocializācijas mērķi visā soda izpildes laikā; 2) nosaka uzdevumus nākamajam izvērtēšanas periodam; 3) ietver resocializācijas pasākumus, kas personai konkrētā laika posmā jāīsteno.

pārskatīšanā. Visi pārējie pienākumi var atšķirties. Piemēram, ir sociālie darbinieki, kas vada resocializācijas programmas⁸, kādam amata pienākumos noteikta ieslodzīto personu apliecināšanu dokumentu noformēšana, bet nebūs iekļauts uzdevums organizēt starpinstitūciju sanāksmes, savukārt kāds cits gan organizēs starpinstitucionālās sanāksmes, gan vadīs resocializācijas programmas.

Sociālais darbs tiek veikts kopējā resocializācijas procesa⁹ ietvaros. Un sociālais darbinieks ir viens no ieslodzījuma vietas Resocializācijas daļas speciālistiem, kurš piedalās resocializācijas plāna izstrādē un tā ikgadējā pārskatīšanā. Tāpēc raksta turpinājumā autore ir raksturojušas sociālā darbinieka lomu, sasaistot to ar resocializācijas procesu.

Sociālā darbinieka loma resocializācijas procesā

Resocializācijas process ieslodzījuma vietā sākas ar notiesātās personas izvērtēšanu, izmantojot "Risku un vajadzību novērtēšanas" (turpmāk – RVN)

8. Resocializācijas programmas – grupu nodarbības, kas vērstas uz personu domāšanas un uzvedības paradumu maiņu. Parasti programmās piedalās tās personas, kuras apzinās savas problēmas un vēlas tās risināt, vai vēlas iegūt pozitīvu atsauksmi labvēlīgāka soda izpildes režīma noteikšanai vai pirmstermiņa atbrīvošanai. Programmu piemēri: "DAR" (ex-EQUIP), "Pārmaiņām Jā", "Esmu apzināts", "Stresa mazināšanas programma", "Dzīves skola-4", "Es un citi" (ex-Vērtībglītība), "Riska mazināšanas programma", "Vardarbības mazināšanas programma", "Vecāku prasmes", "Dzīve turpinās" (programma senioriem), "Zinu, varu, daru: ceļvedis uz miera ostu" (programma no vardarbības cietušajiem).

9. Resocializācijas process – pasākumu kopums, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni.

instrumentu¹⁰. Katrai notiesātajai personai divu mēnešu laikā veic izvērtēšanu un sagatavo resocializācijas plānu. RVN tiek veikts, izpētot personas lietas materiālus vai citus informācijas avotus, piemēram, Valsts probācijas dienesta ziņojumu (turpmāk – VPD), ja līdz ieslodzījumam persona ir bijusi VPD klients, un organizējot individuālas pārrunas ar notiesāto personu. RVN veic trīs ieslodzījuma vietas Resocializācijas daļas speciālisti: vecākais inspektors, sociālais darbinieks un psihologs. Sociālais darbinieks un psihologs pēc RVN aizpildīšanas sniedz priekšlikumus notiesātās personas resocializācijas plāna saturam. Vecākais inspektors pēc pārrunām ar sociālo darbinieku un psihologu sagatavo resocializācijas plānu, ar kuru tiek iepazīstināta notiesātā persona, kura ir līdzatbildīga plāna izpildē.

RVN instruments ir izstrādāts, balstoties pētījumos. Laika gaitā tiek veidoti jauni, dažādām ieslodzījumā esošām mērķa grupām piemēroti RVN. Nesentika apgūts darbs ar diviem Kanādā izstrādātiem diagnosticējošiem RVN instrumentiem – vardarbības riska skalu un vardarbības riska skalu dzimumnoziedzniekiem. RVN instruments ļauj: 1) noteikt intervences līmeni, kas nepieciešams, lai samazinātu atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iespējamību; 2) identificēt faktoros, kas veicina klienta noziedzīgo rīcību (kriminogēnās vajadzības), un nepieciešamības gadījumā veikt atbilstošu programmas izstrādi; 3) veicināt resursu koncentrēšanu uz vidēja un augsta riska klientiem; 4) novērtēt progresu, kas

10. Sociālā darba teorijā sociālā darba procesu uzsāk ar **izvērtēšanu**, savukārt terminu "**novērtēšana**" lieto procesa noslēguma fāzē. Ieslodzījuma vietās resocializācijas process tiek uzsākts ar **risku un vajadzību novērtējumu**.

panākts darbā ar klientu, un identificēt pārmaiņas viņa riskos un vajadzībās.

Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas galvenie riska faktori ir:

- atkarības no dažādām vielām;
- krimināla sociālā vide;
- nestabila nodarbinātība;
- dzīvesvietas neesamība;
- brīvā laika pavadīšanas iemaņu trūkums;
- ģimenes attiecību trūkums;
- sabiedrības atbalsta nepietiekamība (nevēlēšanās vai bailes to pieņemt);
- emocionāla nestabilitāte;
- vāja paškontrolē, negatīva attieksme pret visu¹¹.

Protams, daļai minēto riska faktoru (piemēram, ģimenes attiecību trūkums) vienīgais informācijas avots ir paša cilvēka sniegtā informācija, tāpēc darbinieki izvērtējumu papildina ar komentāriem par novērojamiem, par personas pausto attieksmi.

RVN rezultātā tiek noteiktas personas vajadzības, antisociālas uzvedības un atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpe ieslodzījuma vietā, piemērotākie sociālās rehabilitācijas līdzekļi. Papildus tiek izzināts, **kādi ir tie resursi, kas konkrētajai notiesātajai personai var palīdzēt izvairīties no noziedzīgas uzvedības, piemēram, ģimenes atbalsts, darba pras-**

11. Rokasgrāmata ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma. – Ieslodzījuma vietu pārvalde, 2022. Pieejama: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5397/download?attacESF&fbclid=IwAR2bq-BZWLnM5BcVTZ06jB2X92T7j8SPMTAXHfAER-hcsOq0zWdOxU7KEPII>

mes attiecīgā specialitātē, izglītība. Vienlaikus tiek apkopota informācija par īpašiem personīgiem aspektiem, kas jāņem vērā personas resocializācijas procesā, piemēram, garīgās veselības traucējumi, motivācijas trūkums u.c. Balstoties uz izvērtēšanā iegūto informāciju, katrai notiesātajai personai (atbilstoši ieslodzījuma vietas resursiem un soda termiņam) izstrādā resocializācijas plānu. Šajā plānā nosaka uzdevumus prioritārā secībā.

Lai lasītajam rastos skaidrāks priekšstats, autores rakstā ir iekļāvušas konceptīvi saīsinātu gadījuma aprakstu, identificētos riskus un vajadzības, kā arī iespējamus uzdevumus resocializācijas plānam.

Piemērs

Jānis, dzimis 08.08.2005., notiesāts pēc Krimināllikuma 159. panta trešās daļas (par izvarošanu, ja tā izraisījusi smagas sekas, vai par tādas personas izvarošanu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu), pēc Krimināllikuma 160. panta sestās daļas (par šā panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas izraisījis smagas sekas vai ja tas izdarīts ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu).

Tiesas spriedums stājies likumīgā spēkā: 11.02.2022.

Soda termiņš: brīvības atņemšana 2 gadi 6 mēneši, papildsods – probācijas uzraudzība 3 gadi.

Soda termiņa sākums: 22.03.2022. Soda termiņa beigas: 22.08.2024.

Jāņa personas lietā atrodas pase un izglītības līmeni apliecinošs dokuments (iegūta pamatizglītība).

Pirms ieslodzījuma Jānis dzīvoja deklarētajā dzīvesvietā.....(adrese), divistabu

dzīvoklī ar malkas apkuri (tēvs, māte, vecākā māsa), vienā istabā ar māsu, telpa nodalīta ar norobežojumu.

Jānim ir pamatskolas izglītība, pirms ieslodzījuma mācījās Liepājas valsts tehnikumā (specialitāte – mehanizētu sistēmu tehniks). Ieslodzījuma laikā uzsāka mācības 10. klasē.

Iepriekšējās darba pieredzes nav; nav pieredzes arī finanšu plānošanā. Ieslodzījuma laikā saņem regulārus naudas pārvedumus no mātes, sūtījumu jeb paciņu nav. Gribētu saņemt lielāku naudas summu. Jānis plāno, ko pirkt ieslodzījuma vietas veikalā, kopumā naudas līdzekļus tērē pārdomāti.

Jāņa māte nestrādā, tēvs jau desmit gadus strādā Norvēģijā (ģimene vēlējusies savu lauku māju). Māsa (18 gadi) 2022. gadā beidza vidusskolu. Ģimene sociālā dienesta redzeslokā līdz šim nav bijusi. Laikā, kad tēvs bija Latvijā, Jānis ar tēvu strādājis lauku mājā. Pēc Jāņa mātes teiktā konflikti starp vecākiem nav bijuši, izņemot nelielas domstarpības bērnu audzināšanas jautājumā (bet tās esot izrunātas). Starp Jāni un viņa māsu bija nelielas sadzīviskas nesaprašanās.

Jānim attiecībās ar vecākiem pietrūkst emocionālās piesaistes, no tēva puses pietrūcis atbalsts. Ieslodzījuma laikā Jānis uztur kontaktu ar ģimeni – regulāri gan sazvānās telefoniski, gan izmanto Skype.

Pirms ieslodzījuma Jānim bijis viens draugs. Ieslodzījuma laikā attiecības ar draugu neuztur.

Jānim pirms ieslodzījuma patīcis sportot, spēlēt datoru, skatīties filmas. Patīka automašīnas, elektronika, ziemā spēlējies hokeju. Jānis ir motivēts ieslodzījuma laikā iesaistīties resocializācijas

programmās, bet nav motivēts apmeklēt psihologa konsultācijas.

Jaunietis nav narkologa uzskaitē, apgalvo, ka alkoholu, atkarību izraisošās vielas nelieto. Ir bijis viens administratīvais pārkāpums par braukšanu ar mopēdu bez tiesībām.

Jānis, uzsākot izciest piespiesto brīvības atņemšanas sodu, ir diezgan noslēgts un diskusijās par visu, kas skar nozieguma apstākļus vai cietušo, iesaistās nelabprāt. Ir izteicis nepatiku pret cietušo meiteni, nevēlas viņu satikt. Neatzīst to, ka būtu izdarījis noziegumu. Pret ieslodzījuma vietas darbiniekiem izturas ar cieņu. Pēc Jāņa teiktā, kompensācija cietušajai ir atlīdzināta (informācija nav pārbaudīta).

Ieslodzījuma vietā Jānim tika veikts sākotnējais risku un vajadzību novērtējums, un konstatēti šādi riski un vajadzības:

- atzīst seksuālu kontaktu, bet noliedz, ka tas ir bijis piespiedu kārtā (izvarošana);

- neapzinās noziedzīga nodarījuma sekas (nesaskata situāciju no upura viedokļa);

- vāji attīstītas spējas atpazīt un atzīt personiskos riska faktorus;

- nespēj identificēt faktorus un motīvus, kas noveda pie noziedzīga nodarījuma izdarīšanas;

- empātijas trūkums;

- zema spēja ierobežot sevi un zema spēja reflektēt;

- nelietderīga brīvā laika pavadīšana;

- nepieciešams turpināt izglītības procesu;

- ģimenes saišu uzturēšana/stiprināšana.

Resocializācijas plāns

- Resocializācijas daļas vecākā inspektora konsultācijas – motivēt notiesāto apmeklēt psihologa konsultācijas, sniegt nepieciešamo informāciju par soda izpildes apstākļiem.

- Resocializācijas daļas sociālā darbinieka konsultācijas – motivēt notiesāto apmeklēt psihologa konsultācijas, sniegt atbalstu, uzturēt kontaktu ar ģimeni.

- Iesaistīt vispārējās izglītības programmas apguvē – mācības 10. klasē, turpināt izglītības procesu un iegūt vispārējo izglītību.

- Resocializācija programma "Pārmaiņām Jā!". Mērķis: veicināt un stiprināt notiesāto personu iekšējo motivāciju pārmaiņām.

- Resocializācija programma "Domas. Atbildība. Rīcība". Mērķis: motivēt un mācīt grupas dalībniekus domāt un rīkoties ar atbildības izjūtu, stimulējot morālā sprieduma attīstību, mazinot agresiju un izmantojot savstarpējās palīdzības pieeju.

- Valsts probācijas dienesta programma "Pārmaiņu ceļš 2". Mērķis: mazināt risku nākotnē veikt dzimumnoziegumus, tādējādi aizsargājot bijušos, pašreizējos vai potenciālos upurus.

- Ārsta psihiatra konsultācija.

- Lietderīga brīvā laika pavadīšana – apmeklēt pulciņus, piedalīties ieslodzījuma vietas rīkotajos kultūras un sporta pasākumos. Mērķis – plānot un lietderīgi pavadīt brīvo laiku, garīga un fiziska pilnveidošanās.

- Iesaistīties ieslodzījuma vietas teritorijas labiekārtošanas darbos bez atlīdzības. Mērķis – attīstīt darba prasmes.¹²

Jāatzīmē, ka ieslodzījuma vietās ieslodzījumā esošo personu līdzdalība ir balstīta uz brīvprātības principu. Līdz ar to personas nereti atsakās piedalīties resocializācijas pasākumos vai arī pilda tikai daļu no uzdevumiem, tāpēc ieslodzījuma vietu darbinieku kopējais uzdevums ir motivēt un atrast veidus, kā veicināt aizvien aktīvāku iesaisti. Tās ieslodzījumā esošās personas, kuras izvēlas sadarboties un izmantot piedāvātos resocializācijas pasākumus, var virzīties pa soda progresīvās izpildes noteiktajām pakāpēm¹³ un iegūt iespēju būt atbrīvotam nosacīti pirms termiņa vai nosacīti pirms termiņa ar elektro-nisko uzraudzību.

Ieslodzījuma vietās izmanto resocializācijas veidus, kas noteikti Latvijas Sodū izpildes kodeksā¹⁴.

• **Izglītošana** – personas iesaistīšana vispārējās, profesionālās un interešu izglītības programmās.

• **Sabiedriski lietderīga nodarbinātība** – darbs brīvības atņemšanas iestāžu saimnieciskajā apkalpē, komersanta izveidotajās darba vietās brīvības atņemšanas iestādē vai ārpus tās atkarībā no noteiktā soda izciešanas režīma; likumā noteiktā nodarbināšana bez atlīdzības.

12. Ieslodzījuma vietas sagatavots gadījuma piemērs.

13. **Soda progresīvās izpildes princips** paredz pakāpenisku soda izciešanas režīma mīkstināšanu vai pastiprināšanu atbilstoši notiesātā uzvedībai un sasniegtajiem resocializācijas rezultātiem.

14. Resocializācijas līdzekļi noteikti "Latvijas Sodū izpildes kodeksā" 61.5. pantā. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/90218-latvijas-sodu-izpildes-kodekss>

• **Sociālo problēmu risināšana**, ņemot vērā ieslodzījuma vietu ierobežoto vidi.

• **Psihologiskā palīdzība** – psiholoģiskā izpēte, psihologa atzinuma sagatavošana, individuālās vai grupu psiholoģiskās konsultācijas, konsultēšana krīzes situācijā brīvības atņemšanas iestādē. Visbiežāk krīzes situācijas rodas saistībā ar tuvinieku zaudējumu, sliktu ziņu saņemšanu no cilvēkiem brīvībā, ar konfliktiem starp ieslodzītājiem un saasinoties psihiskiem traucējumiem.

• **Brīvā laika pasākumu organizēšana** – iesaistīšana kultūras, informatīvos, mākslas, pašdarbības un sporta pasākumos.

• **Atkarību mazināšanas programma** – daļība mērķtiecīgu un strukturētu pasākumu kopumā sociālo prasmju attīstībai, uzvedības modeļa pilnveidei un sociāli atbalstāmas vērtību sistēmas veidošanai.

• **Resocializācijas programmas.** Raksta turpinājumā ir raksturota sociālā darbinieka loma katrā no šiem resocializācijas veidiem.

Izglītības nodrošināšana

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā¹⁵ noteikts, ka nevienam cilvēkam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību, tai skaitā personām, kas atrodas ieslodzījumā. Katrā ieslodzījuma vietā par ieslodzījumā esošo personu resocializāciju atbildīgā amatpersona, kas var būt arī sociālais darbinieks, ne vēlāk kā mēnesi pirms nākamā mācību gada sākuma apkopo

15. *Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*. Latvijas Vēstnesis, 13.06.1997. Nr. 143/144. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43859>

ieslodzījumā esošo personu iesniegumus par iesaistīšanos vispārējās un profesionālās izglītības programmās. Šis saraksts tiek iesniegts izglītības iestādē. Pēc tam Ieslodzījuma vietu pārvaldes atbildīgā amatpersona sadarbībā ar izglītības iestādi veic mācību grupu komplektēšanu saskaņā ar normatīvo aktu un sadarbības līguma nosacījumiem¹⁶. Vispārējās izglītības programmās (pamatizglītība un vidējā izglītība) obligātā kārtā tiek iesaistīti visi nepilngadīgie, savukārt pārējiem ieslodzītajiem vispārējās izglītības un profesionālās izglītības apguve ir brīvprātīga.

Ieslodzījuma vietu pārvaldē strādājošie sociālie darbinieki atzīst, ka ne visas ieslodzījumā esošās personas vēlas pilnveidot savas zināšanas un izglīties. Apcietinātām un notiesātām personām trūkst motivācijas, kā arī bieža pārvietošana no vienas ieslodzījuma vietas uz citu sakarā ar soda izciešanas režīma maiņu traucē normālam izglītības procesam. **Tāpēc nozīmīga loma motivēšanā ir ieslodzījuma vietas sociālajiem darbiniekiem, kas apzina ieslodzījumā esošo personu vajadzības un sniedz viņiem palīdzību atbilstošas izglītības programmas izvēlē, kā arī palīdz sagatavot iesniegumu par iesaistīšanos vispārējās vai profesionālās izglītības programmās.** Ja nepieciešams, sociālais darbinieks izskaidro, ka persona var vērsties arhīvā un pieprasīt informāciju, ja izglītības dokumenti nav personas lietā. Nereti sociālais darbinieks palīdz šāda iesnieguma sagatavošanā.

16. Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība. Ministru kabineta noteikumi Nr. 191. Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013. OP numurs: 2013/70.6 Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=256000>

Sabiedriski lietderīga nodarbinātība

Lai nodrošinātu resocializācijas mērķu sasniegšanu, notiesātās personas, kas sodu izcieš izmeklēšanas cietumā vai brīvības atņemšanas iestādē, tiek nodarbinātas par samaksu vai bez atlīdzības. Notiesāto personu var nodarbināt par samaksu – brīvības atņemšanas iestādes saimnieciskajā darbā vai iestādē izvietotajās komersantu izveidotajās darba vietās, kā arī ārpus brīvības atņemšanas iestādes, ja to atļauj noteiktais soda izciešanas režīms (atklāta tipa ieslodzījuma vietā).

Sociālais darbinieks ieslodzījuma vietā informē ieslodzījumā esošās personas par piedāvātajām darba iespējām, kā arī palīdz sagatavot Dzīves aprakstu (CV) un nosūtīt to potenciālajiem darba devējiem. Ieslodzījuma vietas ir izveidojušas sadarbību ar Nodarbinātības Valsts aģentūru, tāpēc nereti sociālie darbinieki ir tie, kuri informē par iespējām saņemt karjeras konsultācijas. Personu nenodarbinot, brīvības atņemšanas sodu izcietušajai personai bieži nav iztikas līdzekļu līdz brīdim, kad tiek saņemts pašvaldības sociālais pabalsts, bet iztikas līdzekļu trūkums var mudināt personu izdarīt jaunu noziegumu. Ieguvumi no ieslodzījumā esošo personu iesaistīšanās sabiedriski lietderīgā nodarbinātībā:

- 1) tā ir iespēja socializēties;
- 2) iznākot brīvībā, cilvēkam palielinās iespēja iesaistīties darba tirgū, jo ir iegūtas prasmes un pieredze;
- 3) tā ir iespēja samazināt parādsaistības, tajā skaitā segt civilprasības, atlīdzināt kaitējumu cietušajiem un palīdzēt ģimenei.

Sociālo problēmu risināšana

Ieslodzījumā esošo personu sociālo problēmu risināšanā galvenā loma ir ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem. Personai, nonākot ieslodzījuma vietā, sociālais darbinieks veic personas sociālās funkcionēšanas izvērtēšanu. Sākotnēji tiek vērtēts periods pirms nonākšanas ieslodzījuma vietā; ja vērtēšana tiek veikta atkārtoti, tad tiek skatīta dinamika un izmaiņas jau tieši ieslodzījuma vietā. Ir personas, kas, atrodoties ieslodzījumā, iegūst izglītību, apgūst arodu, daži paspēj apgūt vairākas profesijas, kāds atjaunina ģimeniskās saites, kas, iespējams, periodā, kad tika veikti likumpārkāpumi, bija pārtrūkušas. Lai nerastos maldīgs priekšstats, gribas uzsvērt, ka, lai gan ir virkne ierobežojumu, sociālā funkcionēšana notiek arī ieslodzījuma vietā. Cilvēki mācās viens no otra, tiek organizēti pasākumi, kuros apgūst sociālās prasmes – piemēram, ieslodzījumā esošās personas iesaistās labdarības akcijās (gatavo kartiņas, dāvanas, apsveikumus), tiekas ar brīvprātīgajiem, ar sabiedrībā zināmām personām, skatās TV, kino, lasa žurnālus, grāmatas un tamlīdzīgi. Ieslodzījumā atrodas arī tādas personas, kuras līdzšinējā pieredzē nav piedzīvojušas tematiskas sarunas pie tējas, svētku svinēšanu.

Ir iespējamas arī situācijas, kad parādās jaunas sociālās problēmas, piemēram, atrodoties ieslodzījuma vietā, persona sāk lietot narkotiskās vielas.

Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegtā informācija¹⁷ liecina, ka galvenie jautājumi, ar kuriem ieslodzītie vēršas pie sociālā darbinieka, ir personu aplieci-

17. Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2020. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/gada-publiskie-parskati>

nošu dokumentu noformēšana; vecuma, invaliditātes vai apgādnieka zaudējuma pensijas noformēšana vai atjaunošana; dzīvesvietas jautājumi; problēmsituācijas ģimenes attiecību jautājumos, savstarpējās attiecības, bērnu atrašanās bērnu namos un krīzes centros u.c.

Jāņem vērā, ka inspektoru ieslodzījumā esošā persona satiek katru dienu, bet sociālā darbinieka konsultāciju saņemšanai jāraksta iesniegums. Tas cilvēkiem ārpus ieslodzījuma vietu sistēmas var izklausīties pārlietu formāli, taču jāatceras, ka ieslodzījumā esošās personas nevar brīvi pārvietoties kur un kā vēlas. Tāpēc ikdienas regulārās satikšanās ar inspektoru ir veids, kā ieslodzījumā esošai personai nodot iesniegumu vai ziņu sociālajam darbiniekam. Protams, var būt situācijas, kad sadarbību ar sociālo darbinieku iesaka vecākais inspektors. Pats sociālais darbinieks tikšanos ar ieslodzīto iniciē tad, ja ir saņemta vēstule no bāriņtiesas, sociālā dienesta vai kādas citas institūcijas.

Daļa no risināmajām sociālajām problēmām paredz nevis vienreizēju konsultāciju, bet ilgstošāku sadarbību. Esošajā praksē iezīmējas vairākas sadarbības veidošanas grūtības:

- ieslodzītais nevēlas sniegt patiesu informāciju par sevi vai sniedz nepilnīgu informāciju;
- zema motivācija sadarboties, kas saistīta ar neizpratni par iespējamiem ieguvumiem no sadarbības ar sociālo darbinieku;
- paša darbinieka iespējamie aizspriedumi un grūtības veidot uz sadarbību vērstas attiecības ar ieslodzītajiem, jo īpaši ar tām personām, kuru noziedzīgais nodarījums ir bijis vērst pret nepilngadīgu personu;
- darba apjoms, kas ierobežo iespējas

pakāpeniski veidot uzticamas, atbalstošas attiecības ar ieslodzīto – sadarbības veidošanai ir nepieciešams laiks;

- sadarbības grūtības, kas ir saistītas arī ar mērķa grupas specifiku. Jāuzsver, ka lielākā daļa personu, kuras nonāk ieslodzījuma vietās, dzīves laikā ir pieredzējušas virkni komplicētu problēmu: dzīvi nabadzībā, ģimenes locekļu un paša pastiprinātu apreibinošo vielu lietošanu, atkarības, nonākšanu ārpusģimenes aprūpē, dažāda veida vardarbību, dzīvesvieta zaudēšanu, nonākšanu parādsaistībās, mentālās veselības problēmas u.c.¹⁸.

Liela daļa problēmjaūtājumu, ko risina sociālie darbinieki, ir saistīti ar ģimeni, piemēram, informēšana par kāda ģimenes locekļa miršanu, paternitātes un maternitātes jautājumu kārtošana, saskarsmes tiesību ar bērniem īstenošanas organizēšana, starpinstucionālās sadarbības organizēšana, kad noziedzīgais nodarījums vērstas pret bērnu, kā arī saziņa ar tuviniekiem. Ģimenes atbalsta un ģimenes attiecību trūkums ir viens no galvenajiem faktoriem, kura dēļ persona nevēlas mainīt iepriekšējo dzīvesveidu, un tas palielina risku izdarīt jaunus pārkāpumus. Tāpēc ieslodzījuma vietu darbinieki iespēju robežās veicina ieslodzīto ģimenisko saišu uzturēšanu. Pētījuma dati¹⁹ liecina, ka saskarsme

18. Rokasgrāmata ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma. – Ieslodzījuma vietu pārvalde, 2022. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5397/d?attacESF&fbclid=IwAR2bqBZWLnM5BcVTZ06jB2X92T7lj8SPMTAXHfAERhcsOq0zWdOxU7KEPII>

19. Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem. Gala ziņojums – Pētījumu veic SIA "Comperio" kopā ar apakšuzņēmēju – nodibinājumu "Baltic Institute of Social Sciences". Rīga, 22.11.2018. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/2557/download>

ar cilvēkiem ārpus cietuma ir 92,2% notiesātajām personām, kuri uztur attiecības ar kādu no ģimenes locekļiem, radiem vai draugiem. Visbiežāk notiesātās personas kontaktējas ar dzīvesbiedru/dzīvesbiedri vai partneri (64,5%), ar draugiem un paziņām (51,7%), saviem vecākiem (49,1%), citiem ģimenes locekļiem (46,0%), brāļi vai māsu (41,1%) un bērniem (23,1%).

Psiholoģiskā palīdzība

Sociālie darbinieki, psihologi un inspektori koleģiāli sadarbojas, apmainās ar aktuālo informāciju. Ja izveidojas laba sadarbība ar sociālo darbinieku, tad darbinieks var motivēt apmeklēt arī psihologa konsultācijas, ja tādas ir noteiktas resocializācijas plānā. Kā laba prakse ir jāmin tas, ka Ieslodzījuma vietu Resocializācijas daļu amatpersonas un darbinieki (vecākie inspektori, psihologi) un sociālie darbinieki tiek sagatavoti vadīt resocializācijas programmas tandēmā.

Brīvā laika pasākumu organizēšana

Atbalsts ieslodzījumā esošo personu dalībai kultūras, informatīvos, mākslas, pašdarbības un sporta pasākumos veicina jēgpilnu un izglītojošu viņu brīvā laika izmantojumu. Brīvā laika pasākumu mērķis ir informācijas apmaiņa un jaunas informācijas ieguve, garīgās, mentālās un fiziskās attīstības veicināšana, jaunu zināšanu, prasmju apguve. Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai ir secinājusi, ka joprojām vairums ieslodzījumā esošo personu gandrīz 23 stundas diennaktī pavada kamerās, tāpēc atbildīgajām institūcijām rekomendēja izstrādāt un ieviest visaptverošu ārpus kameras aktivitāšu režīmu, tajā skaitā grupu kopīgas aktivitātes, ar mērķi nodrošināt visiem ieslodzītajiem iespēju pavadīt

ievērojamu dienas daļu ārpus savas kameras, iesaistoties dažādās jēgpilnās nodarbēs (darbs, ieteicams ar arodpraktības elementiem; izglītība; sports; atpūta un biedrošanās).²⁰

Ieslodzījumā esošo personu iesaistīšanai dažādos pasākumos sociālie darbinieki velta lielu daļu sava laika un enerģijas, reizēm pat izmanto savus resursus (piemēram, hobijus, intereses, radošumu, kontaktus), lai radītu iespēju ieslodzījumā esošām personām iegūt pozitīvas emocijas un novirzīt domas labvēlīgā gultnē. Tas palīdz noziegumus veikušām personām saskatīt sevī pozitīvas īpašības un noticēt savām spējām. Sociālie darbinieki bieži pasākumu organizēšanā un vadīšanā iesaista nevalstisko organizāciju pārstāvjus, kā arī brīvprātīgos, kuri dalās ar savu pieredzi, prasmēm, noderīgām zināšanām, hobijiem. Brīvprātīgie iesaistās sporta, kultūras un informatīvo pasākumu organizēšanā. Kā sadarbības partneri brīvā laika pasākumu organizēšanā ir iesaistījušās tādas biedrības kā "Bona fide Latvia", attīstības fonds "Celies", biedrība "Iļģuciema sievietes", biedrība "Radi vidi pats", biedrība "Latvijas Anonīmie Narkomāni", biedrība "Anonīmo Alkoholīku sadraudzība"²¹.

Raksta noslēgumā vēlētos uzsvērt, ka nediskriminējoša attieksme un cieņa pret ikvienu cilvēku ir būtiski sociālā darba ētikas principi. Sabiedrības vairākuma viedoklis par dažādām sociālajām

20. Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016. gada 12. līdz 22. aprīlim. 2017. Izgūts no: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

21. Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>

grupām ievērojami atšķiras. Personas, kuras sodu izcietušas par tišiem vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem vai noziedzīgiem nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību un tikumību, ir iedzīvotāju grupa, pret kuru sabiedrības attieksme var būt ļoti piesardzīga, pat noraidoša un reizēm arī naidīga vai diskriminējoša. Tāpēc sociālo darbinieku spēja nošķirt rīcību, kas ir sodāma, no personas un paust cieņpilnu attieksmi pret šo cilvēku ir liela vērtība.

Izmantotie avoti

1. *Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*. Latvijas Vēstnesis. 13.06.1997. Nr. 143/144. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43859>
2. Fazel, S., Yoon, I. A., & Hayes, A. J. *Substance use disorders in prisoners: An updated systematic review and meta-regression analysis in recently incarcerated men and women*. *Addiction*. 2017. 112(10), 1725–1739.
3. *Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021. gada publiskais pārskats*. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>
4. *Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2020. gada publiskais pārskats*. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/gada-publiskie-parskati>
5. *Rokasgrāmata ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma*. – Ieslodzījuma vietu pārvalde, 2022. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5397/download?attacESF&fbclid=IwAR2bqBZWLnM5BcVTZ06jB2X92T7lj8SPMTAXHfAERhcsOq0zWdOxU7KEPII>
6. Notiesātā resocializācijas īstenošanas

kārtība. Ministru kabineta noteikumi Nr. 191. Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013. OP numurs: 2013/70.6 Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=256000>

7. Kruvese, M. *Sociālais darbs ieslodzījumu vietā*. Konferences ieraksts. 2018. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=810-5jpBs7E>

8. Patterson, G.T. *Social work practice in criminal justice system*. 2nd.ed. – New York: Routledge. 2020.

9. *Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par biju-*

šajiem ieslodzītajiem. Gala ziņojums. – Pētījumu veic SIA "Comperio" kopā ar apakšuzņēmēju – nodibinājumu "Baltic Institute of Social Sciences". Rīga, 22.11.2018. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/2557/download>

10. Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016. gada 12. līdz 22. aprīlim. 2017. Izgūts no: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

Latvijas penitenciārajā sistēmā esošā subkultūra un Atkarīgo centra darba pieeja tās mazināšanā

Linda Kirmuška-Pūpola, *Mg. soc. darbs*, Ieslodzījuma vietu pārvaldes Olaines cietuma (Latvijas Cietumu slimnīcas) Atkarīgo centra galvenā inspektore, Baltijas Starptautiskās akadēmijas lektore

Laikā, kad pirmo reizi ienācu sabiedrībai slēgtajā vidē jeb cietumā, par subkultūras esamību biju dzirdējusi, taču nekad iepriekš nebija izpratnes par to, cik liela loma subkultūrai ir brīvības atņemšanas iestādē. Nebija ne jausmas, ka tai piemīt tik liels kontrolējošs mehānisms, hierarhija, neformālie nosacījumi, noteikumi, sarunvaloda un pat simbolika – tetovējumi. Zinot, ka brīvības atņemšanas iestādes misija ir izpildīt sodu un palīdzēt likumpārkāpē-

jiem kļūt par socializētiem pilsoņiem¹, sapratu, ka subkultūras esamība ir viens no traucējošiem mehānismiem soda progresīvās izpildes laikā. Tā rada pamatīgus šķēršļus veiksmīgai turpmākai socializācijai, līdz ar to neiespējami kļūst izpildīt iestādes misiju. Tādējādi arī nav iespējams, ka, beidzoties soda termiņam, brīvībā atgriezto cilvēks, kurš būtu likumpaklausīgs, spētu risināt

1. Ar misijas formulējumu var iepazīties: <https://www.ievp.gov.lv/lv/par-mums>

problēmas, nepārkāpjot likumus, iesaistītos nodarbinātībā, spētu veidot ģimeni un ievērotu vispārpieņemtās ētikas normas ne tikai pret sevi, bet arī sabiedrību kopumā. Subkultūras ietekme uz resocializācijas procesiem atspoguļota arī 2019. gada 11. oktobrī publicētajā Valsts kontroles (turpmāk – VK) revīzijas lēmumā par "Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāti", kurā minēts, ka šobrīd ieslodzījuma vietās resocializācijas² efektivitāte mērāma kā tukšgaitas gājiens: "Lielais notiesāto skaits vienā cietuma kamerā (pat līdz 15 personām) veicina cietuma subkultūru, kur spēkā ir kriminālo "autoritāšu" neformālie nosacījumi, kuri vai nu kavē notiesāto dalību resocializācijas pasākumos, vai mazina šajos pasākumos panākto efektu, jo personai pēc iesaistes resocializācijā ir jāatgriežas pārapsūdzotajā kamerā" (VK, 2019). Tieši tamdēļ nolēmu izpētīt Latvijas penitenciārajā sistēmā esošās subkultūras ietekmi uz resocializācijas procesiem Olaines cietuma (Latvijas Cietumu slimnīcas) Atkarīgo centrā³ (turpmāk – Atkarīgo centrs), kur ir arī mana dienesta vieta, jo Atkarīgo centra vērtīgā pieeja un jaunā infrastruktūra pierāda pretējo.

Subkultūras teorētiskais skaidrojums

Termins "subkultūra" no latīņu valodas tiek skaidrots kā *sub* – "zem", *culture* – "kultūra; kopt, attīstīt, kultivēt". Tas ir termins socioloģijā, antropoloģijā un kulturoloģijā – ar to apzīmē daļu sabied-

2. Lai arī termins "resocializācija" ir novecojis, jāņem vērā, ka visos saistītajos normatīvajos aktos vēl joprojām tas tiek lietots.

3. Atkarīgo centrs ir Olaines cietuma struktūrvienība, kura ir pakļauta Olaines cietuma priekšniekam.

rības, kura atšķiras no lielākās sabiedrības daļas ar savu uzvedību (Anderšone I., Čerņevska I., Kalniņa I. u.c., 2005). Subkultūras jēdziens jāsaprot kā kustība, kura rīkojas pretēji sabiedrībā noteiktajām normām (gan ētikas, gan uzvedības normām).

Čikāgas universitāte ir viena no pirmajām universitātēm Amerikas Savienotajās Valstīs, kurā 20. gadsimta sākumā izveidoja socioloģijas nodaļu un sāka pētīt dažādas subkultūras. Kaut tikai daži no Čikāgas universitātes pētniekiem izmantoja terminu "subkultūra" tādā kontekstā, kādā to saprotam mūsdienās, viņu izpratne par sociālajām problēmām, noziegumiem, imigrāciju, urbāno dzīvi un pētniecības metodoloģijām joprojām turpina būt nozīmīga subkultūru pētniecībā mūsdienās (Haenfler, 2013). Jāmin, ka izcilais postpadomju sabiedrības pētnieks un zinātnieks A. Oleiņiks ir rakstījis, ka cietumu subkultūra ir cilvēki, kuri piespiedu kārtā ir pakļauti disciplinārajai varai. Subkultūras izveidošanās ir kaut kādu darbību rezultāts, protestējot pret despotisko oficiālo normu varu, kurā ieslodzītie varu pār sevi nodod citiem ieslodzītajiem (Oleiniķ, 2001). Taču visprecīzāk cietumu subkultūru raksturoja amerikāņu zinātnieks E. Hofmans (E.Hoffman), kurš uzsvēra, kā tā radusies kā paš aizsardzības reakcija ieslodzītajiem pret cietumu sistēmas totalitāro raksturu. Ieslodzītie organizē savu personīgo sociālo sistēmu, kas ieslodzījuma laikā palīdz izvairīties no neatgriezeniskām pārmaiņām viņu psihē un sociālā noraidījuma jeb izstumšanas no sabiedrības saistībā ar notiesāšanu (E.Hoffman, 1995). Subkultūra ir neformālu normu, noteikumu, attieksmes, sankciju pret pārkāpējiem sistēma, konfliktu risināšanas procedūra, jaunu spēkā esošo noteikumu ie-

viešana ieslodzīto kopienā vai atsevišķā ieslodzīto kastu grupā (Ушатиков А.И., Казак Б.Б., 2001).

Ir jāizdara secinājums, ka, piespriežot sodu ar brīvības atņemšanu un izolējot no sabiedrības, subkultūras esamība ieslodzījuma vietā palīdz izvairīties no sociālā noraidījuma. To var vērtēt kā pozitīvu faktu, taču realitātē tas eskalē naidu pret sabiedrību, ko autore novērojusi arī profesionālajā darbībā. Pirmkārt, naidis pret amatpersonām, pret dienas kārtību un režīmu, pretestība resocializācijas pasākumu⁴ iesaistē un amatpersonu dēvēšana par "mentiem" (amatpersonas). To apzinoties, Atkarīgo centrā amatpersonas ikdienā nenēsā formas, kas penitenciārajā sistēmā ir neierasts fakts, taču līdz šim veiksmīgi ir palīdzējis nojaukt "mentu" un "zeku" (ieslodzītais) savstarpēji konfliktējošās attiecības. Formu neesamība uzlabo savstarpējās attiecības un ir labs pamats turpmākai sadarbībai, kura vērsta uz pozitīvām pārmaiņām Atkarīgo centra klientu vērtību sistēmā. Taču jābūt uzmanīgiem, lai attiecības neklūst pārāk tuvas, esot dienu no dienas plecu pie pleca, "face to face", veidojot profesionālas attiecības. Nenoliedzami ieslodzītie atrodas ieslodzījuma vietā, jo ir izdarījuši krimināli sodāmu rīcību, tomēr nereti šo rīcību ir ietekmējuši arī tādi faktori, kas nav atkarīgi tikai no pašas vainīgās personas, kā, piemēram, nabadzība, novārtā pamešana bērnībā, vardarbība ģimenē u.c. Jāatceras, ka pretī ir cilvēks, kurš savu

nepareizo rīcību apzinās tikai pēc soda saņemšanas – kāds agrāk, kāds vēlāk, bet vēl kādam nepieciešama palīdzība, lai to saprastu.

Lielākais subkultūru veicinošais apstāklis ir vecā infrastruktūra. Ēkas iekšējais plānojums bieži ir nepraktisks, jo būvēts citiem mērķiem, tas nespēj ierobežot nelegālo vielu un priekšmetu iekļūšanu cietuma aprītē. Daži no cietumiem ir vairāk kā simts gadus veci, un tikai divi ir izbūvēti kā cietumi. Lielais notiesāto skaits vienā cietuma kamerā kavē notiesāto dalību resocializācijas pasākumos vai mazina šajos pasākumos panākto efektu, jo ieslodzītajam pēc iesaistes resocializācijas pasākumos ir jāatgriežas pārapsūtojamajā telpā, kurā "autoritātes" neatbalsta resocializācijas pasākumus.

Un, protams, personāls. Tas nevar atbalstīt ieslodzīto savstarpējo izrēķināšanos, apsaukāt citus ieslodzītos par "petuhiem" vai izmantot cietuma subkultūras slengu. Darbiniekam ir jābūt uzticības personai, atbalstošai personai, pie kuras var vērsties jebkura jautājuma risināšanā. Viņa uzdevums ir mācīt sadarboties un kontaktēties savā starpā, plānot savu laiku, pamudināt, ja viss neizdodas uzreiz. Šo visu iespējams apvienot, ievērojot vien dažus nosacījumus: ieslodzītajam ir jāizstāsta visi noteikumi un darba principi viņam saprotamā valodā, lai nerastos pārpratumi; jāinformē par sekām, ja noteikumus neievēros; nepieļaut atkāpes no noteikumu ievērošanas, izņemot objektīvus apstākļus; jābūt elastīgam, cilvēciskam, godīgam un jāspēj ātri reaģēt jebkurā situācijā.

4. Cietumos resocializācijas kārtību nosaka 2013. gada 12. aprīļa ministru kabineta noteikumi Nr. 191 "Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība". Pieņemts: 2013. gada 9. aprīlī, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/256000-notiesata-resocializācijas-istenosanas-kartiba>

Subkultūras mehānisms

Cilvēks, kurš pirmo reizi nonāk cietumā, sastopas ar viņam nepazīstamu un pat naidīgu vidi. Daudzi noteikumi un cietuma dzīves neformālie nosacījumi sākotnēji šķiet nepieņemami, bet reizēm vienkārši nesaprotami. Tomēr viņš ir spiests ievērot un kaut vai ārēji atbalstīt neformālos nosacījumus, citādi šī sabiedrība viņu atstums. Pakāpeniski cilvēks pieņem, cenšas pielāgoties, pierod un sarod ne tikai ar saviem jauniejiem dzīves apstākļiem un jauno cietuma sabiedrību, bet arī ar jaunu sevi pašu, kas ir ļoti svarīgi. Jaunu uzskatu pieņemšana maina cilvēka "es" tēlu, kas, savukārt, noved pie jau izveidojušos dzīves principu un uzvedības pārskatīšanas. Rezultātā jaunā vide kļūst par savējo, tās noteikumi ne tikai izrādās pieņemami, bet tos pat var izmantot savā labā. Dažos cilvēkos tas iesakņojas tik dziļi, ka pat pēc atbrīvošanas viņi nespēj kaut ko mainīt apkārtējās pasaules uztverē. Tiklīdz cietuma sabiedrība kļūst par savējo, daudzi cilvēki sāk tiekties pēc sava statusa paaugstināšanas pa hierarhijas kāpnēm.

Ieslodzījumā esošo cilvēku pasaulei ir visai stingra hierarhiskā sistēma, kas daļēji tiek kopēta no sabiedrības struktūras. Augstākais slānis – tā dēvētie "blatnīje"⁵ – bauda zināmu autoritāti un balstās uz cietumā esošajiem finansiāli nodrošinātiem cilvēkiem, kurus viņi tur savā tuvumā. Šim slānim raksturīgs jebkādu sabiedrības normu noliegums, patvaļīga un bieži vien izaicinoša uzvedība attiecībās ar cietuma administrāciju, bieži vien naidīga attieksme pret hierarhijā zemāk esošajiem ieslodzītajiem.

5. Savdabīgā terminoloģija saglabājusies kopš padomju laikiem. Jāatzīmē, ka starptautiskajā saziņas valodā Latvijas cietumos ir krievu valoda.

Nākamais slānis – "mužiki" – tie ir cilvēki, kuri cenšas ar laiku kļūt "blatnīje". Viņi ir augstākā slāņa drošs balsts, jo gatavi darīt praktiski visu, lai izpelnītos atzinību "blatnīju" acīs. Daudziem no viņiem ceļš "augšup" ir slēgts, jo viņi nepieciešami "blatnījem" kā rokas, kuras dara, acis, kuras redz, un kājas, kuras skrien. Viņu bezierunu pavēļu izpilde ir izdevīga un nepieciešama tieši šajā hierarhijas līmenī. Runājot par abiem minētajiem līmeņiem, jāpiebilst, ka tie **tiekl uzskatīti par galveno virzošo un domājošo spēku cietumā**. Viņi izskata konfliktus, cenšas ietekmēt situāciju (lai arī ne tik bieži, kā uzskata paši) un pat piespiež cietuma vadību rēķināties ar sevi.

Un visbeidzot zemākais slānis – "apspiestie" jeb "kreisie", kuriem atņemtas daudzas tiesības un kurus nicina visi pārējie. Šiem notiesātajiem cietumā klājas visgrūtāk, jo sākumā viņus objektīvu iemeslu dēļ ir atraidījusi sabiedrība, bet vēlāk arī nelaimes biedri. No visiem uzskaitītajiem līmeņiem šis praktiski ir visvājākais, tai skaitā ar garīga rakstura traucējumiem, un visbiežāk viņi tiek pazemoti, pārdoti, izmantoti seksuāli.

Lielākajai daļai ieslodzīto, neatkarīgi no piederības kādam slānim, raksturīgs aizdomīgums, neuzticēšanās un augsta naidīguma pakāpe. Ja pirmā un otrā īpašība atrod savas izpausmes iespējas jau cietumā, tad trešā – naidis – parasti sakrājas līdz pat izešanai brīvībā un tiek vērsta pret ārējo pasauli. Iespaidojamība, kas, pēc visa spriežot, ir iedragātās psihes sekas, arī ir būtiska ieslodzījuma vietās esošo cilvēku pazīme. Tāpēc daudzi ieslodzītie samērā viegli pakļaujas ietekmei. Īpaši, ja trūkst pozitīvas ietekmes (no radi-

nieku, administrācijas, skolas skolotāju puses), tad iespējams novērot aizvien lielāku personības deformāciju sociālās uzvedības virzienā. Ieslodzītais pastāvīgi izjūt apkārtējās atmosfēras un apkārtējo cilvēku spiedienu, kas atstāj ietekmi uz viņa "es". Drīzāk laikiem gan ne tik daudz tiešu spiedienu, cik nemitīgu apkārtējās vides atgādinājumu: "Tu esi noziedznieks, tu esi izstumtais, tu esi niecība!" Un tas tik spēcīgi iespaido pašvērtējumu, ka cilvēks reizēm vairs nav spējīgs sevi uztvert citādi. Viņš, tā sakot, attaisno apkārtējo cerības, uzvedas tā, lai attaisnotu pret sevi vērsto attieksmi. Tas ir pašapstiprinošās prognozes fenomens: ja apkārtējie par kādu ir izveidojuši stereotipu viedokli, viņi izturēsies pret šo cilvēku tā, ka viņam gribēsies šo attieksmi attaisnot. Turklāt tas notiek kā attiecībās starp ieslodzītajiem (viņi vēlas redzēt cilvēkā "savējo", un cilvēks pretēji savai gribai par tādu kļūst), tā arī sabiedrības attieksmē pret ieslodzītajiem. Ja viena puse uzskata otru par agresīvu, aizvainotu un atbaidīgu, tad otra puse sāk tieši tā uzvesties paš aizsardzības nolūkā, un tas rada nebeidzamu problēmu apli (*Kad atveras cietuma vārti*, 2005–2006).

Notiesāto subkultūras veidošanās cietumā ir neizbēgama parādība, jo brīvības atņemšanas vietās notiesātie cenšas atrast veidus, kā atvieglot skarbo izolācijas apstākļus un atrast savu lomu piespiedu kopienā. Poļu pētnieks B. Holists (*B. Kholyst*) uzskata, ka "cita dzīve" notiek brīvības atņemšanas vietās saistībā ar konfliktu starp morālajām vērtībām, kuras atzīst iestādes administrācija, un vērtībām, kuras atzīst daži no notiesātajiem, kuri atrodas šajās institūcijās, visbiežāk apvienojoties mazās grupās, kurām ir sava veida ēti-

kas un morāles nerakstītais kodekss (*Ушатиков*, 2001). Spilgti iezīmējas subkultūras mehānisms nerakstītajos neformālajos nosacījumos, piemēram:

- nekad nezagt no citiem ieslodzītajiem (mēdz pazust maize no koplietošanas skapīšiem vai majonēze no ledusskapja, zaglim automātiski iemantojot sev vārdu "žurka");
- nekad nesačukstēties ar amatpersonu (sačukstēšanās nozīmē, ka sniedz amatpersonai kādu informāciju par citu ieslodzīto, līdz ar to kļūstot par "āzi" jeb "nodevēju");
- mēģināt iegūt pēc iespējas vairāk draugu;
- neatkarīgi no tā, vai esi smēķētājs vai nē, atnest tabakas izstrādājumus (cigaretes ir cietuma valūta);
- nekad nesadarboties ar cietuma administrāciju;
- nekad neliecināt (šīs profesionālajā pieredzē piedzīvots vairākkārt, it īpaši, kad nepieciešams saņemt paskaidrojumus par kādu konflikta situāciju – neviens nekad neko nav redzējis, nav dzirdējis, bet ir metodes, kā šos paskaidrojumus ir iespējams saņemt);
- vākt naudas līdzekļus "obšakam" (ieslodzīto kopiena);
- atbēgt pa kluso (ja būs nepieciešams kādam atmaksāt par pārkāpumiem, vienmēr atradīs klusāko, tumšāko stūri vai izmantos citas iespējas, piemēram, komandas sporta spēļu laikā notiks sadursme, kas rezultēsies ar savainojumiem);
- neaiztikt "mužikus" (darba zirgus);
- kāršu spēlei vienmēr jābūt godīgai;
- apmācīt jaunus ieslodzītos.

Ne mazāk svarīga subkultūras daļa ir cietuma žargons jeb slengs, kuru nereti dzirdam no mūsdienu jaunatnes, kam ar noziedzīgo vidi nav nekādas saistības. Iecienītākie žargona vārdi, kurus mūsdienās izmanto ne tikai ar kriminālo pasauli saistītās personas, ir visai ierasti izteicieni ikdienā, piemēram:

- "alkaš" – dzērājs;
- "piķis", "babki" – nauda;
- "petuhs" – homoseksuālis;
- "akadēmija" – cietums;
- "ambals" – liela auguma vīrietis, nozieguma izpildītājs;
- "āzis" – policijas informators, tāds, kas māna citus, pasīvais pederasts;
- "lomka" – narkomānu abstinences sindroms;
- "truba" – mobilais telefons u.tml. (A. Kavalieris, 2002);
- "koļ" – virve, kuru izmanto dažādu priekšmetu pārvietošanai pa ieslodzījuma vietu, izmantojot logus, vai ieslodzījuma vietas darbinieks, kurš ienes nelegālus priekšmetus un vielas ieslodzītajiem.

Taču tikai ieslodzījumā var dzirdēt tāds žargona vārdus kā "šaiņa" – seja, "šjomka" – metāla bļodiņa, "brasleti" – roku dzelži, "balanģors" – ēdiena izvadātājs, "majava" – zīmīte.

Cietuma subkultūrai ir savstarpējā valoda bez vārdiem – tetovējumi, kuri raksturo un parāda, pie kāda cietuma slāņa pieder notiesātais un kā pret viņu izturēties. Ienākot cietuma kamerā, nepazīstami cietumnieki, paskatoties viens uz otra tetovējumiem, zinās otra cilvēka pagātni, pārdzīvojumus un laimes brīžus, tāpēc tetovējumiem ir ļoti liela

nozīme. Pieļauju, ka daļa no mums, to neapzinoties, noteikti ir redzējuši kādu cietuma tetovējumu. To nav iespējams sajaukt ar kādu citu, īpaši, ja tetovēti ir pirksti ar gredzeniem, acu plakstiņi ar uzrakstiem "nemodini" (krieviski), galvaskauss ar zirnekļu tīklu vai sāns ar kāršu kavu. Pat tetovējuma izvietojums uz ķermeņa daļām maina tā nozīmi, piemēram, zvaigznes uz ieslodzītā pleciem liecina, ka viņš ir kriminālā autoritāte, bet astoņstaru zvaigznes uz atslēgas kauliem apzīmē augsta ranga zagli.

Visā cietumu sistēmā un it īpaši pieaugušo vīriešu cietumos šo subkultūru īsteno centralizēti. Nelielas ieslodzīto vadītāju grupas īsteno neoficiālus noteikumus un rada sodus tiem, kas tos pārkāpj. Ir novērots, ka ieslodzīto līderi subkultūras kontekstā ražo un izplata visas nepieciešamās preces un pakalpojumus, tai skaitā alkoholu un narkotiskās vielas. Gadījumos, kad ieslodzījumā tiek ražotas un izplatītas aizliegtās vielas vai priekšmeti, ne tikai darbinieki jūtas mazāk droši, bet arī citi ieslodzītie, jo var tikt piespiesti piedalīties ražošanas, slēpšanas, izejvielu nodrošināšanas procesos. Savukārt amatpersonas, atklājot aizliegtās vielas vai priekšmetus, rada dusmas ieslodzītajos par to, ka tika pieķerti. Šī situācija ir pamats sliktām savstarpējām attiecībām starp ieslodzīto un cietuma darbinieku.

Jebkuras valsts sekmīgas attīstības un labklājības balsts ir drošība – cilvēka dzīve bez bailēm no fiziskiem, mantiskiem, seksuāliem, morāliem, intelektuāliem un cita veida apdraudējumiem. Valsts un tās institūciju pienākums ir rūpēties gan par visas sabiedrības, gan par ikviena iedzīvotāja drošību (A. Vilks, 2013). Diemžēl jāatzīst, ka mūsdienās

penitenciāro iestāžu administrācija dod priekšroku autoritārajām vai tā saucamajām direktīvajām neformālo grupu ietekmēšanas metodēm. To pamatā ir stingru sankciju pielietošana, varas pilnvaru izmantošana un grupu mijiedarbības dalībnieku uzvedības detalizēta uzraudzība. Novērojumi liecina, ka varas pilnvaru izmantošana noved pie tā, ka ieslodzītie sāk atzīt sava likteņa kopību un uzskata savu stāvokli par nepamatotu vai netaisnīgu. Uz šāda fona padziļinās domstarpības starp penitenciarās iestādes personālu un ieslodzītajiem attiecībā uz ieņemamajiem stāvokļiem, sociālās kontroles principu ievērošanu un iespēju došanu personīga rakstura problēmu risināšanai (VPD, 2006). Latvijas cietumu subkultūra sastāv ne tikai no tās dalībniekiem, bet arī no tradīcijām un kopš padomju laikiem ieviestām uzvedības normām un uzskatiem.

Olaines cietuma (Latvijas Cietumu slimnīcas) Atkarīgo centrs

Apzinoties riskus, Latvijas penitenciarā sistēma ir spērusi milzīgu soli savā attīstībā ar Atkarīgo centra atklāšanu un darbā ar notiesātām atkarīgām personām.

Nav noslēpums, ka Latvijas ieslodzījuma vietās sodu izcieš lielākā daļa cilvēku ar atkarībām, kas pēc pēdējiem pētījumiem ir apmēram 56% no visiem ieslodzītajiem (SPKC, 2018), kā arī ir apzināti iemesli, kāpēc atkarību izraisīto

vielu lietošana notiek:

- sakarīgu laika pavadīšanas veidu trūkums;
- stress;
- bezcerība;
- garlaicība un vienveidīgs dienas ritms;
- ieslodzījuma vietu darbinieki uzskata, ka būtiska ietekme ir arī citiem faktoriem – lietošanai kompānijas pēc un ietekmēšanai no citu notiesāto puses (SPKC, 2018).

2013. gada 18. septembrī uzsāktais projekts bija Ieslodzījuma vietu pārvaldes iecere radīt apstākļus no vielām atkarīgu ieslodzīto personu intensīvai resocializācijai⁶. Projekta ietvaros šim nolūkam tika aizgūta un vietējiem apstākļiem pielāgota Norvēģijas un Polijas cietumos aprobēta metodika.

Apakšprogrammas "Atlantis" (Polijas pieredze), kura izveidota uz Minesotas modeļa bāzes, darbības pamatā ir darbs ar pagātni un tagadni. Tā balstīta uz dažādiem pārmaiņu posmiem, ko klientam nepieciešams apgūt un mainīt – apgūt sociālās iemaņas, iemācīties

6. Brīvības atņemšanas iestāde nodrošina iespējami piemērotākus apstākļus un atbilstoša personāla piesaisti, tai skaitā izglītošanu – notiesātā iesaistīšana vispārējās, profesionālās un interešu izglītības programmās, notiesāto iesaistīšana sabiedriski lietderīgā nodarbināšanā, notiesātā sociālo prasmju uzlabošana, atjaunošana un apguves nodrošināšana, informācijas sniegšana par sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas iespējām pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, personu apliecinošu dokumentu kārtošana, psiholoģiskā palīdzība, notiesātā iesaistīšana kultūras, informatīvos, mākslas, pašdarbības un sporta pasākumos, atkarību mazināšanas programma – notiesātā iesaistīšana mērķtiecīgu un strukturētu pasākumu kopumā sociālo prasmju attīstībai, uzvedības modeļa pilnveidei un sociāli atbalstāmas vērtību sistēmas veidošanai.

plānot un strukturēt, mainīt domāšanu un uzvedību. To realizē gan individuāli, gan grupu darbā. Ar klienta problēmām tiek strādāts, viņu iesaistot grupu nodarbībās un individuālajā darbā, lai veidotu viņā motivāciju mainīties, izglītotu viņu par to, kas ir atkarība. Mērķi – lai klients:

- spētu izvirzīt problēmu un pašdiagnosticēt to,
- spētu izvērtēt, ko viņš iegūst/zaudē no esošā/iepriekšējā dzīvesveida,
- pieņemtu, ka ir atkarīgs,
- mainītu iekšējo pārliecību par atkarību,
- iegūtu zināšanas un prasmes, kā tikt galā ar recidīvu,
- taktu apmācīts, kā tikt galā ar atkarību, nelietojot zāles,
- spētu plānot turpmāko atveseļošanos pēc programmas beigām.

Savukārt apakšprogramma "Pathfinder" (Norvēģijas Oslo cietuma programmas pieredze) dod apakšprogrammas dalībniekiem spēju pārvaldīt savu dzīvi labāk un vairs neļaut atkarībai un kriminālajām darbībām ietekmēt viņus. Programma balstīta uz klientu nākotni ar mērķi atjaunot un uzturēt sociālo funkcionēšanu un sākt pārmaiņas, kas tiek attīstītas tālāk ārpus cietuma.

Bez tam, apzinoties, ka atkarību izraisīto vielu lietošanas posts ir ne tikai notiesātiem vīriešiem, bet arī sievietēm, tika izveidota apakšprogramma "Integrētā Atlantis/Pathfinder", kurā apvienotas abas apakšprogrammas un kura paredzēta notiesātām sievietēm.

Tika organizētas arī personāla mācības un veiktas citas aktivitātes atkarīgo personu resocializācijas sistēmas izveidei

ieslodzījuma apstākļos. Personāla lielāko daļu veido dienestā jaunpieņemtas amatpersonas, kuras izmanto mūsdienu metodes⁷ darbā ar ieslodzītajiem, radot labās prakses piemērus visai Latvijas ieslodzījuma vietu sistēmai. Viens no galvenajiem rādītājiem jaunpieņemtajām amatpersonām ir misijas sajūta – viņi iesaistījušies ar vēlmi realizēt profesionālos ideālus un respektēt profesijas mērķi palīdzēt otram cilvēkam apstāties dzīves lejupeļīdē un doties augšup. Pateicoties jaunajai infrastruktūrai, ieslodzītie var izciest sodu terapeitiskajās kopienās⁸, personāls darbojas, ievērojot savdabīgu mentoru – kontaktpersonu principu. Darbinieki veic gan atbalsta, gan kontroles funkciju. Atšķirībā no ierastā modeļa katram notiesātajam norīkota atbalsta persona no darbinieku vidus, un tas soda izpildē ļauj plašāk piemērot individuālu pieeju klienta resocializācijā. Atkarīgo centrs ir ilustrācija tam, ka brīvības atņemšanas sods nav atbilstošs infrastruktūras. Jāmin, ka Atkarīgo centra korpusi izvietoti "H" burta formā, kas simbolizē piecas "H" pamatvērtības – hermētiskumu, higiēnu, harmoniju, humānismu un holismu.

Jaunā pieeja darbā nebūtu iedomājama bez atbilstošas infrastruktūras. Jāmin, ka Atkarīgo centra korpusi izvietoti "H" burta formā, kas simbolizē piecas "H" pamatvērtības – hermētiskumu, higiēnu, harmoniju, humānismu un holismu.

7. Individuāls darbs ar klientu, lekcijas, semināri, motivējošā intervēšana, biedrību "Anonīmie alkoholiķi", narkomānu sapulču pieejamība, brīvprātīgo piesaiste u.tml.

8. Strādājot ar klientiem, kuriem ir atkarības no vielām, mazajās terapeitiskajās grupās ir virkne specifisku iezīmju. Raksturīgākā no tām: klienti piedalās programmā dažādu mērķu vadīti un izvirza sev un citiem grupas dalībniekiem uzdevumus, kuriem bieži vien nav nekā kopīga ar terapijas un atkarības pārvarēšanas procesiem.

Hermētiskums – uzsākot klientu pārmaiņu procesus, nepieciešams noslēgt tiem visus piekļuves ceļus atkarību izraisošām vielām, līdz ar ko Atkarīgo centrā ēku logi nav atverami.

Higiēna – narkomānija un alkoholisms ir pašdestruktīva uzvedība, vielu atkarība grauj cilvēka fizisko ķermeni un viņa sociālās saites. Viegļprātīga attieksme pret higiēnu narkotisko vielu lietotājus noved pie smagām pavadošajām slimībām – HIV/AIDS, B un C hepatīta, tuberkulozes. Atkarīgo centrā ir vide, kas veicina veselīgu dzīvesveidu. Nodaļas telpās nav atļauts smēķēt, fizisku aktivitāšu nolūkam uzbūvēta un pieejama sporta zāle. Klienti tiek mudināti ievērot higiēnu gan personīgi, gan koplietošanas telpās. Kopienas princips klientu sadzīvē, personāls un telpu iekārtojums vidi padara gan drošu, gan dzīvošanai labvēlīgu.

Harmonija – ievērota arī telpu plānojumā un noformējumā, paredzot vietu gan darbam, gan atpūtai. Taču pati svarīgākā harmonijas pazīme ir sistēmiska, visām pusēm saprotama pieeja atkarību jautājumam ieslodzījuma apstākļos.

Humānisms – lai arī humānisms ir vispārīga ētikas un filozofijas kategorija, cilvēcīga ieslodzījuma priekšraksti visai detalizēti sniegti vadlīnijās "Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai". Ierasti šos priekšrakstus praktiski mēdz attiecināt galvenokārt uz izskaužamo pārapdzīvotības problēmu dažādu Eiropas valstu cietumos. Tādēļ bieži paliek nepamanīts, ka komiteja savā darbībā īpaši akcentē nepieciešamību cietumos veidot konstruktīvas, atbalstošas attiecības starp personālu un notiesātajiem, kā arī nodrošināt notiesātajiem pārdomātu un jēgpilnu ak-

tivitāšu pasākumu kopumu.

Holisms – holisms pievērš uzmanību visām daļām vai līmeņiem, kas veido veselumu un ir savstarpēji saistīti. Aprakstot holismu, visbiežāk lieto tādus terminus kā "kopveselums" un "veselums". Atkarīgo centra darbībā dalība kādā no programmām nav tikai epizode klienta dienas kārtībā. Pati dzīve Atkarīgo centrā veido vienotu aktivitāšu kopumu, tās sastāvdaļas ir gan individuālas un grupu nodarbības, gan klientu dienas režīms, gan nodarbības sporta zālē, pat kopīgas maltītes un telpu uzkopšana.

Iepriekš aprakstīto filozofiju un darbības principus nerealizē tipiskajās ieslodzījuma vietās, jo to neļauj ne infrastruktūra, ne personāla daudzums, kurš lielākoties ir nepietiekams. Šīs jaunās pieejas izmantošana Atkarīgo centrā vedināja veikt pētījumu par subkultūras ietekmi uz resocializācijas procesiem Atkarīgo centrā, jo šajā iestādē subkultūru nekultivē, nav ļauts pazemot vienam otru, bet, gluži otrādi, svarīgas ir cieņpilnas savstarpējās attiecības.

Galvenie pētījuma rezultāti

Pētījums tika veikts 2020. gada aprīlī notiesātām personām, kuras sodu izcieš Olaines cietuma Atkarīgo centrā un piedalās kādā no Atkarīgo centrā īstenotajām apakšprogrammām. Jāatzīmē, ka dalība Atkarīgo centrā ir brīvprātīga no notiesāto puses, vēršoties pie sava cietuma priekšnieka ar iesniegumu par vēlmi iesaistīties Atkarīgo centra programmā. Klienti Atkarīgo centrā ir no dažādiem cietumiem Latvijā un ar vislielāko pieredzi tipiskajā cietumā.

Pētījuma norises laikā Atkarīgo centrā atradās 38 notiesātās personas. Aptaujas mērķis bija noskaidrot viedokli par

Latvijas penitenciārajā sistēmās esošās subkultūras lomu resocializācijas procesos Atkarīgo centrā.

Anketēšana notika visās Atkarīgo centra nodaļās, kurās programmu apgūst vīrieši. Viņiem tika izdalītas aptaujas anketas papīra formā. Aptaujas anketa tika noformēta nosacīti piecās daļās jeb blokos. Pirmajā daļā atspoguļots klienta demogrāfiskais stāvoklis – sniedz datus par vecumu, notiesāšanas reižu skaitu, kopumā ieslodzījumā pavadīto gadu skaitu dzīves laikā, kā arī nozieguma priekšmetu – līdzīgs vai dažāds (piemēram, notiesāts par zādzībām vairākas reizes vai viens soda izciešanas termiņš ir par zādzību, savukārt otrs par slepkavību). Anketas otrajā daļā atspoguļota klienta izpratne par cietuma subkultūru⁹ (vai saprot, kas ir cietuma subkultūra), trešajā daļā iezīmējas klienta dalība subkultūras atbalstīšanā un veicināšanā, savukārt ceturtajā daļā atspoguļots subkultūras attiecinājums uz pašu klientu. Piektajā daļā atspoguļota informācija par cietuma subkultūras ietekmi uz resocializācijas pasākumiem Atkarīgo centrā. Pretēji citiem cietumiem, kur pastāv iepriekš aprakstītā subkultūra, Atkarīgo centrā radītie apstākļi un vide nepieļauj citu ieslodzīto izrēķināšanos vai fizisku iespaidošanu, tādā veidā neapdraudot dalībnieku pašsajūtu un veselību.

Lai rastu priekšstatu par pārstāvēto ieslodzīto grupu vecuma proporcijām: 10,53% ir vecumā no 18 līdz 25 gadiem, 39,47% vecumā no 26 līdz 35 gadiem, 39,47% ir vecumā no 36 līdz 45 gadiem,

9. Pētījuma uzdevums bija noskaidrot ieslodzīto viedokli par cietuma subkultūru, kas pastāv Latvijas penitenciārajā sistēmā, kā arī par tās ietekmi uz Atkarīgo centrā īstenoto darbu.

savukārt 7,89% vecumā no 46 līdz 55 gadiem, bet 2,63% ir 56 gadus veci vai vecāki, tātad sociāli aktīvās personu grupas pārstāvētas visvairāk – no 26 līdz 45 gadiem. Tika izpētīts, ka tikai 7,89% ir tiesāti vienu reizi, visi pārējie tiesāti vairākkārtīgi – viņus dēvē par recidīvistiem. Tāpēc bija svarīgi uzziņāt ieslodzījumā pavadīto gadu skaitu. 23,68% atzīmēja, ka ieslodzījumā atrodas līdz trīs gadiem, savukārt četrus līdz piecus gadus ieslodzījumā atrodas 7,89%, sešus līdz astoņus gadus ieslodzījumā atrodas 10,53%, un procentuāli visvairāk ieslodzījumā pavadījuši deviņus un vairāk gadus – 57,89%.

Ņemot vērā visu iepriekš uzskaitīto, var izveidot vidējo ieslodzītā profilu – **vīrietis, apmēram 30 gadus vecs, vairākas reizes tiesāts, un cietumā pavadītais laiks ir teju 10 gadi**. Tas ir vīrietis, kuram jau bija jābūt patstāvīgam savā dzīvē, jādibina ģimene, taču nepareizie lēmumi un darbības novedušas pie brīvības atņemšanas – vēl viens sabiedrības loceklis, kurš nespēj pildīt pilsoniskos pienākumus.

Cietuma subkultūrā ir dažādi neformāli nosacījumi. Ja tos neievēro, soda izciešana var pārvērsties par "elli zemes virsū", un viens no jautājumiem bija par šo nosacījumu neievērošanu. Lūk, rezultāts: 86% atzīst, ka cietuma neformālie nosacījumi jāievēro, kas arī apstiprina subkultūras esamību Latvijas ieslodzījuma vietās, izņemot Atkarīgo centru.

Kas notiek, ja ieslodzītajai personai rodas grūtības, un tā sastopas ar konkrētām problēmām? Viņš vēršas pie amatpersonām, risina pats vai tomēr pēc padoma vēršas pie sev līdzīgajiem? Pētījumā atklājās, ka 87% ieslodzīto labāk vēršīsies pie sev līdzīgajiem, jo pa-

stāv savstarpēja neuzticība. Ieslodzīto pārliecību, ka "savējais" labāk spēs palīdzēt, atzīmēja 74%. Savukārt, klientam esot Atkarīgo centrā, tas ir otrādi – vispirms vērsīsies pie speciālistiem par interesējošiem jautājumiem vai situācijām. Padomu vaicāšana "savējiem" principā nenotiek.

Uz jautājumu, vai ieslodzītie, atrodoties cietumā, vēlas dzīvot pēc cietuma neformālajiem nosacījumiem, apstiprinoši atbildēja 84%. Tas liecina, ka lielākā daļa paši vēlas pieturēties pie cietuma neformālajiem nosacījumiem, paši (82%) neformālo nosacījumu ievērošanu savā starpā kontrolē, un uz šo brīdi nav gatavi mainīt savus uzskatus.

Iegūtie rezultāti apstiprina, ka Atkarīgo centrā esošie klienti atzīst – Latvijas ieslodzījuma vietās kopumā pastāv cietuma subkultūra, turklāt starp personālu un ieslodzītajiem pastāv nevienlīdzība un neuzticība. Ieslodzītie apzinās, ka, neievērojot cietuma neformālos nosacījumus, soda izciešana tiks padarīta par smagu pārbaudījumu ne tikai fiziski, bet arī garīgi. Šajā kontekstā nepieciešams akcentēt personāla nozīmīgo lomu notiesātā dzīvē soda izciešanas laikā, personāla klātesamību, kura ne visās ieslodzījuma vietās ir iespējama personāla trūkuma dēļ. Ar to Atkarīgo centrs būtiski atšķiras no citām ieslodzījuma vietām. Atkarīgo centrā pietiekamais personāla skaits un vēltītā uzmanība klientiem vainagojusies ar kārtības nodrošināšanu, ko atzīmējuši 92% klientu. Personāls dara visu, lai novērstu nekārtības. Pozitīvas savstarpējās attiecības (gan starp klientiem, gan klientiem un darbiniekiem), to atzīst 92% no klientiem, veicina gan kārtības un disciplīnas esamību, gan ir veiksmīgs pamats personības izaugs-

mei, kas ieslodzījuma vietās lielākoties ir pretēji. Atkarīgo centra infrastruktūras izkārtojums un video novērošanas kameras ir iemesls, kāpēc klienti nejutās apdraudēti, to apliecina 84% no klientiem.

Personāls strikti pieturas pie pamatvērtībām (hermētiskums, higiēna, harmonija, humānisms, holisms), tādējādi klienti tiek disciplinēti un izglītoti. Atkarīgo centra personāls klientiem māca noteikumu, ka netiek runāts *par personu, bet gan ar personu*. Ievērojot šo noteikumu, gan klients, gan personāls iemācās disciplinēt sevi, kā arī neizraisa tenku izplatīšanos, kas lielākoties beidzas ar konfliktu. Pētījuma rezultāti liecina, ka **cietuma sistēmā esošā subkultūra resocializācijas procesus Atkarīgo centrā neietekmē, taču tā ietekmē ieslodzīto motivāciju daļībai Atkarīgo centrā.**

Jauna infrastruktūra, piemērota vide ne tikai darbiniekiem, bet arī Atkarīgo centra klientiem ir viena no lielākajām atšķirībām no tipiskā cietuma (ir iespēja izvietot klientus pa diviem vienā dzīvojamā telpā, ne pārapsūtotās kamerās). Augsti tiek vērtēts profesionālais personāls, jo šī ir pirmā struktūrvienība, kurā pamatprasība izglītībai ir kā minimums 1. līmeņa augstākā izglītība. No norvēģiem aizgūtā pieredze par dienesta formas tērpu neesamību Atkarīgo centrā sākotnēji bija milzīgs šoks klientiem, nespēja aptvert kā rīkoties, kā uzvesties, taču ar laiku viņi atzina, ka civilais apģērbs ļauj atklāties, jo nereti zaļās krāsas formas tērps ievieš neuzticību, dažbrīd pat bailes. Tipiskā cietumā notiesātie tiek izvesti uz kādu pasākumu no savām kamerām, piemēram, uz skolu, programmas apguvi, neformālās izglītības pasākumu, futbola turnīru u.c., pēcāk atvesti atpakaļ. Savukārt Atkarīgo

centrā darbinieki atrodas kopā ar viņiem no paša rīta, kad tiek atslēgtas dzīvojamās telpas, līdz pat naktsmieram, kad klientiem jānododas gulēt, tādējādi nodrošinot savu klātesamību visu dienu.

Ikdienas rutīna ir notikumiem bagāta, tiek veiktas rīta vingrošanas ar mērķi izkustēties, pamosties pirms brokastīm; pēc brokastīm tiek veikti pieraksti un notiek gatavošanās ziņu nodarbībām; nodarbības pie psihologa, nodarbības pie kontaktpersonām, nodarbības pie sociālā darbinieka, nodarbības pie kapelāna un visam klāt vēl individuālais darbs ar katru piesaistīto klientu. Atkarīgo centra klientiem nav laika video spēlētēm, nav brīvā laika bezmērķīga pavadīšana, bet, gluži otrādi, arī brīvais laiks tiek saturiski piepildīts ar dažādām aktivitātēm, sākot ar grāmatu lasīšanu, beidzot ar galda spēļu spēlēšanu. Vēlreiz jāuzsver, ka darbinieki ir klātesoši un līdzdarbojas visas dienas garumā.

Nobeigums

Latvijas cietumu subkultūra ir mantojums no Padomju Savienības laikiem Latvijā. Tās ietekme viennozīmīgi ir samazinājusies, taču pastāv. Tā neveicina indivīda attīstību, taču rada piederības sajūtu, atrodoties brīvības atņemšanas vietā, eskalē naidu pret likumu un sabiedrību tur "brīvībā". Sabiedrība pieprasa bargus sodus par noziegumiem, maldīgi domājot, ka, iemetot četrās sienās noziedznieku, viņš mainīsies, bet aizmirstot, ka reiz arī šim noziedzniekam beigsies soda izciešanas termiņš un viņš atgriezīsies sabiedrībā.

Olaines cietuma Atkarīgo centrs ir lielisks piemērs tam, kā var novērst graužošo subkultūras ietekmi uz resocializācijas pasākumiem, realizējot Atkarību mazināšanas programmas atbilstošās telpās, izvietojot notiesātos divvietīgās dzīvoja-

mās telpās, nodrošinot piesātinātu dienas plānu un nepārtrauktu uzraudzību.

Lai iekļautos sabiedrībā pēc daudzu gadu pavadīšanas ieslodzījumā, ne tikai ieslodzījuma vietu amatpersonām, bet arī mums visiem kopā jāiegulda milzīgs darbs. To apstiprina arī 2022. gada 13. jūnija Ministru kabineta rīkojums Nr. 413 "Par Resocializācijas politikas pamatnostādņem 2022.–2027. gadam" (MK, 2022), kurā ļoti skaidri formulēts resocializācijas politikas mērķis: mazināt noziedzīgās uzvedības riskus ieslodzītajiem un probācijas klientiem soda izpildes laikā, tādējādi radot priekšnoteikumus personas veiksmīgai iekļaušanai sabiedrībā pēc soda izpildes beigām, t.sk. aktīvai līdzdalībai sabiedrības procesos (arī nodarbinātības jomā). Šo darbu veikt palīdz visi sociālā darba veicēji ar misijas apziņu – ja esi paslīdējis, sniegšu roku un palīdzēšu!

Izmantotie avoti

1. Kavalieris, A. *Tā runā zonā*. – Valters un Rapa, 2002.
2. Vilks, A. *Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas*. – Rīga: Drukātava, 2013.
3. Andersone I., Čerņevska I., Kalniņa I. u.c. *Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. – Rīga: Avots, 2005.
4. Hoffman, E. The classification of inmates. *Corrections Today. Official Publication of the American Correctional Association*, 1995. P. 353.
5. Haenfler, R. *Subcultures: The Basics*. – New York: Routledge, 2013.
6. 2022. gada 13. jūnija Ministru kabineta rīkojums Nr. 413 "Par Resocializācijas politikas pamatnostādņem 2022.–2027. gadam" <https://likumi.lv/>

ta/id/333223-par-resocializācijas-politikas-pamatnostādne-2022027-gadam

7. Oleinik, A. *Criminalité organisée, prison et sociétés post-soviétiques*. – Paris: Harmattan, 2001.

8. Slimību profilakses un kontroles centrs (SPKC), 2018. Iegūts no: spkc.gov.lv.

9. *Kad atveras cietuma vārti*. Vidzemes augstskolas veiktā pētījuma "Kad atveras cietuma vārti" gala ziņojums. – Labklājības ministrija, 2005.–2006. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/LM_cietuma_varti.pdf

10. *Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte*. –

Latvijas Republikas Valsts kontrole (VK), 2019. Iegūts no: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitāte>

11. *Atbalsta programma pedagogiem darbam ieslodzījuma vietās*. – Valsts probācijas dienests (VPD), 2006. Iegūts no: https://www.vpd.gov.lv/lv/equal-projekts/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf

12. Ушатиков А.И., Казак Б.Б. *Основы пенитенциарной психологии*. – 2001. Iegūts no: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/111.htm>

Vecāku tiesību, pienākumu un atbildības aizgādības jomā praktiskie aspekti

Jānis Moors, Mg. iur., Mg. paed., zvērināts advokāts, Rīgas Stradiņa universitātes docētājs

Tāpat kā juristi, kas praktizē ģimenes tiesību jomā, arī sociālā dienesta darbinieki saskaras ar dažādām ģimenes situācijām, kuru pamatu veido vecāku attiecību jautājumu risināšana. Turklāt nereti vecāku savstarpējo attiecību kārtošānā tiek iesaistīti bērni, pareizāk sakot, vecāku nesaskaņas skar bērnu tiesību ievērošanu tādā aspektā, ka rada jautājumus par to, vai vecāki patiesībā apzinās, kādas ir vecāku tiesības un pienākumi, un kā šo tiesību un pienākumu realizācija saistās ar bērnu

tiesību un labāko interešu ievērošanu. Mūsdienās jebkuri jautājumi, kas tiek risināti vecāku, kuru ģimenē ir bērni, starpā tiek skatīti no bērnu labāko interešu prizmas. Tādēļ praksē speciālistam, kas strādā ar ģimeni, darbā ar klientiem bērnu labākās intereses ir jāuztver kā augstākā mēraukla, un tieši no šāda aspekta ir jāraugās uz katru gadījumu darbā ar ģimeni. Eiropas mēroga platformā izglītošanai par cilvēktiesībām "Cilvēktiesību Gids" skaidro, ka "bērna vislabākās intereses ir primārie faktori, kas jāņem vērā jebkādā

situācijā, kura ietekmē bērnu. Bērna vislabākās intereses ir ļoti plašs termins, kas sevī ietver bērna labklājības principu un bērna interesi attīstīties drošā, stabilā un viņam nekaitīgā vidē. Bērna vislabākās intereses ir atkarīgas no dažādiem individuāliem apstākļiem, tādiem kā bērna vecums un brieduma pakāpe, viņa apzinātās vēlmes, vecāku klātbūtne vai prombūtne, dzīves vide un iepriekšējā pieredze"¹.

Bērnu tiesību aizsardzības jomā to paredz gan starptautiskie, gan nacionālie tiesību akti. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pants definē, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. Jebkurai amatpersonai un iestādei prioritāri ir jānodrošina nepilngadīgo bērnu tiesību un interešu aizsardzība, un to nevar iespaidot viena vai otra vecāka subjektīvās vēlmes.

Līdz ar to raksta pirmajā daļā autors vēlas sniegt īsu ieskatu vecāku un bērnu savstarpējo attiecību tiesiskajā regulējumā, bet raksta otrajā daļā vairāk runāt par tiesiskajām sekām vecāku pienākumu neizpildes gadījumā. Izpratnes paaugstināšana par vecāku tiesību un pienākumu apjomu profesionāļiem dotu iespēju skaidrot vecākiem viņu rīcības atbilstību vecāku pienākumu izpildē, kā arī ļautu vecākiem apzināties šo pienākumu neizpildes sekas.

LR Satversmes 110. pants nosaka, ka "valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bēr-

niem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības". Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums izveidot tādu valsts pārvaldes sistēmu, kas garantē un nodrošina vecāku un bērnu tiesību ievērošanu. Pašvaldības un to sociālie dienesti ir daļa no valsts pārvaldes sistēmas, kas, veicot tiem piešķirto publisko funkciju, ir apveltīti ar tiem deleģētu valsts varu – tiesībām uzdot un prasīt izpildi, kas raksturīga tikai valsts pārvaldei kā izpildvaras īstenotājai. Jautājumos, kas ir sociālā dienesta kompetencē, sociālais darbinieks ir tā persona, kura piešķirto valsts varas kompetenci attiecīgajā jomā realizē dzīvē. Publikās funkcijas izpildē sociālais darbinieks ir tas, kurš, no vienas puses, izpilda tam uzdotos pienākumus, bet, no otras puses, strādā ar konkrētu cilvēku un bieži palīdz viņam orientēties savas dzīves problēmsituācijā. Tādēļ sociālajam darbiniekam var rasties nepieciešamība skaidrot un norādīt iesaistītajām pusēm (vecākiem) par viņu tiesību un pienākumu saturu, kā arī bērna vislabākajām interesēm, kas prevalē pār pieaugušo tiesībām.

Vispārējais vecāku tiesību un pienākumu regulējums ir dots Civillikumā. Civillikuma 84. pants saka, ka laulība rada vīram un sievietei pienākumu būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību. Un, kaut gan Civillikums runā par laulību kā tiesību institūtu – savienību starp vīrieti un sievieti, tomēr šos principus jautājumos, kas skar bērnus, var attiecināt arī uz ģimeni plašākā izpratnē. Proti, vecākiem attiecībā pret bērniem ir pienākums rūpēties par ģimenes labklājību arī tad, ja laulība juridiski nav noslēgta. Arī Satversmes tiesa savā 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01

1. Bērna vislabākās intereses. [online] Skatīts 24.07.2022. Pieejams: <https://www.cilvektiesibugids.lv/lv/temas/gimene/berns/berna-vislabakas-intereses>

ir secinājusi, ka Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī faktisku ģimeni. Vecāku kopdzīve no vecāku tiesību un pienākumu skatupunkta ir jāskata sociālajā kontekstā, jo arī juridiski laulībā neesošus vecākus saista savienība "dzīves kopībā", kas cita starpā izpaužas kā saimnieciska kopība.

Civillikuma 85. pants paredz, ka ģimenes kopdzīves kārtošana abiem laulātajiem ir vienādas tiesības. Domstarpību gadījumā laulātajiem jācenšas vienoties. Strīda izšķiršanai laulātie var vērsties tiesā.

Līdzīgi vispārīgā situācijā tiek regulētas arī vecāku tiesības. Civillikuma 178. panta otrā daļa saka, ka "jautājumos, kas var būtiski ietekmēt bērna attīstību, vecāki lēmumu pieņem kopīgi. Vecāku domstarpības bērna aizgādības jautājumos izšķir bāriņtiesa, ja likumā nav noteikts citādi". Tas nozīmē, ka vecāki savās tiesībās un pienākumos ir vienlīdzīgi un uz viņiem vienādā apmērā attiecas arī atbildība par šo vecāku pienākumu izpildi.

Līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Savukārt aizgādība ir vienlīdzīga abu vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu. No tā izriet, ka rūpes par bērniem ir galvenais vecāku pienākums. Civillikuma 177. pants saka, ka aizgādība ir vecāku pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertajam principam bērnu vecāki ir tās personas, kuras pirmām kārtām nodrošina bērnu tiesību aizsardzību, tai skaitā arī bērna tiesības atrasties emocionāli komfor-

tablos, drošos un veselīgos apstākļos.

Vecākiem ir jāsaprot, ka, realizējot kopīgu bērna aizgādību, abiem vecākiem ir kopēja atbildība par bērna audzināšanu un attīstību, un tikai vecāku kompetencē ir izšķirties par drošas vides veidošanu savam bērnam.

Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe savukārt nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu, viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individuālās attīstības īpatnības, spējas un izziņas intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam). Rūpes par bērna mantu nozīmē gādību par bērna mantas uzturēšanu un izmantošanu tās saglabāšanai un vairošanai.

Turklāt vecāku pienākumu izpildei ir jābūt vērstai uz to, lai bērnam tiktu radīti tādi dzīves apstākļi un labvēlīga sociālā vide, kas nodrošina viņa pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Un pats par sevi saprotams, ka katram bērnam ir jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte.

Nemot vērā, ka bērna tiesības un labākās intereses vecāku un bērnu attiecībās tiek izvirzītas priekšplānā, tad ir loģiski, ka vecākiem nomināli ir vairāk pienākumu nekā tiesību. Un arī šo tiesību ievērošanā vienmēr primārās būs bērnu labākās intereses. Tādēļ vecāku gribas izpausmēm attiecībā uz bērnu var noteikt ierobežojumus neatkarīgi no viņu uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir konstatēts, ka tās fiziski vai garīgi varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai.

Atbildība par vecāku pienākumu nepildīšanu

Autora iepriekš teiktais atspoguļo tiesību normās ierakstītos vecāku pienākumus un tiesības. Tiesību norma vienmēr kalpo par tipisko sabiedrisko attiecību paraugu, modeli, likumdevējs normās iekļauj vispārējus uzvedības priekšrakstus rīcībai, kuru sabiedrība uzskata par pareizu un atbalstāmu. Taču tiesību normu piemērotājiem, pie kuriem pieskaitāmi gan juristi, gan sociālie darbinieki, ir jāsecina, ka reālajā dzīvē dažādas situācijas un personu rīcība bieži ir attāla no normās ierakstītā ideālā uzvedības modeļa. Saskaņā ar Rīgas datiem sociālie darbinieki strādā ar ģimenēm, kurām ir multiplas problēmas, t.sk. "grūtības bērnu audzināšanā, sociālo kontaktu un svarīgu attiecību trūkums, bērni neapmeklē skolu, mācīšanās grūtības, konstatēta emocionāla un fiziska vardarbība ģimenē, bērnu pamešana novārtā, ir alkohola, psihotropo un toksisko vielu atkarība, kā arī līdzatkarība, bet pēdējo gadu laikā arvien biežāk sociālajiem darbiniekiem nākas iesaistīties gadījumu risināšanā, kurās vecāki nevar vienoties par bērna dzīvesvietu un saskarsmes tiesībām".² Tas liecina, ka sociālie darbinieki reti tiek iesaistīti situācijās, kurās vecāki visu iepriekš minēto par vecāku pienākumiem saprot un labticīgi pilda. Realitāte ir skarba un normatīvais regulējums pats par sevi neko nepalīdz, ja tam nav likumā noteikts pastiprinājums, kurš paredz nevēlamas un citādi nepatīkamas sekas tiem, kas nepilda vecāku

2. Rīgas domes Labklājības departamenta GADAGRĀMATA „Sociālā sistēma un veselības aprūpe 2021. gadā”. 60. lpp. Iegūts no: <https://ld.riga.lv/lv/par-departamentu/par-mums/labklajibas-departamenta-gadagramatas.html> (skatīts 25.07.2022.)

pienākumus. Jau Imanuels Kants ir teicis³, ka cilvēkam nepieciešams "kungs", kurš ar ārējas piespiešanas līdzekļiem panāk paša cilvēka atklāto un saprasto likumu (šī raksta kontekstā – likumā noteikto vecāku pienākumu) izpildi. Šis "kungs" ir valsts ar savu represīvo sistēmu (Broks, 2004). Sociālajam darbiniekam, izpildot savus profesionālās darbības pienākumus, bieži nākas saskarties ar vecākiem, kuri nepilda vecāku pienākumus un nereti arī neapziņās to būtību un iespējamās negatīvās sekas. Tādēļ darbinieka interesēs ir ne tikai labi pārzināt vecāku tiesību un pienākumu regulējumu, bet arī normatīvajos aktos paredzētās tiesiskās sekas par šo pienākumu nepildīšanu.

Vecāku pienākumu pret bērnu izpilde ir obligāta. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta piektā daļa nosaka, ka darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā netiek ievērotas bērna tiesības (bērna atstāšana bez minimāliem iztikas līdzekļiem, pajumtes, aprūpes, aizbildnības), vai citas darbības, kas ierobežo bērna personiskās vai īpašuma tiesības un brīvības, uzskatāmas par amorālām un pretlikumīgām. Attiecībā uz vecāka atbildību tas nozīmē, ka vecākam pienākumu izpildē ir jābūt aktīvam, jo par bezdarbību arī var iestāties atbildība. Ja vecāks nenodrošina bērnam drošu vidi no dažādiem apdraudējumiem, tajā skaitā iespējamu vardarbību vai apdraudējumu no ārējiem apstākļiem vai personu rīcības (arī otra vecāka rīcības vai bezdarbības), tad šim vecākam pašam var iestāties likumā noteiktā atbildība.

3. Broks J. *Tiesības filosofija. Doktrīnas, koncepcijas, diskursi*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, SIA, 2004. 117. lpp. Kopā 423 lpp.

Vecākam ir jāapzinās, ka gadījumā, ja no otra vecāka puses vai citas personas puses tiek veiktas darbības, kas nav bērna interesēs, tad, neaizstāvot bērnu vai aktīvi nereaģējot (bērna izņemšana no nedrošas vides, tiesībsargājošo iestāžu iesaistīšana u.tml.), arī vecākam, kas šādu situāciju nav novērsis, iestāties likumā noteiktā atbildība un sekas par bezdarbību.

Likums nosaka, ka par vecāku pienākumu nepildīšanu vai aizgādības tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, bērna fizisku sodīšanu, kā arī cietsirdīgu izturēšanos pret viņu vecāki saucami pie likumā noteiktās atbildības.

Vecākiem par savu pienākumu nepildīšanu var iestāties administratīvā vai pat krimināltiesiskā atbildība. Administratīvā atbildība paredzēta par fizisko un emocionālo vardarbību pret bērnu, bērna pamešanu novārtā, bērna atstāšanu bez uzraudzības, aprūpes pienākumu nepildīšanu (rakstā iepriekš aprakstīts, ko sevī ietver bērna aprūpe), kā arī citām darbībām vai bezdarbību, ja tas skar bērna intereses. Savukārt kriminālatbildība var iestāties par izvairīšanos no tiesas vai bāriņtiesas nolēmuma, kas izriet no aizgādības, aprūpes vai saskarsmes tiesībām ar bērnu, par izvairīšanos no tiesas nolēmuma vai kompetentas valsts institūcijas lēmuma pildīšanas, ar kuru uzlikts pienākums apgādāt savus bērnus.

Praksē jāsecina, ka vecāki nereti vai nu vieglprātīgi attiecas pret vecāku pienākumu izpildi vai arī neapzinās, ka viņu rīcība patiesībā var tikt traktēta kā, piemēram, vardarbība pret bērnu vai aprūpes pienākuma pārkāpums, vai arī viņiem trūkst attiecīgu prasmju, tāpēc viņi neprot pret bērniem attiekties sašķaņā ar vecāku juridiskajiem pienāku-

miem un bērna labākajām interesēm. Tādēļ vecākiem, risinot strīdus savā starpā un ar savu rīcību it kā sagādājot neērtības viens otram, patiesībā rodas atbildība par vecāku pienākumu nepildīšanu.

Piemēram, praksē bija gadījums, kad, pastāvot tiesvedībai par laulības šķiršanu, tiesa noteica pienākumu tēvam atstāt mājokli, kurā pastāvīgi dzīvo māte kopā ar nepilngadīgajiem bērniem, un aizliegumu atgriezties un uzturēties tajā. Ņemot vērā, ka mājoklis piederēja tēvam, tad tēvs atslēdza elektrību mājoklim, kā arī nedeļa piekrišanu mātei pārslēgt līgumu par elektroenerģijas piegādi mājoklim. Par šādu tēva rīcību tika ierosināta administratīvā pārkāpuma lieta par bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu, jo ar šādu rīcību tēvs liedza bērniem mājās apmierināt pamatvajadzības, kuras var nodrošināt, izmantojot elektroenerģiju (siltu ēdienu, siltu ūdeni).

Arī fiziska otra vecāka vai citas personas ietekmēšana bērna klātbūtnē ir rīcība, par ko iestājas administratīvā atbildība par vardarbību pret bērnu. Izskatot administratīvās lietvedības materiālus, tika noskaidrots, ka tēvs savu nepilngadīgo dēlu klātbūtnē rupji izturējās pret viņu kopīgā bērna māti, spēcīgi iesitot vienu reizi ar dūri pa sejas kreiso pusi, izraujot no rokām mobilo telefonu. Notikušā rezultātā viņu kopīgais dēls sāka raudāt un teikt tēvam, lai nesit mammu. Notikušo redzēja arī otrs bērns.

Tiesa, izskatot administratīvā pārkāpuma lietu⁴, spriedumā norādīja, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums noteic, ka vardarbība ir visu veidu fiziska

4. Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas 30.03.2021. spriedums lietā Nr. 1A68010121

vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. Fiziska vardarbība ir bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu, iedarbībai. Emocionāla vardarbība ir bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana, draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai. Rīkojoties vardarbīgi pret māti, tēvs tādējādi neievēroja vecāka pienākumu nodrošināt bērnam drošus un veselībai nekaitīgus dzīves apstākļus, ko, visticamāk, pats tajā brīdī nemaz neapzinājās.

Savukārt citā administratīvā pārkāpuma lietā⁵ māte tika saukta pie administratīvās atbildības situācijā, kad viņas dēls, būdams nepilngadīgs, mācību laikā plkst. 16:12 skolā atradās narkotisko vielu ietekmē. Tiesa spriedumā secināja, ka "apstākļi, ka narkotisko vielu lietošana, iespējams, ir notikusi mācību laikā skolā, neizslēdz vecāka atbildību par bērna aprūpes pienākumu neizpildi, jo vecāku pienākums rūpēties par bērnu ir cieši saistīts ar bērna un vecāku savstarpēju attiecību esamību, kas no vecāku puses ir jāvērs uz to, lai pastāvīgi, nepārtraukti, sistemātiski aprūpētu un audzinātu bērnu neatkarīgi no tā, vai bērns atrodas uz ielas, mācību iestādē vai kur citur". Tādējādi tiesa secināja, ka mātes darbībās ir konstatējama nepietiekama bērna aprūpe.

Minētie prakses gadījumi pierāda, ka

5. Rīgas rajona tiesas 02.12.2020. spriedums lietā Nr. 1A33121120

vienmēr, kad kaut kādā veidā tiek aizskartas bērna tiesības, tiks izvērtēta vecāku atbildība par vecāku pienākumu pildīšanu. Tādēļ vecāku pienākumu izpildes kontekstā būtiski ir saprast, vai kāda rīcība (darbība vai bezdarbība, tajā skaitā no trešo personu puses) ietekmē bērniem garantējamās tiesības.

Ko darīt sociālā dienesta darbiniekam, kad viņš sastopas vai uzzina par vecāku pienākumu nepildīšanu, par ko likumā paredzēta atbildība? Šādā gadījumā, autoraprāt, var būt divas situācijas – pirmā, ja vecāku pienākumu izpilde nav vēl radījusi sekas, par ko ir paredzēta atbildība, un vecāki ir tendēti sadarboties ar sociālo darbinieku. Šādā gadījumā, lai kāds būtu iemesls, nekad nebūs par jaunu izskaidrot pienākumu saturu un sniegt informāciju par pareizo rīcības modeli, kā arī iespējamām tiesiskām sekām, ja pienākumu nepildīšana turpinās.

Savukārt otra situācija būtu, ja tiek konstatēta tāda vecāku pienākumu nepildīšana, kas jau ir radījusi kādas faktiskas sekas un par ko ir paredzēta likumā noteiktā atbildība. Šādā situācijā galvenais amatpersonas mērķis būtu izskaidrojoši uzskatāmā veidā panākt, ka vecāks apzinās savas rīcības nepareizību un labprātīgi novērš vecāku pienākumu nepildīšanas radītās sekas un to ietekmi uz citām personām, īpaši bērniem. Ja tas tiek panākts, tad no cēloņu seku viedokļa šāda rīcība vienmēr tiks atzīta par atbildību mīkstinošu apstākli (skatīt, piemēram, Administratīvās atbildības 20. panta pirmās daļas 1., 2. punktu, Krimināllikuma 47. panta pirmās daļas 1., 3. punktu) un kopumā būs labvēlīga arī attiecībā uz izpratni par vecāku pienākumu būtību, proti, uz ko šo pienākumu izpilde ir vērsta.

Saprotams, ka gadījumā, ja par konkrēto pienākumu nepildīšanu likumā ir paredzētā atbildība, šī atbildība iestāsies jebkurā gadījumā. Tomēr tad notiks virzība uz tā mērķa sasniegšanu, kāpēc vispār tiek noteikta atbildība – lai aizsargātu sabiedrisko kārtību, atjaunotu taisnīgumu, atturētu pārkāpumu izdarījušo personu un citas personas no turpmākas pienākumu nepildīšanas.

Aizgādības jautājumu risināšanas tiesā praktiskā puse

Situācijās, kad tiek iesaistīts sociālais dienests, ģimenes tiesību jautājumi tiek izskatīti dažādās institūcijās – tiesā, bāriņtiesā, policijā un citur.

Kamēr vecāki dzīvo kopā, bērni parasti ir viņu kopīgā aizgādībā. Taču, ja vecāki juridiski šķir laulību vai faktiski šķiras, viņiem ir jālemj par to, kā šīs tiesības tiks īstenotas turpmāk. Vecāki var visus jautājumus izlemt paši, piemēram, nosakot, ka bērns pamīšus dzīvos pie katra no vecākiem vai tikai pie viena no vecākiem. Ja bērns dzīvo tikai pie viena no vecākiem, otram vecākam parasti ir tiesības apmeklēt bērnu noteiktos laikos. Bet, ja vecāku starpā vienošanās netiek panākta, tad vecāku pienākumu izpildes kārtību nosaka tiesa. Tiesa izšķir strīdus starp vecākiem par jautājumiem, kas skar aizgādību (uztura došanas pienākums, bērna dzīvesvietas noteikšana) un vecāku un bērnu saskarsmes tiesību realizācijas kārtību.

Saskarsmes tiesības

Civillikuma 181. panta pirmā daļa paredz, ka bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem (saskarsmes tiesība). Tiesu praksē⁶ ir izteikta atziņa,

6. Piemēram, Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 19.12.2014. lēmums civillietā C32292214 (nav publicēts)

ka minētās tiesības nav identificējamās ar bērna pienākumu šādas attiecības uzturēt. Savukārt katram vecākam ir pienākums un tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Šāds regulējums ir atbilstošs izpratnei par bērna labāko interešu ievērošanu. Ja vecāka tiesību uz saskarsmi realizācija nav bērna interesēs vai arī bērns to nevēlas (ar nosacījumu, ja viņš atbilstoši vecumposmam spēj formulēt šādu viedokli), tad bērnam nevar tikt uzlikts pienākums uzturēt tiešus kontaktus ar vecāku.

Savukārt, ja bērna labākajās interesēs ir tikties ar vecāku, pie kura bērns nedzīvo, tad otram vecākam būtu jāatturas no darbībām, kas ir pretējas otra vecāka tiesībām uz saskarsmi ar kopīgo bērnu.

Šajās lietās likums nosaka, ka tiesa pēc savas iniciatīvas vai lietas dalībnieka lūguma pieprasa attiecīgās bāriņtiesas atzinumu un uzaicina tās pārstāvi piedalīties tiesas sēdē, kā arī noskaidro bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. Savukārt bāriņtiesas pārstāvis pēc tiesas pieprasījuma sniedz jebkādas ziņas, kurām ir nozīme lietā, tajā skaitā par pušu sadarbību ar sociālo dienestu. Tas nozīmē, ka likumdevējs paredz, ka situācijās, kad vecāki nevar vienoties par kārtību vecāku pienākumu izpildē, kas skar aizgādību un saskarsmi, ir ticams, ka šai ģimenei ir bijis nepieciešams sociālā dienesta speciālista atbalsts kādu jautājumu risināšanā un tādēļ ģimene ir nonākusi sociālā dienesta uzmanības lokā.

Taču praksē tā var arī nebūt, bieži ir tieši pretēji – ģimene, par kuras sadarbību ar sociālo dienestu vēlas saņemt informāciju tiesa, nav bijusi sociālā die-

nesta redzeslokā; šī ģimene pat, iespējams, neatbilst sociālā dienesta klienta kritērijiem un tai nav bijuši un arī šobrīd nav nepieciešami sociālā dienesta pakalpojumi.

Tāpēc, saskaroties ar šādām situācijām, ir jāapzinās tiesas informācijas pieprasījuma procesuālā puse. Tiesa vēlas iegūt pēc iespējas objektīvāku informāciju, uz ko balstīt sprieduma motivāciju, jo arī tiesai, iztiesājot lietu, ir jāņem vērā bērna labākās intereses. To var redzēt, piemēram, no Civilprocesa likuma 244.⁹ panta pirmajā daļā noteiktā, ka lietā, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, tiesa pēc savas iniciatīvas vai lietas dalībnieka lūgumapieprasa pierādījumus. Šī civilprocesuālā aspekta izpratne ļauj labāk saprast tiesas domu gājienu, izprasot sociālā dienesta rīcībā esošās ziņas. Zinot, kāpēc tiek prasīta sociālā dienesta rīcībā esošā informācija, labāk var izprast šādas tiesas rīcības pamatojumu. Tādējādi šīs informācijas sniegšana vairāk nav tikai formalitāte, bet gan piepilda ar saturu to, ka valsts pārvaldes ikviena darbinieka darbība notiek sabiedrības kopīgajās interesēs. Šajā gadījumā – kāda strīda risināšanai tiesai saņemt pēc iespējas objektīvākus pierādījumus, kas galu galā ietekmē visas sabiedrības intereses, jo jebkura līmeņa tiesas tiesneša spriedums var ietekmēt visas sabiedrības intereses⁷.

Tiesvedības laikā par pierādījumiem, uz ko tiesa balstīs savu spriedumu lietā, kalpos arī dokumenti, kas ir sagatavoti

7. Stupins A. *Tiesu darbības principi – tiesu funkcionēšanas galvenie noteikumi un pamattiesību garantants (II)* [online]. 30.11.2017. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/291714-tiesu-darbibas-principi-tiesu-funkcionšanas-galvenie-noteikumi-un-pamattiesibu-garants-ii-2017>

sociālā dienesta lietvedībā darbā ar ģimeni. Tādi būs gan dzīvesvietas apsekošanas akti, gan lēmumi par sociālās palīdzības vai pakalpojumu piešķiršanu u.c. Šādos dokumentos atspoguļotā informācija kļūs par rakstveida pierādījumiem civillietā, jo saturēs ziņas par faktiem, kuriem ir nozīme lietā. Tādēļ būtiski no privātpersonu tiesību aizsardzības viedokļa ir, lai dokumentos informācija tiktu atspoguļota ar pietiekamu detalizācijas pakāpi, būtu objektīva un saprotama. Līdz ar to sociālajam darbiniekam ieteicams dokumentos fiksēt personu sadarbības ar sociālo dienestu kvalitāti, kā arī konstatējumu par to, kādu attieksmi personas demonstrē. Arī tad, ja vecāki ar sociālo dienestu sadarbojas acīmredzami formāli, tad tas dokumentos ne tikai jāfiksē, bet arī jāapraksta, kā tas, darbiniekaprāt, izpaudās vecāku rīcībā, attieksmē un izteikumos. Šādi novērojumi būtu iekļaujami dokumentos, protams, atceroties, ka jebkuriem novērojumiem ir jābūt objektīviem, izvairoties no personīgas attieksmes pret klienta personību, jo valsts pārvaldei, kuras sastāvdaļa ir arī sociālais dienests un tā darbinieki, nav savu interešu. Tas jāatceras arī situācijās, kad komunikācija ar personu ir bijusi emocionāli grūta vai pat darbinieku aizvainojoša. Tādā veidā arī sociālā dienesta darbinieka sagatavots dokuments dos piensumu objektīvās patiesības noskaidrošanā tiesvedībā, kas ir likumā "Par tiesu varu" noteikts tiesas spriešanas pienākums.

Uzturlīdzekļu došana

Civillikuma 179. pants nosaka, ka vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu. Kad tiesai ir jāvērtē, kāds ir nosakāmais uzturlīdzekļu apjoms, kurš ir jāmaksā

tam vecākam, pie kā bērni nedzīvo, tad tiek vērtēts abu vecāku mantas stāvoklis un spējas gūt ienākumus. Šis apstāklis ir jāuzsver, jo var likties, ka tiks pārbaudīts tikai tās personas ienākumu apmērs, no kuras uzturlīdzekļus lūdz piedzīt. Taču tiesai saskaņā ar Civillikuma 179. pantu uzturlīdzekļu apmērs ir jānosaka, samērojot abu vecāku mantas stāvokli (viss, kas parāda, cik vecāks ir turīgs, ne tikai formālais algas lielums), kā arī pārbaudot, vai no objektīviem lietās apstākļiem neizriet, ka atbilstoši spējām konkrētais vecāks ienākumus varētu gūt lielākā apmēra, taču izvairās no šādu ienākumu gūšanas vai varbūt tos slēpj.

Un trešais būtiskais kritērijs ir bērna vajadzības. Visi šie trīs kritēriji – vecāku spējas un mantas stāvoklis, kā arī bērna vajadzības – ir tie, kurus izvērtējot to kopumā, tiesa nonāk pie secinājuma, kāda ir nosakāma maksājamo uzturlīdzekļu summa.

Kā atsevišķs kritērijs ir jāņem vērā Civillikuma 179. pantā noteiktais, ka minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru bērnam nodrošināt ir pienākums katram no vecākiem neatkarīgi no viņa spējām uzturēt bērnu un mantas stāvokļa, nosaka Ministru kabinets. Tas nozīmē, ka likums tiesai neatļauj noteikt uzturlīdzekļus mazākus par minimālo apmēru, pat tad, ja vecāka, kuram uzturlīdzekļi ir jāmaksā, ienākumi ir mazi. Minimālos uzturlīdzekļus piedzīs gan no bezdarbniekiem, gan personām ar invaliditāti un vispār bez ienākumiem. Praksē autoram ir bijušas situācijas, kad bērna tēvs maksā uzturlīdzekļus vairākiem bērniem, kā rezultātā paša uzturam pēc uzturlīdzekļu nomaksas paliek salīdzinoši mazi līdzekļi. No tā izriet secinājums, ka vecākam, kas strādā,

gūst pietiekami lielus ienākumus, tiesa prognozējami piedzenamo uzturlīdzekļu summu noteiks lielāku nekā valstī noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmērā.

Iepriekš minētie piemēri par aizgādības un saskarsmes tiesību jautājumu risināšanu ar tiesas starpniecību parāda, ka vecākiem būtu jāapzinās un jāsaprot, kā šādus jautājumus skata tiesa kā neatkarīgs vērotājs no malas. Tāpēc gan juristiem un advokātiem, kas praktizē ģimenes tiesību jomā, gan arī valsts un pašvaldību darbiniekiem, savas kompetences ietvaros skatot ģimenes lietas, būtu pēc iespējas jāskaidro vecākiem viņu pienākumu un tiesību saturs, jānorāda uz to, kādas sekas var radīt noteikta veida rīcība vai bezdarbība, kā arī, sniedzot praktisku palīdzību un skaidrojumus par tiesību piemērošanu problēmsituāciju risināšanā, jāizglīto vecāki. Jo informētāki un izglītotāki vecāki būs visā vecāku pienākumu spektrā, jo visa sabiedrība būs izglītotāka ģimenes tiesību jautājumos.

Bet, ja nu tomēr vecāki neizprot vai nevēlas ievērot bērna tiesības, tad sociālo darbinieku pienākums ir dokumentēt sadarbību ar vecākiem tā, lai šie dokumenti varētu kalpot par objektīviem pierādījumiem lietu izspriešanā ģimenes tiesību jomā, norādot un aprakstot tos apstākļus, kurus sociālie darbinieki ir novērojuši sadarbībā ar vecākiem.

Klienta un sociālā dienesta darbinieka attiecības

Ko darīt sociālajam darbiniekam reizēs, kad ir jāsaskaras ar situācijām, kad vecāki, iespējams, ļaunprātīgi izmanto savas zināšanas par vecāku tiesībām? Cilvēki kļūst arvien zinošāki par to, kādas ir viņu tiesības, piesaista juridiskos padomdevējus, izmanto tiesības uz advokāta klātbūtni, risinot jautājumus

iestādēs, taču nereti, aizstāvot pašam sev piemītošās tiesības, tiek meklēti aizbildinājumi vecāku pienākumu nepilnvērtīgai izpildei. Tāpat kā ikvienā dzīves jomā, arī jautājumu kārtošanas laikā sociālajā dienestā var rasties negāciju pilna vārdu apmaiņa, jo ne vienmēr klientu vēlmes saskan ar to, ko sociālais dienests var klienta labā darīt.

Pirmais, ko autors gribētu atgādināt attiecībā uz praktisku rīcību šādās situācijās, ir atcerēties Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā uzskaitītos valsts pārvaldes principus, kas palīdzēs jebkuram valsts pārvaldes un pašvaldību darbiniekam noformulēt savu pozīciju attiecībā ar klientiem. Te var atgādināt, piemēram, šādus principus – valsts pārvalde ievēro cilvēktiesības, darbojas sabiedrības interesēs (pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana), amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu. Ir vērts atcerēties, ka klients nāk uz iestādi, kura pilda noteiktas funkcijas un attiecībā uz kuras darbību klientam ir noteiktas gaidas, paredzamais rezultāts, vai pat jau kādi iepriekš radušies aizspriedumi. Tas nozīmē, ka klients var izrādīt dusmas, vēlmi manipulēt, var arī slēpt patiesību u.tml. Tādās situācijās svarīgi atcerēties, ka šādas klienta izpausmes nav saistāmas ar attieksmi pret darbinieku kā personību, bet gan ar klienta stresu vai kādu iepriekšēju negatīvu pieredzi, varbūt arī priekšstatu, ka, sniedzot par sevi patiesu informāciju, tā netiks pareizi saprasta un novērtēta. Neraugoties uz to, visu iesaistīto speciālistu (gan juristu, gan sociālo darbinieku un citu amatpersonu) pienākums ir ievērot neitralitāti. Valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, proti, administratīvajā procesā esošais

objektīvās izmeklēšanas princips pieprasa, lai, sagatavojot lietu neatkarīgi no klienta rīcības un izpausmēm, iestādē tiktu savākta visa pieejamā informācija lēmuma pieņemšanai attiecīgajā jautājumā – kas pamato gan labvēlīgu, gan nelabvēlīgu rezultātu klientam. Tas nozīmē, ka klienta neadekvāta uzvedība nedrīkst būt par pamatu darbinieka uzdevumu neizpildei.

Otrkārt, tāpat kā jebkurš cilvēks, arī valsts un pašvaldību iestāžu darbinieks ir pelnījis cieņu no citu personu, arī klientu puses. Satversmes ievada ceturrtā rindkopa noteic, ka Latvija kā demokrātiska tiesiska valsts balstās uz cilvēka cieņu. Tieši cilvēka cieņa kā konstitucionāla vērtība raksturo cilvēku kā augstāko demokrātiskas tiesiskas valsts vērtību. Tā ir jāaizsargā gan attiecībā starp valsti un cilvēku, gan cilvēku savstarpējās attiecībās.⁸ Pat, ja klients ierodas uz sarunu ar savu juristu vai advokātu, kas pauž spožas normatīvo aktu zināšanas, tas nenozīmē, ka klientam nav jāņem vērā arī darbinieka intereses un tiesības. Ja darbiniekam ir nepieciešams laiks, lai sagatavotos sniegt klientam kompetentu atbildi, tad tas arī ir jānorāda klientam. Neviens normatīvais akts nenosaka, ka klientam atbilde uz uzdoto jautājumu vai par tikko izstāstīto situāciju ir jāsaņem uzreiz un nekavējoties. Proti, gan valsts pārvaldei ir jāievēro klienta pamattiesības, tajā skaitā tiesības uz cieņpilnu attieksmi, gan arī darbiniekam kā indivīdam. Lai gan darbinieks, pildot pienākumus, tiek identificēts ar valsts pārvaldes iestādi,

8. Satversmes tiesas priekšsēdētājas Ineta Ziemeles uzruna Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. Skatīts 18.07.2022. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-ineta-ziemeles-uzruna-satversmes-tiesas-svinigaja-sede/>

viņam ir tādas pašas tiesības uz cieņpilnu attieksmi no klienta un viņa juridiskā padomdevēja puses. Ja darbiniekam attiecīgajā situācijā nav iespējams panākt, ka klients ar cieņu attiecas pret darbinieku un tā pienākumu izpildi, tad ir jālūdz citu darbinieku vai amatpersonu palīdzība, piemēram, nodrošinot, ka sarunas ar klientu laikā telpā atrodas vēl kāds darbinieks. Tā darbinieks ne tikai, iespējams, panāks situācijas normalizēšanos, bet arī iegūs pierādījumu (liecinieka liecības), kas novērsīs vēlāku nepamatotu situācijas interpretāciju no klienta puses. Ja situācija kļūst nekontrolējama vai kāda iesaistītā persona veic prettiesiskas darbības (piemēram, huligānisms), tad ir jāiesaista tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki.

Tāpat nevienai amatpersonai nav pienākuma zināt no galvas likumus un pēc pirmā klienta pieprasījuma nolasīt tiesību normu, kas regulē tās vai citas attiecības, nosaka klienta vai darbinieka pienākumus. Amatpersona zina savu kompetenci un darba pienākumus, tādēļ svarīgi ikvienam apmeklētājam, arī ja tas ir profesionāls jurists, citēt nevis normatīvos aktus, bet gan izskaidrot iestādes kompetenci, darbinieka kompetenci un pildāmos uzdevumus, procesu, kāds ir noteikts jautājuma izskatīšanai, kā tiek sniegta palīdzība klientam. Jāsaprot, ka arī juristi nevar zināt visus likumus un visas to nianšes. Darbinieks, kurš ikdienā nodarbojas ar noteiktu funkciju izpildi, visdrīzāk, attiecīgajā jomā labāk orientēsies normatīvo aktu detaļās, kuru izskaidrošana klientam un viņa konsultantam uzreiz palīdzētu atrisināt noteiktu daļu pārpratumu.

No prakses izriet atziņa, ka visu procesā iesaistīto pušu interesēs ir konstruktīvi

uzreiz saprast, kādi ir iemesli, kas rosinājuši klientu risināt kādu jautājumu sociālajā dienestā (faktiskie apstākļi), kāds ir personas juridiskais statuss konkrētajā gadījumā (persona personiski vēršas iestādē vai darbojas kā pilnvarotā persona) – jāpārlicinās par cilvēka personību, jāpārbauda pilnvarojums. Administratīvā procesa likuma 38. pants nosaka, ka fiziskā persona var pilnvarot savu pārstāvi arī mutvārdos iestādē uz vietas, kas nozīmē, ka rakstveida pilnvaras neesamība nebūs šķērslis, lai klientu varētu klātienē pārstāvēt cita persona. Tieši otrādi, iestāde šo pilnvarojumu noformē rakstiski, un pilnvarotājs to paraksta. Tādējādi ir lietderīgi uzklaut visas personas un saprast viņu formālo statusu attiecībā pret lietas būtību.

Vienmēr būtiski ir cilvēkam likt saprast, ka apstākļu noskaidrošana ir sākotnējais posms ikvienā gadījumā. Tikai tad, kad ir noskaidroti visi apstākļi, savākta pēc iespējas pilnīga informācija, var tikt dots juridisks situācijas novērtējums. Tādēļ šajā stadijā nekāds pirmsšķietams novērtējums no darbinieka puses pat nebūtu dodams, lai vēlāk, pēc jautājuma izpētes, nerastos situācija, kad rezultāts neatbilst sākotnēji prognozētajam.

Lai gan Iesniegumu likums paredz, ka persona iesniegumu iestādē var izteikt arī mutvārdos, un mutvārdos izteiktu iesniegumu, ja nepieciešams, privātpersonas klātbūtnē noformē rakstveidā un izsniedz tā kopiju iesniedzējam, tomēr praksē gūtie novērojumi liecina, ka situācijas apraksts, ko ir rakstveidā sagatavojis un veicis klients vai viņa jurists, var precīzāk formulēt gan lietas faktiskos apstākļus, gan arī precīzāk izteikt klienta vajadzību. Līdz ar to

būs atbilstošāk, ja cilvēks, kas ir ieradies iestādē personiski, tiks aicināts savu situāciju aprakstīt rakstveidā un pēc tam to iesnieguma formā iesniegt iestādē. Tādēļ darbinieka konsultācija par to, kāds būtu iesnieguma saturs un kā formulēt iestādei izsakāmo lūgumu, šajā stadijā palīdzētu klientam labāk secināt, kā būtu visatbilstošāk klienta interesēm sākt administratīvo procesu iestādē.

Šādu sadarbības struktūru attiecībā ar klientu var izmantot sociālais darbinieks. Konstruktīvas sarunas pamats var tikt rasts, apzinoties, ka ikviena nestandarta situācija rada pārdzīvojumus un stresu, ko izjūt visas iesaistītās puses, un ko klientam noteikti rada neziņa par to, vai viss sanāks kā plānots un gribēts. Ar noteiktu rutīnas darbību veikšanu šis sākotnējais uztraukums komunikācijā var tikt mazināts, kas palīdzēs nonākt pie jautājuma būtības izzināšanas, otrā plānā atstājot emocijas un pārpratumus.

Nobeigums

Aizgādības un saskarsmes tiesību jomā iespējamo situāciju loks ir plašs, dažādi būs faktiskie apstākļi un arī vecāku attiecību nianšes. Problēmsituāciju risināšanā, kas rodas no vecāku savstarpējām attiecībām un tieši vai netieši skar bērna intereses, iespējama daudzu pušu iesaiste. Savas kompetences ietvaros var nākties iesaistīties gan iestādēm, kas rūpējas par bērna interešu aizsardzību un ievērošanu, gan sociālajam dienestam un, iespējams, arī tiesai, tiesībaizsardzības institūcijām. Tāpat, protams, savas tiesības vēlēšies realizēt un aizstāvēt arī vecāki, piesaistot juristus un advokātus kā savus juridiskos padomdevējus.

Katrai no iesaistītajām pusēm ir savi

uzdevumi un kompetence, katras iesaistītās puses virsuzdevumam jābūt palīdzēt vecākiem izpildīt pienākumus un izlietot tiesības veidā, kas vislabāk atbilst bērnu labākajām interesēm. Lai izpildītu šo uzdevumu, ir ne tikai jāizprot vecāku pienākumu un tiesību būtība, bērnu labāko interešu prevalēšana, bet arī jāzina citu iesaistīto iestāžu darbības procesuālie jautājumi, proti, kāda ir likumā noteiktā procedūra šo iestāžu (piemēram, tiesa, bāriņtiesa, policija) darbības sfērā, piemēram, attiecībā uz pierādījumu nodrošināšanu un informācijas iegūšanu. Tāpat ir jāsaprot, kādu lomu spēlē advokāti vai citi juristi, kurus klients piesaista, lai īstenotu konstitucionālās tiesības "zināt savas tiesības", kā arī "tiesības likumā paredzētajā veidā vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības". Advokāts nevar pretendēt uz katras iesaistītās iestādes, arī sociālā dienesta darba specifikas un sociālā darba procesa detalizētu pārzināšanu. Tāpēc sadarbība, kuras ietvaros klientam un arī viņa advokātam no sociālā dienesta darbinieka puses tiktu izskaidroti sociālā darba profesionālie aspekti, būtu labs sākums konstruktīvam dialogam.

Tādēļ ir secināms, ka katra no iesaistītajām iestādēm vai personām ir pavadonis ceļā uz to, lai personai – šī raksta kontekstā vecākam –, no kuras tiek prasīta pienākumu izpilde vai kura vēlas īstenot savas tiesības, tiktu nodrošināta gan iespēja saņemt pakalpojumu, gan arī šī persona zinātu savus pienākumus, kā arī šī persona būtu pārliecināta, ka viņas tiesības un likumīgās intereses tiek nodrošinātas. Tieši vecāka kā privātpersonas tiesību un interešu ievērošanai iestādē visbiežāk tiek pieaicināts juridiskās palīdzības sniedzējs.

Viņš konsultē klientu par to, kādas ir klienta tiesības un arī pienākumi, palīdz kontrolēt, vai iestāde klienta tiesības ievēro, vienkāršā valodā sakot – vai iestāde sniedz klientam to, kas viņam pienākas, un vai neuzliek pienākumus, kuru izpildi no klienta nevar prasīt.

Apzinoties visu procesā iesaistīto pušu kompetenci, kļūst saprotams, ka katrs dalībnieks ir kā zobrāts mehānismā, kas ved uz visu pušu – sabiedrības, vecāku un bērnu – tiesību ievērošanu un nodrošina pienākumu izpildi. Šādā aspektā aizgādības un saskarsmes lietās domstarpību risināšanā nav pretēju pušu, sadarbība notiek starp visiem iesaistītajiem dalībniekiem, lai pēc būtības sasniegtu visai sabiedrībai derīgu rezultātu. Tādēļ gan iestādes darbība savas kompetences ietvaros, gan privātpersonas padomdevēju (advokāti, juristi) pamatuzdevums ir panākt tādu situācijas noregulējumu, kādā ir ieinteresēts klients.

Izmantotie avoti

1. Bērna vislabākās intereses. [online] Skatīts 24.07.2022. Pieejams: <https://www.cilvektiesibugids.lv/lv/temas/gimene/berns/berna-vislabakas-intereses>
2. Rīgas domes Labklājības departamenta GADAGRĀMATA „Sociālā sistēma un veselības aprūpe 2021. gadā”. 60. lpp. Skatīts 25.07.2022. Iegūts no: <https://ld.riga.lv/lv/par-departamentu/par-mums/labklajibas-departamenta-gadagramatas.html>
3. Broks J. *Tiesības filosofija. Doktrīnas, koncepcijas, diskursi.* – Rīga: Biznesa augstskola Turība, SIA, 2004. 117. lpp. Kopā 423 lpp.
4. Stupins A. *Tiesu darbības principi –*

tiesu funkcionēšanas galvenie noteikumi un pamattiesību garantis (II) [online]. 30.11.2017. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/291714-tiesu-darbības-principi-tiesu-funkcionēšanas-galvenie-noteikumi-un-pamattiesību-garantis-ii-2017>

5. Satversmes tiesas priekšsēdētājas Ineta Ziemeles uzruna Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. Skatīts 18.07.2022. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-ine-ta-ziemeles-uzruna-satversmes-tiesas-svinigaja-sede/>

Latvijas Sociālo darbinieku biedrības 2022. gada ikgadējās konferences ekspertu diskusijas kopsavilkums

Mārtiņš Moors, Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, direktora vietnieks, RSU lektors, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Latvijas Sociālo darbinieku biedrības (turpmāk – LSDB) ikgadējā konference, kas notika 2022. gada 11. novembrī, tika veltīta sociālajam darbam ar jauniešiem. Konferences referātus ir iespējams noklausīties un noskatīties LSDB YouTube kontā:

<https://www.youtube.com/@latvijassocialdarbiniekub5180>,
QR kods

<https://www.youtube.com/watch?v=E-UyNcp1-ei8>
QR kods

sinkēvičs un Ventspils valstspilsētas Bāriņtiesas priekšsēdētājs Ervins Alksnis. Diskusijas video ieraksts ir pieejams LSDB YouTube kontā šeit:

LSDB konferences kulminācija bija ekspertu diskusija par tēmu “Jaunieši ar uzvedības traucējumiem: problēmas cēloņi un iespējamie risinājumi sociālajā darbā”. Diskusijā piedalījās Latvijā pazīstami eksperti, kuriem ir gan sociālā darbinieka izglītība, gan arī ilggadēja pieredze sociālajā darbā kopumā, kā arī sociālajā darbā ar jauniešiem un bērnu tiesību aizsardzībā – biedrības “Resiliences centrs” vadītāja Dace Blaževiča, Rīgas Sociālā dienesta sociālā darbiniece darbam ar ģimeni un bērniem Sandra Darkēvica, Rīgas pašvaldības Bērnu un jauniešu centra direktors Kaspars Ja-

Raksts ir iecerēts kā diskusijas galveno viedokļu atspoguļojums, kā materiāls darbam visiem sociālajiem darbiniekiem, kas jau šobrīd strādā ar jauniešu mērķa grupu vai arī tikai plāno to uzsākt. Raksta pamatā ir ekspertu izteikumi par diskusijas tēmu, un tekstā ir saglabāta to oriģinālā forma. Raksta autora ieguldījums ir šo izteikumu strukturēšana un apkopošana.

Jauniešu mērķa grupa

Termins “jaunietis”, iespējams, ir visdaudzveidīgāk izprastais vecumposma apzīmējums, jo dažādās situācijās, dažādos dokumentos ar to apzīmē cilvēkus vecumā no 11 līdz pat 30 gadiem. Tomēr ir acīmredzami, ka sociālajā darbā,

lai rezultatīvi strādātu ar jauniešiem, ir būtiski apzināties šīs mērķa grupas iekšējo struktūru, ko veido klasifikācija pēc vecuma, pēc problemātikas intensitātes, kā arī pēc īpašām vajadzībām, kas piemīt noteiktu mērķa grupu jauniešiem. Arī diskusijas eksperti atzina, ka jauniešu mērķa grupa ietver diezgan lielu vecuma amplitūdu, un grupa nav viendabīga. Jaunietis 11 gados ir agrīns pusaudzis, un viņa vecumposma uzdevumi ir pavisam citādi nekā divdesmitgadīgam jaunietim, kas faktiski jau ir jaunais pieaugušais.

Zinātniskajā literatūrā šo laiku apzīmē ar pusaudža gadiem, kas tipiski tiek apzīmēti kā cilvēka attīstības periods no apmēram 10–12 gadiem līdz apmēram 21–22 gadiem, šo laika posmu sadalot sīkāk: agrīnajos pusaudža gados (11–14 gadi), vidējos pusaudža gados (14–16 gadi) un vēlīnos pusaudža gados (17–21 gadi). Laika posms no 18–25 gadiem tiek apzīmēts kā topošā pilngadība. Agrīnos pusaudža gados liela nozīme ir vienaudžu pieņemšanai, vidējie pusaudža gadi saistās ar pusaudža sevis atklāšanu un refleksiju. Vēlīnie pusaudža gadi ir saistīti ar diviem būtiskiem attīstības uzdevumiem – neatkarība no ģimenes un personiskās identitātes attīstīšana. Pusaudžu gados sāk kļūt svarīgs ārējais izskats. Tāpat arī kļūst svarīgi, kā citi cilvēki uztver pusaudža ārējo izskatu. Pusaudži sāk saprast, ka viņu ķermenis attīstās un aug, notiek fizioloģiskas pārmaiņas.¹

Sociālajā darbā ar jauniešiem būtiski ir atcerēties, ka jauniešiem, kas nonāk sociālo darbinieku redzeslokā, var

būt būtiskas nesakritības starp dažādām brieduma dimensijām, piemēram, sociālais briedums būtiski atpaliek no fizioloģiskās attīstības. Jauniešiem ar komplikētām problēmām, piemēram, traumatiska pieredze, atkarības u.c., var būt ievērojamas nobīdes no zinātniskajā literatūrā aprakstītajām pazīmēm katrā stadijā.

Rīgas pašvaldības Bērnu un jauniešu centra struktūrvienības "Jauniešu atbalsta centrs" sociālie un jaunatnes darbinieki savā darbā īpaši izceļ jauniešu grupu vecumā no 18 līdz 19 gadiem. Tas ir posms, kad jaunietis formāli kļūst pilngadīgs, tomēr šajā pārejā gandrīz visiem jauniešiem ir vēl nepieciešams tuvinieku vai darbinieku atbalsts. Mērķa grupas iedalījums ir būtisks saistībā ar pārejas posmiem, un tie ir: 11–13 gadi, otrs 14–15, trešais 15–18, tad pāreja uz pieaugušo dzīvi 18–19 un uz augšu. Tad mainās "objektīvā situācija", un jaunietis gan mainās pats, gan ir spiests pielāgoties videi. Mainās ekspektācijas – ka jaunietis rīkosies kā pieaugušais. Vecumposmam ir liela nozīme, gan strādājot ar jauniešiem individuāli, gan arī grupu darbā. Jauniešu vecumā 13–14 gadi uztveres īpatnības un dzīves mērķu uztvere ir citāda nekā jaunietim, kuram jau ir 16–17 gadi. Tas sociālajiem darbiniekiem ir jāņem vērā, strādājot ar jauniešiem.

Otrs veids, kā iedalīt jauniešu mērķa grupu, ir pēc problemātikas intensitātes.

1) Jaunieši ar agrīnām vai sākotnējām grūtībām. Jaunatnes darba valodā tos sauc par "vieglajiem jauniešiem", kas relatīvi nesen nonākuši sociālā darbinieka redzeslokā. Viņiem akūtas krīzes gadījumā tiek sniegta palīdzība. Jaunietis pats vai viņa ģimenes locekļi vēršas pēc palīdzības, un viņa problēmas nav

ielaiestas. Grūtības var būt saistītas ar vecāku šķiršanos, ar dzīvesvietas maiņu, pārciestu akūtu vardarbību. Ar jauniešiem un bieži vien arī viņa vecākiem ir vieglāk izveidot attiecības, un viss šīs rehabilitācijas laiks, atbalsta sniegšanas laiks ir relatīvi īsāks.

2) Jaunieši ar grūtību vēsturi, kas redzeslokā ir vairāku gadu garumā. Bieži viņiem ir pieredze atbalsta saņemšanā un sadarbībā ar sociālo dienestu, bet tā bijusi nepietiekamā daudzumā, vai arī pakalpojumiem ir trūkusi pēctecība. Šī iemesla dēļ jaunietis "krīt atpakaļ" iepriekšējā situācijā, ir parādījušās citas problēmas vai nu jaunietim, vai ģimenei. Jaunietim ir izteiktākas uzvedības grūtības, arī psihoemocionālās problēmas. Tāpēc atbalsta sniegšanas laiks jaunietim ir nepieciešams ilgāks. Arī attiecību ar sociālo darbinieku nodibināšanas laiks ir ilgāks.

3) Jaunieši, kas ir grūti aizsniedzami, kas jau ir ielās, kuri ir jāmeklē, kas paši neiet pēc palīdzības. Šajos gadījumos problēmas jau ir daudz komplikētākas. Bieži vien tie ir jaunieši, kas klaiņo, un vecāki nezina, kur viņi atrodas. Ģimene kā resurss ir vājš, un jaunietim arī trūkst atbalsta viņa dabiskajā vidē, tāpēc problemātiskā situācija ir samilzusi un atbilstoši attīstījusies. Vairāk par sociālo darbu ar šo mērķa grupu LSDB ikgadējā konferencē 2022. gada 11. novembrī stāstīja Aiga Romāne-Meiere referātā "Jaunas pieejas attīstība darbā ar jauniešiem: outreach jeb ielu sociālais darbs ar jauniešiem", ko var skatīt LSDB YouTube kanālā šeit:

<https://youtu.be/JkHF-0JWqk9Y>, vai izmantojot QR kodu

Tāpat no iepriekš minētajiem ekspertu viedokļiem izriet, ka jauniešu mērķa grupu var iedalīt vismaz pēc diviem pamatiem – pēc vecumposmiem un pēc problēmu intensitātes. Bet šos divus iedalījumus var vēl papildināt ar īpašām pazīmēm vai vajadzībām, kas var gan pārklāties ar iepriekš minēto iedalījumu, gan kalpot kā atsevišķs un specifisks vajadzību rādītājs, piemēram, jaunieši ar invaliditāti vai smagiem funkcionāliem traucējumiem, jaunieši ar uzvedības traucējumiem, jaunieši pārejas periodā no ārpusģimenes aprūpes uz neatkarīgu pilngadīgā dzīvi u.c. Šāds iedalījums no praktiskā viedokļa ir būtisks, lai parādītu sociālajiem darbiniekiem, kas jau strādā ar jauniešu mērķa grupu vai arī tikai gatavojas strādāt, uz ko būtu jāfokusē uzmanība. Ja mēs saprotam mērķa grupas dažādību, tad atbilstoši tai varam organizēt arī dažādas profesionālās aktivitātes.

Jauniešu ar uzvedības traucējumiem specifiskās vajadzības un problēmas

Kaut arī sociālajā darbā ar jauniešiem mērķa grupa ir paši jaunieši, tomēr lielākais izaicinājums sociālajam darbiniekam ģimenēm ar bērniem ir sabalansēt visas ģimenes vajadzības, identificēt riskus pašā ģimenē un saprast, ko varēs darīt vecāki un kādas ir paša jaunieša iespējas. Vajadzību izvērtēšana ģimenē, kurā ir jaunietis, ir liels izaicinājums. Parasti sociālajam darbiniekam jau ir ticis ziņots par problēmām vai kādiem notikumiem jaunieša dzīvē un vidē. Visbiežāk tās ir uzvedības problēmas un konkrētas rīcības izpausmes, kas neatbilst tam, ko sagaida sabiedrība. Vajadzības var noskaidrot tikai no sarunas ar vecākiem un pašu jauniešiem.

1. Ashford, J. B., LeCroy, C. W., & Williams, L. R. *Human behavior in the social environment: A multidimensional perspective*. – Boston, MA: Cengage Learning, 2018. P.285

Tāpēc sociālā darbinieka būtiska darba sastāvdaļa ir tikties ar viņiem un pēc iespējas ģimenes un jaunieša dabiskajā vidē. Mērķis ir, lai ģimene un jauniešis saprot, kādas ir vajadzības, apzinās tos mediatorus², kas ir radījuši ārēji redzamās (sabiedrībā bieži par nevēlamām uzskatītās) izpausmes.

Jauniešiem nepatīk runāt par viņu "grūtajiem notikumiem", nepatīkamajiem notikumiem. Ir jaunieši, kas nereti noliedz problēmas, piemēram, skolas neapmeklēšanu. Bet jauniešiem patīk runāt par vajadzībām, par to, kā viņiem dzīvē trūkst. Tāpēc skolas neapmeklēšana un iekļaušanās grūtības nebūs jauniešiem aktuāla sarunas tēma. Parasti šāds jauniešis būs atradis savu vidi, kur iekļauties, un saskaņā ar to rīkosies, kaut arī, iespējams, nejutās laimīgs. Dzīļi sakņojas vajadzība pēc atbalsta, tāpēc jauniešiem visvairāk ir vajadzīgas cilvēcīgas attiecības – droša vide un atbalsta persona. Ja jauniešis to nesaņem savā dabiskajā vidē, kas ir ģimene, ir jārada pakalpojumi, kas nodrošina trūkstošo vajadzību apmierināšanu; pakalpojumi, kuros ir droša vide un cilvēki (darbinieki, brīvprātīgie), kas sniedz atbalstu un pozitīvu atbalstu. Patiesībā jauniešis vēlas mīlestību, attiecības un atbalstu no ģimenes un tuvākajiem cilvēkiem, uzmundrinošus vārdus, līdzvērtību, piederību un

2. Problēmu īsi var definēt kā pretrunu starp vēlamu un faktisko situāciju (t.sk. rīcību, kas ir ārēji novērojama). Savukārt vajadzības ir faktori, kuri nosaka problēmas pastāvēšanu. Tas nozīmē, ka vajadzību identificēšana ir būtiska, lai varētu noteikt, kādas ir nepieciešamās izmaiņas, lai problēma nepastāvētu. Zināmā mērā var teikt, ka vajadzību identificēšana ir starposms starp problēmu un iespējamo risinājumu. Tāpēc ir būtiski noteikt šos mediatorus jeb starpniekus starp nevēlamo situāciju un aktivitātēm ar izmaiņu mērķi.

drošību. Tie ir pamata komponenti, lai dzīvē labi justos un nepazustu. Ja vajadzība pēc šādām attiecībām netiek apmierināta, tad var veidoties uzvedības traucējumi. Tad arī mēs runājam par pakalpojumiem, kuriem ir jāietver šie komponenti. Tie var būt piedzīvojumu terapija vai kas cits, bet būtiskākais ir radīt iespēju piedzīvot attiecības, spēt noticēt sev un sajūtu, ka viņš ir vērtīgs. Tas ir pats būtiskākais. Tas ir fokuss darbā ar jauniešiem. Tā ir viņu dzīvē vajadzība. Tas mums, sociālajiem darbiniekiem, parāda mūsu darbību un sociālo pakalpojumu mērķi – radīt vidi, kurā var notikt attiecības, kuras mājās vai citur šobrīd nenotiek. Atpazīt to un radīt vidi "mākslīgi".

Ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem šādā izpratnē pastāv īpašas vajadzības, jo viņiem ne tikai nav tuvinieku atbalsta un mīlestības attiecību, bet attiecības ar vecākiem ir juridiski izbeigtas. Gan iepriekšējās attiecības ar vecākiem, gan izņemšana no ģimenes ir emocionāli un reizēm fiziski traumatiski process. Tāpēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējiem ir jādomā, cik lielā mērā un ko vispār var iedot jauniešiem, lai aizvietotu mīlošu un atbalstošu attiecību trūkumu. Tas ir arī jautājums par pašapziņu un mīlestības³ trūkumu. Jebkurš bērns, kurš ir šķirts no vecākiem, piedzīvojis traumu, notikumu, kas ir viņa specifisko vajadzību pamatā. Šāds cilvēks jūtas nevērtīgs, nepiederīgs, un tas parāda viņa vajadzības. Šīs neapmierinātās vajadzības arī jāņem vērā kompensēt.

3. Diskusijas dalībnieki ar šo terminu apzīmēja beznosacījuma labvēlīgu pieņemšanu. No sociālajiem darbiniekiem prasa, lai mēs izvīrām nosacījumus, kas ir pretēja filozofija tam, kas raksturīga darbam ar jauniešiem.

Vecākiem var būt sarežģīti apmierināt bērnu un jauniešu vajadzības, ja viņu prasmes, izglītības līmenis, uzskati u.tml. neatbilst sabiedrībā vispār pieņemtajam, un ģimenes pamatvajadzības (piemēram, pēc atbilstoša mājokļa) nav nodrošinātas. Bāriņtiesas primārā uzmanība ir vērsta uz bērnu un bērna interesēm. Gadījumā, ja ģimene nonāk bāriņtiesas kompetences jomā, tad tās darbinieku primārā interese ir par to, kā vecāki spēj nodrošināt bērna vajadzības. Ja vecāki to nespēj, tad nākamais uzmanības fokuss ir uz to, kā vecāki atbilst savas vecāku prasmes un spējas nodrošināt bērna vajadzības. Vecāku sociālo prasmju attīstība un pierādījumi par to (piemēram, ja pēc ilgstošas nestrādāšanas vecāks uzsāk strādāt) ir mazsvarīgi, ja viņiem nav uzrādāmi pierādījumi par bērna interešu un vajadzību nodrošināšanu. Respektīvi, ir jānoskaidro vecāku darbības attiecībā uz ģimenes ekonomisko vajadzību nodrošināšanu no vecāku prasmēm, kas ir vērstas uz bērna interešu un vajadzību nodrošināšanu, piemēram, prasmes saņemt bērna reakciju iemeslus, mācēt nevardarbīgu disciplinēšanu, nodrošināt bērna pamatvajadzības un emocionālās vajadzības u.c. Tas nozīmē, ka sociālo pakalpojumu loma varētu būt vecāku prasmju attīstības virzienā.

Ir situācijas, kad bērnu tiesību aizsardzības un sociālo pakalpojumu sistēma ir bezspēcīga kaut ko mainīt. Kad vienīgais iespējamais risinājums ir bērnu aprūpes institūcija, jo visas citas iestādes, kaut arī ir strādājušas ar jauniešiem, tomēr nespēj nodrošināt nepieciešamās izmaiņas un bērna patieso vajadzību apmierināšanu. Ja jauniešiem ir vecāki, kuri nemāk un nevar nodrošināt viņu vajadzības, kuri neizprot tās, tad vecāku lomas izpildi aizvietot rei-

zēm ir neiespējami. Kurš ir brīdis, kad sabiedrības interesēs ir šķirt bērnus no vecākiem šādās situācijās? Cik labam ir jābūt vecākam, lai viņš būtu pietiekami labs? Tie ir sarežģīti jautājumi, uz kuriem atbildes, visdrīzāk, ir jāmeklē katrā atsevišķā situācijā.

Ieteikumi sociālajiem darbiniekiem

Lai sociālais darbs ar jauniešiem būtu sekmīgs, sociālajiem darbiniekiem ir jāņem vērā vēlreiz un vēl atrast iespējas, ko piedāvāt jauniešiem, kā atbalstīt jauniešus, kā viņu ieinteresēt. Neraugoties uz neveiksmēm, jāņem vērā jauna, mazliet savādāk un citā veidā. Jāmeklē ir "citas kriptas", kā kompensēt trūkstošo. Tas ir vienīgais ceļš. Arī sociālo pakalpojumu attīstība nenotiek uzreiz. Ir jāņem vērā dažādas pieejas un darba formas, lai saņemtu, kas nes rezultātu. Telpas, kuras ir atbilstošas jauniešu uztverei, aktivitātes ārpus telpām u.c. Tas nozīmē, ka viena no īpašībām, kas nepieciešama sociālajā darbā ar jauniešiem, ir neatlaidība, bet otra – radošums.

Sociālajam darbiniekam ir jāspēj ar jauniešiem izveidot kontaktu, lai viņš sajūtas vajadzīgs. Izveidot attiecības ar jauniešiem, kurš uzvedas ne tā, kā vairākums vēlas, ir liels izaicinājums. Jauniešis pārbauda, vai attiecību veidošana notiks patiesi. Pieņemšana nenozīmē "būt labam čomam". Pieņemšana nozīmē būt labam, atbalstošam pieaugušajam, kas ievēro robežas. Bet pieņemšanai jābūt patiesai, no sirds, godīgi, jo jauniešis to jūt. Godīgums pret sevi un jauniešiem ir viens no sociālo darbinieku instrumentiem.

Šādā ziņā sociālā darbinieka resurss ir paša dzīves un resilience pieredze. Sociālos pakalpojumus jauniešiem nodrošina ne tikai sociālie darbinieki, bet arī citu profesiju pārstāvji. Ļoti svarīgi ir, kā darbinieks pats ir ticis galā ar savām

dzīves grūtībām un kādi ir viņa secinājumi par to, kā caur šīm grūtībām viņš ir ieguvis savu spēku. Šī spēja apzināties paver plašāk uztveres un pieņemšanas robežas. Iespēja dalīties savā stāstā ir ļoti būtiska sociālā darba ar jauniešiem komponente, veidojot kontaktu ar jauniešiem, – pastāstīt, kā paši darbinieki ir tikuši galā ar dzīves grūtībām. Tad parādās pavisam cits uzticības līmenis. Tas rada vēlmi pozitīvi līdzināties darbiniekam un apzināties savu pieredzi kā iespēju attīstībai.

Ideālā variantā darbiniekam ir jābūt vēl kādai prasmei papildus sociālā darba izglītībai un pieredzei – ko viņš prot, kas ir viņa intereses. Jo sociālajā darbā ar jauniešiem var darīt jebko, kas var aizraut jauniešus, ko var darīt kopā ar viņu. Tas nozīmē, ka bez sociālā darba zināšanām jaunatnes darbiniekam ir savas intereses un aizraušanās, ar ko var "pavilkt līdzī" citus. Tāda lieta var būt ģitāras spēle, fotografēšana, orientēšanās sacensības, dejojšana vai jebkas cits. Vēl viena fundamentāla lieta ir patiesa vēlme veidot pozitīvas sadarbības attiecības ar jauniešiem. Bieži vien iesaistīšanās attiecībās ar jauniešiem prasa milzīgu pacietību un neatlaidību, lai atkal un atkal būtu vēlme un enerģija meklēt jaunus risinājumus. Ja iepriekš minētais tiek nodrošināts, tad var mēģināt kompensēt to mīlestību, ko jaunieši ir piedzīvojuši savā dabiskajā vidē.

Pieejas maiņa sociālajā darbā ar jauniešiem – citāds sociālais darbs

No iepriekš minētā izriet, ka zināmā mērā ir jāpārskata visa mūsu profesionālā pieeja, kas ir lietota līdz šim. Iepriekšējā – vai bieži vien esošā – darba pieeja paredz, ka sociālais darbs ar gadījumu notiek sociālajā dienestā, biroja vidē, kad gaidām, kad jauniešs pats at-

nāks pie mums. Klasiskā pieeja nosaka, ka ir jāveido vai vismaz jāuztur zināma distance un robežas ar savu personisko dzīvi, mēs nedrīkstam stāstīt par savu dzīvi. Tas viss izrādījies nederīgs sociālajā darbā ar jauniešiem. Sociālā darbinieka kabinets būs pēdējā vieta, kur jauniešs nāks un lūgs palīdzību.

Sociālajā darbā ar jauniešiem jāizmanto pretēja pieeja. Ir jāveido uzticēšanās, kopīgi darot lietas, un mūsu personiskā pieredze ir svarīgs nosacījums attiecību veidošanā ar jauniešiem, tāpēc ir jāstāsta jauniešiem, kā mēs paši esam tikuši galā ar grūtām situācijām dzīvē. Mums ir pilnīgi jāmaina pieeja, ko esam praktizējuši līdz šim, jāmaina domāšana. Jāveido sistēma, ka darbs ar jauniešiem notiek citādi, nekā mēs to darām. Jādod sociālajam dienestam tādi resursi, lai sociālie darbinieki var strādāt ar jauniešiem radoši, jānojauc mūsu prasību uzceltās robežas. Jādod iespēja sociālajiem darbiniekiem strādāt savādāk. Nav svarīgi, vai sociālais darbinieks ir jauns vai seniors, bet svarīgāk, ka darbinieks ir ar savām stabilitātām interesēm un ar to ir interesants jauniešiem. Valstī ir vairāk jāattīsta preventīvais darbs. Agrīnāka palīdzība nozīmē, ka ir īsāks sociālās rehabilitācijas laiks, nepieciešama īsāka intervence, lai jauniešs varētu atgriezties savā dabiskajā vidē. Jo komplicētākas ir grūtības un situācija ielaistāka, jo nepieciešami ilgāki gadi, lai kaut ko mainītu, un tas ir arī dārgi. Tomēr agrīna prevence un agrīna palīdzība visbiežāk nav saistīta ar sociālo pakalpojumu jomu.

Kā attīstīt pašvaldībā sociālo darbu ar jauniešiem?

Lai pašvaldībā attīstītu sociālo darbu ar jauniešiem, nav vienmēr jācenšas pašiem "izdomāt velosipēds". Ir jāizmanto

to organizāciju pieredze, kas piedāvā dažādas aktivitātes jauniešiem – sportiskās, kultūras un citas. Var braukt un ēnot pakalpojumus, būt kopā ar jauniešiem, kad viņi saņem, piemēram, tādas organizācijas kā biedrības "Resilience centrs" sniegtos pakalpojumus, vērojot un piedaloties jauniešu un sociālā pakalpojuma sniedzēju darbībā, lai nolemtu, kā ar jauniešu mērķa grupu strādāt savā pašvaldībā. Ieteikums ir iet praksē un redzēt, kā notiek sociālais darbs ar jauniešiem un sociālās rehabilitācijas process. Ir nepieciešams praktisks piedzīvojums kopā ar mērķa grupu. Šobrīd jau ir pierādījumi, ka Rīgā esošie pakalpojumi – sociālās rehabilitācijas programmas jauniešiem ar uzvedības problemātiku – dod iecerēto rezultātu⁴. Tas nozīmē, ka šīs programmas var multiplicēt arī citur.

Ir svarīgi zināt, cik pašvaldībā ir tādu jauniešu, kam nepieciešama palīdzība. Tas nozīmē, ka ir jāievāc kopējie statistikas dati par mērķa grupu, kā arī specifiski par jauniešiem ar dažādu problemātiku, piemēram, ar atkarības problēmām, skolas neapmeklēšanas problēmām, likumpārkāpumu pieredzi u.c. Tāda informācija var būt sociālajiem pedagogiem, policijai vai arī sociālā dienesta rīcībā.

Var organizēt arī atvērto semināru, kur piedalās gan jaunieši, kas jau ir piedalījušies programmās, gan arī vēl līdz šim neiesaistīti jaunieši ar zemu

motivāciju. Lai tie, kam jau ir pozitīva pieredze kādu pakalpojumu izmantošanā, var pastāstīt par to citiem. Šādā sanāksmē speciālisti kopā ar jauniešiem varētu veidot domnīcu, kā labāk jauniešiem palielināt motivāciju un palīdzēt. Pieredze rāda, ka jaunieši šādās situācijās atveras un labprāt uzklausa citu jauniešu pieredzi. Šādi interaktīvi mēģinājumi ir svarīgi. Šāds risinājums arī nav resursu un naudas ietilpīgs.

Pašvaldībā var veidot sociālā darba specializāciju – sociālie darbinieki darbā ar jauniešiem. Specializācija nozīmē mērķa grupas problēmu un vajadzību pārzināšanu, kā arī prasmes veidot attiecības ar jauniešiem, par ko rakstīts iepriekš. Tas nozīmē papildu zināšanas un papildu prasmes, kuras darbiniekam tiek prasītas.

Kopsavilkums

1. Jauniešu mērķa grupa ietver vairākas apakšgrupas. Strādājot ar jauniešiem, ir jāapzinās katras apakšgrupas specifika.
2. Jauniešu mērķa grupu var iedalīt pēc vecuma, pēc problemātikas intensitātes, kā arī pēc īpašām papildu pazīmēm vai specifiskām vajadzībām.
3. Jauniešu vajadzības ir tas, kas jaunieša dzīvē, viņaprāt, pietrūkst. Tāpēc koncentrēšanās uz sabiedrības ekspektācijām nebūs veids, kā izvērtēt jaunieša vajadzības.
4. Jauniešu primārās vajadzības ir droša vide un atbalsta persona. Ja to nenošķirina jaunieša dabiskā vide, tad tas ir jāatpazīst un jāveido sociālie pakalpojumi, kas šādu vidi rada "mākslīgi".
5. Nozīmīga loma bērnu un jauniešu interešu nodrošināšanā ir vecāku prasēm. Sociālo pakalpojumu loma va-

4. Vairāk par to var lasīt: Moors, M. and Osis, J. Evaluation of Results of Social Rehabilitation Programs for Young People With Behavioural Problems. *SHS Web of Conferences*, edited by U. Berkis and L. Vilka, vol. 68, EDP Sciences, 2019. P. 03001. *Crossref*, <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196803001>

rētu būt vecāku prasmju attīstības veicināšana.

6. Neatmaidība un pacietība, radošums un godīgums ir pamatā tam, lai izveidotu kontaktu ar jauniešiem. Tāpat nozīmīga ir darbinieka spēja izrādīt rūpes par jauniešiem un patiesa vēlme būt līdzvērtīgās attiecībās. Godīgas attiecības veicina darbinieka dalīšanās ar savu grūtību pārvarēšanas pieredzi. Ideāli, ja darbiniekam ir kādas intereses vai hobijs, ar ko viņš var aizraut jauniešus un ko var darīt kopā. Tas palielina sekmju iespējamību.

7. Ir jāmaina sociālā darba pieeja darbā ar jauniešiem. Sociālajā darbā ar jauniešiem ir jāveido uz konkrēto personu vērstas un patiesas attiecības, jāmazina distance starp darbinieku un jauniešiem, jādalās ar personisko pieredzi un jāiesaistās aktivitātēs kopā ar jauniešiem. Un tam ir jānotiek nevis sociālā darbinieka kabinetā, bet jauniešiem ierastākā vidē – gan pie dabas, gan publiskajā ārtelpā, gan citur, kur pulcējas jaunieši. Lai to

īstenotu, sociālajiem darbiniekiem ir jānodrošina atbilstoši resursi.

8. Latvijā ir jāattīsta preventīvais darbs ar jauniešiem, tomēr prevence un agrīna palīdzība jauniešiem visbiežāk nav saistīta ar sociālo pakalpojumu jomu.

9. Pašvaldībām, lai attīstītu sociālo darbu ar jauniešiem, ir jāpārņem pieredze no citām pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām, kuras jau īsteno sociālos pakalpojumus jauniešu mērķa grupai. Tāpat ir jāapkopo statistika par mērķa grupas un klientu mērķa grupas lielumu. Noteikti ir jāorganizē komunikācija ar jauniešiem, uzaicinot gan jauniešus, kuriem jau ir pozitīva pieredze dalībai dažādos pakalpojumos, gan arī tādus jauniešus, kuriem ir zema motivācija.

10. Pašvaldībās ieteicams veidot sociālā darba specializāciju – sociālie darbinieki darbā ar jauniešiem, kas nozīmē īpašu sagatavotību, specifisku zināšanu un prasmju apguvi.

Ieskats nedziedināmi slimu cilvēku vajadzībās un aprūpē

Maija Kārklīņa, sertificēta ārste psihoterapeite, RAKUS Paliatīvās aprūpes nodaļa

Vita Roga-Vailza, Dr. sc. paed., Latvijas Sociālo darbinieku biedrība

Raksts tapis ar domu aktualizēt tēmu, par kuru sabiedrībā nav daudz diskusiju, par to parasti nemēdz skaļi runāt publiskajā telpā. Tā ir tēma, par

kuru visbiežāk runā ļoti šaurā lokā – smagās situācijas skartā ģimene un sociālajā un veselības aprūpē iesaistītie cilvēki. Līdz ar to cilvēkiem, kuri nav saskārušies ar nedziedināmi slimu cilvēku gadījumiem, varētu veidoties

maldīgs priekšstats – ja jau diskusijas nenotiek, tad viss ir kārtībā. Bet vai tas tā ir? Raksta autorēm jau sākotnēji bija kopīgs novērojums, ka temats ir ļoti aktuāls un problēmu ir daudz – gan nedziedināmi slimu, gan ar onkoloģisku saslimšanu saistītu cilvēku specifiskajā medicīnā un sociālajā aprūpē. Katrs gadījums ir ļoti individuāls, sensitīvs un saistīts ar dažādiem ētiskiem jautājumiem un apsvērumiem.

Raksts veidots divās daļās: pirmajā daļā tiks rakstīts par nedziedināmu cilvēku vajadzībām un nepieciešamo aprūpi, kā arī par atbalsta nepieciešamību aprūpējamam cilvēkam un viņa tuviniekiem; medicīniskiem un psiholoģiskiem aspektiem. Otrajā daļā vēlamies lasītāju rosināt uz pārdomām ļoti diskutablā jautājumā par cilvēka cienīgu dzīves nogali (ja tā var teikt, par ciešanām, kādas šiem cilvēkiem ir jāiztur, vai arī par cienīgu aiziešanu no dzīves pēc paša vēlmes). Tātad runa būs par eitanāziju, proti, kas tā īsti ir, un vai cilvēkam ir tiesības pieņemt vai nepieņemt šādu lēmumu, argumentiem "par" un "pret".

Raksta kontekstā jāatzīmē fakts, ka Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) izvirzītā sociālā darba un medicīnas nozares prioritāte 2023. gadam ir hospisa¹ aprūpes izmēģinājuma pakalpojumu turpināšana ar lielāku aprūpēto personu skaitu un lielāku pašvaldību iesaistīšanos projektā reģionos (LM projekts "Hospisa aprūpe mājās pilngadīgām personām un atbalsts viņu ģimenes locekļiem"). Tātad jautājums nav "nolikts malā" un valsts to ir atzinusi par gana

nozīmīgu.² Projekta mērķis ir sniegt valsts finansētu starpdisciplināru pakalpojumu, apvienojot veselības, sociālo, psiholoģisko un garīgo aprūpi, ievērojot neārstējami slimā cilvēka un viņa ģimenes emocionālās, garīgās, fiziskās un sociālās vajadzības slimības laikā.

Viena no raksta autorēm, daktare M. Kārklīņa, jau 15 gadus strādā Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīcas (turpmāk – RAKUS) Paliatīvās aprūpes nodaļā. Pieredze piecpadsmit gadu laikā radās pamazām, daudzas lietas vajadzēja saprast un apgūt no jauna ne tikai profesionāli, bet pieņemt arī tīri cilvēciski. Bet, kā saka, cilvēks var visu iemācīties, svarīga ir tikai vēlēšanās. Pašlaik daktare piedalās arī rezidentu apmācībās, lai jaunie ārsti prastu komunicēt un zinātu, kā tas jādara ar onkoloģiski slimiem vai nedziedināmi slimiem pacientiem un viņu tuviniekiem.

Neliela atkāpe ar autoru pārdomām. Cilvēka dzimšana ir prieks ģimenē, tā ir nākotne, skaistas dzīves gaidas. Savukārt nāve ir secīgs dzīves nobeigums, no kura neviens nevar izvairīties, un mūža nogale bieži vien ir saistīta ar rūpēm, kopšanu, ciešanām – gan emocionālām, gan fiziskām (te vienlīdz domāts gan par aprūpējamo cilvēku, gan par to, kurš viņu aprūpē). Cilvēka dzīves nogale, pēdējais posms ir ļoti svarīgs ikvienam cilvēkam, atšķirīga ir cilvēku attieksme, uztvere un gaidas par to. Agrāko laiku tradīcija Latvijā bija, ka katrai ģimenei, kas dzīvoja savā viensētā, mājas bēniņos stāvēja zārks, ko pats saimnieks bija taisījis, – tas vienkārši tā bija pieņemts. Cilvēku aiziešana no dzīves ne ar ko neatšķīrās no

1. Hospiss (*hospice*) jeb terminālā aprūpe (*terminally ill patients care*) ir institucionāla aprūpe vai aprūpe dzīvesvietā uz nenoteiktu laika posmu nedziedināmi slimiem cilvēkiem.

2. Hospisa aprūpes pakalpojuma turpināšana ir LM prioritāte - LV portāls (*lvportals.lv*), izgūts 23.11.2022.

šodienas – daļa cilvēku nomira negaidīti un viegli, bet daļa – slimības novārdzināti un ilgstošās ciešanās. Tikai agrākos laikos cilvēku attieksme pret nāvi bija daudz pieņemšāka, tā tika uztverta ierasti un kā dabiska lietu kārtība. Lielajās ģimenēs aprūpe parasti notika mājās, jo nebija tādu alternatīvu aprūpes iespēju kā tas ir šodien. Gribētos teikt, ka tā laikam varētu būt katra cilvēka vēlme – aiziet no dzīves starp savējiem un savās mājās.

Atvieglināta aiziešana no dzīves ar samazinātām ciešanām tagad ir iespējama, pateicoties medikamentiem un medicīnas iespējām. Kopš ir attīstījusies medicīna un uzlabojušies dzīves apstākļi, vairumā gadījumu tas ir iespējams, un līdz ar to ir mainījusies arī cilvēku attieksme pret nāvi kā tādu, bet priekšstatī par nedziedināmo slimību tēmu atšķiras joprojām. Vairumā gadījumu cilvēkus moka neziņa par slimības attīstību, par to, kāds atbalsts ir svarīgs, kā un kur to saņemt un kā tieši to sniegt. Tāpēc viens no uzdevumiem darbā ar hroniski slimiem³ un nedziedināmiem cilvēkiem ir nodrošināt labus, cilvēka cienīgus apstākļus mājās, slimnīcā vai aprūpes iestādē. Šis uzdevums var tikt realizēts, iesaistot visu aprūpē iesaistīto komandu, ko veido, piemēram, ārsti, medmāsas, sociālais darbinieks, psihoterapeits, kapelāns un citi speciālisti pēc vajadzības. Svarīgs ir profesionālās komandas dalībnieku zināšanu un izpratnes līmenis par me-

3. Hroniski slim cilvēks ir ar vienu vai vairākām slimībām ilgstoši slimojošs cilvēks. Hroniski slim cilvēka stāvoklis tiek definēts kā nepārejošs, tas turpinās ilgāku laika posmu, un nav prognožu, ka iestāsies pēkšņa atveseļošanās. Hroniskā slimība parasti nav pilnībā izārstējama, un tā var turpināties ar uzlabojuma un pasliktināšanās periodiem. *Autoru piezīme.*

diciniskiem, sociāli psiholoģiskiem un garīgiem aspektiem darbā ar nedziedināmi slimiem pacientiem.

Raksta autore ir pārliecināta, ka gandrīz katrs no mums ir uzdevis jautājumu par nāvi kā filozofisku kategoriju, kā simbolu, kas izraisa domas par lietu kārtību un to svarīgumu šajā dzīvē. Nāve ir visu dzīvības procesu izbeigšanās cilvēka ķermenī, un dažādās kultūrās tiek uztverta atšķirīgi. Piemēram, latviešu kultūrā nāve vienmēr ieņēmusi svarīgu vietu, par ko liecina tāda tradīcija kā ikgadējie kapu svētki. Taču kopumā tas ir ļoti smags, sensitīvs un individuāls process un jautājums, par kuru mēs nemēdzam daudz runāt. Būtisku atziņu paudis Senās Romas filozofs M.T. Cicerons (*Marcus Tullius Cicero*), proti, ka visas pasaules gudrības un prātījumi tiecas uz vienu mērķi – iemācīt mūs nebaidīties no nāves.⁴ Tajā ir maz pozitīvisma, cerības ir grūti atrodamas, nereti pārsvarā gan slimo cilvēku, gan ģimeni pārņem izmisums, zaudējuma un nolemtības sajūta un skumjas. Katrs liels zaudējums noved mūs līdz sērošanas situācijai, un tas ir grūts process, ko nepieciešams īpaši apzināties, lai izdzīvotu (bet par to raksta turpinājumā).

Paliatīvā aprūpe

Tā kā šis ir sociālā darba žurnāls, tad raksta kontekstā svarīgi zināt, ka ar nedziedināmi slimu⁵ cilvēku tēmu saistīti dažādi jēdzieni, un viens no sociālajā

4. *The Ethical Writings by Cicero*. A.P. Peabody (translator). – Publisher: Jazzubee Verlag, 2018.

5. Nedziedināmi slimis ir cilvēks, kura slimība nav ārstējama un apdraud dzīvību, un cilvēka dzīves garuma ekspektācijas ir ierobežotas (no vairākiem mēnešiem līdz pat gadiem). Savukārt "mirstoša cilvēka" jēdziens saturiski tiek definēts kā iepriekšminētā jēdziena sinonīms, bet tiek lietots, ja cilvēkam prognozējama dzīves ilgums ir dažas nedēļas vai pat dienas. *Autoru piezīme.*

darbā lietotajiem ir "paliatīvā aprūpe" jeb "nedziedināmi slimu cilvēku aprūpe" (angļu val. – *palliative care*). Var teikt, ka tā ir medicīnas, aprūpes, sociālā un kapelāna darba specifiska joma, kuras pamatā ir holistiska pieeja, aprūpējot smagi slimus un nedziedināmus cilvēkus. Paliatīvā aprūpe tiek veikta vienlaicīgi ar slimības ārstniecisko intervenci, bet uztverot cilvēku un viņa vajadzības kopumā. Paliatīvās aprūpes mērķis ir iedrošināt pacientu, viņa ģimeni un citus tuviniekus dzīvot aktīvu un pilnvērtīgu dzīvi, kā arī piedalīties lēmumu pieņemšanā par veidiem, kā kontrolēt cilvēka slimību. Aprūpes centrā ir cilvēka emocionālā, garīgā, medicīniskā un praktiskā (fiziskā) aprūpe, kas ietver konkrētās slimības simptomu kontroli, sāpju atvieglošanu un dažādu aktivitāšu nodrošināšanu. Paliatīvo aprūpi var nodrošināt jebkurā slimības attīstības pakāpē. Pacienta aprūpē iesaistās starpdisciplinārā speciālistu komanda, un to var realizēt dažādos veidos:

1) institucionālais – īstermiņa vai ilgtermiņa dienas aprūpe un sāpju mēdžments;

2) aprūpe mājās – sāpju kontrole, konsultācijas un higiēnas aprūpes pakalpojumi.

Ar šiem aprūpes veidiem saistāms iepriekš rakstā skaidrotais jēdziens "hospisa aprūpe", kā pamatā ir holistiskā pieeja darbā ar mirstošiem cilvēkiem, kurā tiek kombinēta psihosociāla terapeitiska rakstura atbalsta sniegšana un medicīniskā intervence sāpju atvieglošanai un simptomu mazināšanai. Dažreiz intervence var ietvert arī ķirurģiska rakstura procedūras, kas nedaudz atvieglo slimnieka stāvokli. Hospisa aprūpe tiek uzsākta, kad slimības medicīniskā ārstēšana ir noslēgusies, un medicīniskajā

diagnozē atzīts, ka pacientam nav izredžu uz izveseļošanu (*Pierson J. and T.Martin, 2002*). Tas nozīmē, ka hospisa aprūpe ir paliatīvās aprūpes beigu fāze nedziedināmi slimiem klientiem, kuriem medicīniskā ārstēšana vairs nenotiek.

Par nedziedināmi slimiem, mirstošiem cilvēkiem un viņu vajadzībām pirmā sāka interesēties un tās pētīt Šveices amerikāņu izcelsmes psihiatre Elizabete Kiblere-Rosa (*Elisabeth Kübler-Ross*), kura pirmā aprakstīja un publicēja sēru procesa modeļa piecas stadijas savā grāmatā par nāvi un miršanu "Aizejot" (*On Death and Dying, 1969*). Autore daudz rakstījusi par sēru pārvarēšanu, to nozīmi, izdzīvojot bēdas un turpinot dzīvot, par dzīves spēku, piemēram, 1997. gadā publicētājā grāmatā "Dzīves ritenis" (*The Wheel of Life*). Šobrīd latviešu valodā ir pieejamas grāmatas "Aizejot" un "Mierinājums" (līdzautors Devīds Keslers (*David Kessler*)).⁶ Raksta autore ieteiktu šīs grāmatas izlasīt, pārdomāt līdzīgus notikumus savā dzīvē, salīdzināt savas izjūtas un domas ar autores aprakstītajām atziņām. Tas noteikti būtu svarīgi gan profesionāli, gan personiski kā kritiskās domāšanas un pašanalīzes aspekts sociālajiem darbiniekiem, kas savā praksē ir jau ir saskārušies vai nākotnē vēlas strādāt ar onkoloģiski slimiem un nedziedināmiem cilvēkiem un viņu ģimenēm.

Raksta tēmas kontekstā ir svarīgi atcerēties sērošanas procesa stadijas:

1. Noliegums – cilvēks nespēj noticēt notiekošajam, viņš noliedz acīmredzamo.
2. Dusmu stadija – cilvēks izgāž dusmas uz visiem, arī uz sev tuviem cilvēkiem; cilvēkiem, kuri vēlas palīdzēt, piemē-

6. Vairāk info skatīt: <https://www.lietusdarzs.lv/lv/lapa/112/Aizejot>

ram, ārstiem, sociālajiem darbiniekiem un citiem.

3. Kaulēšanās stadija – cilvēks uzsāk tirgošanos pats ar sevi.

4. Depresija – depresijai līdzīgi simptomi.

5. Pieņemšanas stadija – cilvēks ir pieņēmis situāciju, un viņam ir plāns, ko darīt tālāk (*Elisabeth Kübler-Ross, 1969*).

Tādas pašas stadijas pārsvarā gadījumu (bet ne vienmēr) sastopamas arī cilvēkam, uzzinot savu diagnozi, kā arī viņa ģimenei un tuviniekiem. Ir nepieciešams, lai mēs zinātu, kā cilvēki jutīsies (vai jūtas) atkarībā no sērošanas stadijas, kurā viņi atrodas, un kādas ir viņu vajadzības. Tas atvieglo starpprofesionāļu komandas darbu un atļauj cilvēka emocijas neuztvert personīgi, bet ar profesionālu, atbalstošu un cieņas pilnu attieksmi. Sērošana ir laiks, kad, izvērtējot visus nedziedināmi slimā cilvēka fiziskās un psihiskās veselības faktoros, ārsts var izrakstīt medikamentus (antidepressantus, antipsihotiskus u.c.), kā arī var ieteikt psihoterapeita konsultāciju, garīgu atbalstu no kapelāna un sociālā darbinieka. Atbalsts ģimenei parasti tiek organizēts kā atsevišķas konsultācijas slimnīcā (piemēram, onkoloģijas nodaļā), apmeklējumi dzīves vietā vai aprūpes institūcijā. Ir gadījumi, kad tuvi radnieki, piemēram, māte, dēls, ārstu noteikto diagnozi uztver īpaši smagi. Šādos gadījumos arī var tikt sniegta medicīniska (piemēram, viegli antidepressanti) un arī psiholoģiska rakstura atbalsts, piemēram, nedziedināmi slimu cilvēku tuvinieku atbalsta grupa.

Nedziedināmi slimu cilvēku raksturojums

Turpmāk rakstā par nedziedināmi slimu cilvēku psihoemocionālo raksturojumu

un ar to saistīto vajadzību apmierināšanu. Visbiežāk novērotās izpausmes ir šādas.

- Dominējoša bērnišķīga pozīcija komunikācijā – cilvēka uzvedība var atgādināt maza bērna kaprīzes, pastiprinātu vēlmi pēc uzmanības, viņš satraucas par katru sīkumu, izrāda neapmierinātību utt. Tāpēc cilvēkam nepieciešama adekvāta uzmanības izrādīšana, viņa patstāvības sekmēšana ikdienā un relaksējošas nodarbes.

- Pārāk augsta vērtību skala – nostāda sevi kādā nepieejamā pozīcijā, izsakot viedokli, ka "tas" (domāts – diagnoze, slimība) uz viņu neattiecas, ir kaut kas viņam neatbilstošs vai nepiedienīgs.

- Augsts negatīvo situāciju uztveršanas sliekšnis – situācija tiek dramatisēta, uzsvērts viss negatīvais, jebkuru ceļību noliegums. Jācenšas veidot sarunas, kas sniedz praktisku informāciju.

- Noraidošā attieksme pret medikamentiem (arī ķīmijterapiju) blakusefektu dēļ. Te ir svarīga vajadzība pēc sapratnes, iedrošinājuma un argumentēta situācijas izvērtēšana (pozitīvie un negatīvie aspekti) lēmuma pieņemšanas procesā.

- Depresija vai tai līdzīgs noskaņojums, trauksmainība.

- Psiholoģiskās adaptācijas grūtības (saistītas arī ar saslimšanas veidu un to, kādas jau ir cilvēka pārvarēšanas spējas un prasmes).

- Kognitīvās grūtības (atmiņa, valoda, domāšana) – samērā vāja, nenoturīga, bieži vien neloģiska komunikācija, grūtības formulēt savas sajūtas, fokusēties uz kaut ko konkrētu. Rodas izteikta vajadzība veidot noteiktu die-

nas režīmu, kas iekļauj prāta vingrinājumus, radošas darbības, veidus, kā paust emocijas.⁷

Tas, kā cilvēks reaģēs uz psihosociāliem stresoriem, ir atkarīgs no katra cilvēka personības struktūras, t.i., kādu nozīmi notikumam piešķir pats cilvēks, nevis cik liels vai mazs ir bijis stressors. Var teikt, ka psiholoģiskā pielāgošanās jaunās situācijas radītiem apstākļiem saistīta ar trīs faktoriem: 1) medicīniskie; 2) attiecības ar pacientu un 3) sociālā kultūra.

Runājot par nedziedināmi slimu cilvēku sociālo aspektu, tiek aprakstīti būtiski psihosociālie kairinātāji, kas vienlaikus norāda arī viņu vajadzības.

- Sociāla nesakārtotība – sociālās vides nenoteiktība, finansiālā nedrošība, nepietiekama pieeja pārtikai, bailes zaudēt sociālās attiecības. Sociālo dzīvi nepieciešams pārorganizēt, sakārtot un plānot tā, lai cilvēks justos droši un aizsargāts.

- Sociālā statusa maiņa – statusa nenoteiktība, sociālo aktivitāšu trūkums, sociālā izolētība.

- Paaugstināta vajadzība pēc sociālā atbalsta (daži ASV veikti pētījumi liecina, ka sociālais atbalsts būtiski ietekmē cilvēka veselību kopumā un pretošanās spējas slimībai).⁸

- Sociālā un emocionālā atbalsta trūkums var radīt bezpalīdzības sajūtu, pacienta ģimenē bieži tiek novērota vainas

7. S. Workman, O.E. Mann. 'No control whatsoever': end-of-life care on a medical teaching unit from the perspective of family members. // *QJM: An International Journal of Medicine*, Volume 100, Issue 7, 1 July 2007, <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcm042>. Izgūts: 16.07.2022.

8. Given, B., Wyatt, G., Given, C., Sherwood, P., Gift, A., DeVoss, D., et al. *Burden and depression among caregivers of patients with cancer at the end of life*. *Oncology Nursing Forum*, 2004.

sajūtas kultivēšana (tā var atšķirties, ja saslimušais cilvēks ir pieaugušais vai bērns).

- Neapmierinātība ar izmaiņām nodarbinātībā, vajadzība pēc jauna ikdienas ritma, neapmierinātas profesionālās vajadzības.

- Savas identitātes zaudēšana, izmaiņas sevis uztverē.

- Izteikta vajadzība tikt uzklautam.⁹

Kā jau iepriekš minējām, komunikācija ar pacientu un viņa ģimeni ir viens no svarīgākajiem aspektiem šo cilvēku komforta un labbūtības nodrošināšanā, cik vien situācija to atļauj. Slimnieka ciešanas, kuras varbūt vēl ir pastiprinājušas radikālas terapijas sekas, var tik ļoti nomākt tuviniekus, ka viņi, iespējams, aizmirst vienu no galvenajām slimnieka vajadzībām. Runa ir par cilvēka vajadzību pašam pieņemt lēmumus. Dažās zemēs ģimenes locekļi, gribēdami pasargāt tuvinieku, dažkārt slēpj no viņa patiesību par reālo veselības stāvokli un pat nedod viņam iespēju pašam izvēlēties ārstēšanas metodes. Citās zemēs izplatīta ir problēma, ka dažreiz tuvinieki apspriež slimnieka stāvokli pie viņa gultas, it kā viņa paša tur nemaz nebūtu. Šāda attieksme grauj pacienta cieņu. Atbalstošas komunikācijas noslēpums ir sarunāties par ikdienas lietām, par to, par ko grib runāt slimais cilvēks, censties runāt pēc iespējas tā, kā runājāt, kad viņš vēl nebija saņēmis savu diagnozi. Būtiski ir neuzsvērt viņa slikto veselības stāvokli vai izmaiņas izskatā un nenodarboties ar nevajadzīgu hiperaprūpi. Ir svarīgi, ka tuvinieki ir blakus saskaņā ar savām spējām un iespējām. Pati sli-

9. S. F. Pardue, M.V. Fenton et al. *The social impact of cancer*. – Springfield, 1989.

mības gaita norādīs uz to, kas cilvēkam ir vajadzīgs, un arī ārsts un medmāsa ieteiks, ko darīt.

Ir labi, ja aprūpētājiem aprūpes pēdējā fāzē ir iespēja savā starpā mainīties ar aprūpes pienākumu veikšanu, lai nepārgurtu, neizdegtu. Kamēr viens ir pie slimā tuvinieka, citi var atpūsties un veltīt laiku sev. Reizēm tuvinieki nodarbojas ar tādu pāraprūpi, ka saskatās pašiem. Citreiz aprūpētājs ir tikai viens, tad gan tā ir milzīga slodze gan fiziski, gan emocionāli. Tātad ļoti svarīgas ir klātbūtnes iespējas, pēdējos dzīves mirkļus būt kopā ar tuviem cilvēkiem, t.sk. nokārtot, iespējams, līdz šim neizrunātus aizvainojumus, konfliktus, strīdus. Gribam pieminēt kādu gadījumu no dakteres M. Kārklīgas profesionālās pieredzes. Viņas aprūpē bija kāda paciente, kurai no jaunības bija konflikts ar brāli, un savstarpēju attiecību praktiski nebija. Savas dzīves pēdējās nedēļās viņa piedeva brālim pāridarījumu un pēc tam jutās daudz labāk, jo šis konflikts bija viņai traucējis justies patiesi labi apmēram 30 gadus. Tādu piemēru ir pietiekami daudz, un sociālie darbinieki savā darbā noteikti ir sastapušies ar līdzīgām situācijām.

Kā tad īsti rīkoties, ko teikt, kur vērsties pēc palīdzības, ja nedziedināmā slimība sagādā pārcilvēciskas ciešanas, cilvēks ir noguris no sāpēm, nevēlas pieņemt nekādu atbalstu un izsaka vēlmi aiziet no dzīves? Esam nonākuši pie raksta otrās daļas par eitanāzijas jautājumu.

Diskusija par eitanāziju

Diskusijām par eitanāziju bieži ir kampaņveida raksturs. Tas lielā mērā atkarīgs no plašsaziņas līdzekļiem, kad tie izvēlas tēmu aktualizēt, vai kad tas kādam ir izdevīgi. Politiski par šo jautājumu

izvairās runāt, bet cilvēku domas par legalizācijas iespējām dalās. Visvairāk par to domā tie, kam ir nācies piedzīvot smagus brīžus, saistītus ar savu tuvinieku aiziešanu no dzīves, un cilvēks ir dilemmas priekšā – lēna mokoša nāve vai žēlsirdība, palīdzot nomirt, vai tomēr tā ir slepkavība? Protams, tam nav vienas vienīgas vispareizākās atbildes, uz ko raksta autori arī nepretendē. Tomēr, lai diskusija būtu kvalitatīva, ir jāsaprot eitanāzijas būtība.

Ir četri eitanāzijas veidi.

Aktīva – preparāta letālas devas ievadīšana pacientam žēlsirdības nolūkā. Viens no skaidrojumiem ir, ka pacientam pašam izrakstītās zāles jāiedzer, kad viņš to izlemj. Otrs, ka tās ievada cita persona.

Pasīva – dzīvības uzturēšanas darbību atcelšana vai aizturēšana pēc pacienta pieprasījuma, kad dzīves pagarināšana tiek uzskatīta par veltīgu. Šis eitanāzijas veids visā pasaulē ir atzīts kā nelegāls, un tā vietā priekšroka tiek dota dažu analgētiska rakstura medikamentu lietošanai, pat ja cilvēks ir nedziedināmi slims.

Netieša – atsāpināšanas līdzekļu izrakstīšana un lietošana ciešanu mazināšanai, kas var izraisīt nāvi.

Ārsta asistēta pašnāvība – dzīves pārtraukšana pēc pacienta pieprasījuma ārsta uzraudzībā.¹⁰

Pētījumi liecina par dažādu valstu līdzīgiem eitanāzijas traktējumiem, bet atšķirīgu specialistu attieksmi pret to. Piemēram, Apvienotajā Karalistē Lordu

10. *Attitudes of Physicians towards Different Types of Euthanasia in Kuwait - FullText - Medical Principles and Practice 2019, Vol. 28, No. 3 - Karger Publishers, izgūts 23.11.2022.*

palātas izvēlētā medicīnas Ētikas komisija eitanāziju definē kā tīšu medicīnisku intervenci, ko veic saskaņā ar nolūku izbeigt dzīvi, lai atbrīvotos no ciešanām un sāpēm. Eitanāzija Lielbritānijā juridiski netiek atzīta, bet daudzi ārsti veic pasīvo eitanāziju, kad ir konsultējušies ar citiem speciālistiem, ģimeni un pašu pacientu, un viņa stāvoklis ir atzīts par bezcerīgu. ASV visos 50 štatos eitanāzija tiek atzīta par nelegālu un krimināli sodāmu rīcību. Beļģijā tāpat kā Nīderlandē eitanāziju saprot kā ārsta veiktu dzīves pārtraukšanu pēc pacienta lūguma jeb profesionāli asistētu pašnāvību. Beļģijā ārsta veiktu pašnāvību skaits aizvien pieaug, un to izmanto ne tikai nedziedināmi slimi cilvēki (vairāk informācijas var iegūt, noskatoties šo video *The right to die in Belgium: An inside look at the world's most liberal euthanasia law* | *PBS News Weekend*). Var arī lietot zemāk redzamo QR kodu.

Nīderlandē to regulē likums, kas pieņemts 2001. gadā, un tajā ietverti noteikti kritēriji, kam jāatbilst eitanāzijas gadījumam. Tie attiecas tikai uz situācijām, kad cilvēka ciešanas ir pārāk lielas un cerību uz dzīves turpinājumu nav.¹¹ Savukārt Grieķijā 48% medicīnas darbinieku ir par ārsta asistēto eitanāzijas veidu, un šis skaits turpina pieaugt, līdzīgi kā Somijā (tikai šeit

11. Seale C. *Legalisation of euthanasia or physician-assisted suicide: survey of doctors' attitudes*. Palliat Med. 2009

mediķi iestājas par aktīvo eitanāzijas veidu),¹² bet Spānijā kopš 2022. gada marta eitanāzija ir atzīta ar likumu.

Eitanāzijas dilemma rodas tad, kad cilvēks izsaka vēlmi aiziet no dzīves mierīgi un bez ciešanām. Vai cilvēkam ir atļauts pašam izvēlēties laiku, kad un kā aiziet no dzīves? Kā tas sasaukas ar ārstu morāles kodeksu? "Valstīs, kurās eitanāzija atļauta, jāievēro virkne normu, kas izslēdz iespējamo ļaunprātību. Nedziedināmi slimajam pašam jāizsaka lūgums pēc eitanāzijas, lēmuma pieņemšanas laikā viņam jābūt spriestspējīgam, kā arī informētam par alternatīvām – paliatīvo aprūpi. Lai ārsti pieņemtu lēmumu par šāda soļa pamatotību, pacientu mokošajām sāpēm jābūt neciešamām un nepārejošām, tādām, kam nelīdz vairs nekādi medicīniskie līdzekļi. Nepieciešams arī ārsta slēdziens, ka pacientam nav cerību izveseļoties, tas jāapstiprina vēl vienam ar attiecīgā pacienta ārstēšanu līdz tam nesaistītam mediķim. Savukārt, pret eitanāziju asi iestājas visas kristīgās konfesijas. Vatikāns pielīdzina aktīvo eitanāziju slepkavībai, nostādot to blakus genocīdam, abortiem un pašnāvībām. No jebkuras reliģijas viedokļa cilvēku dzīvības pieder Dievam, un tikai Viņa ziņā ir – vai cilvēkam dzīvot, vai mirt. No teoloģiskā viedokļa dzīvības pārtraukšana vai atņemšana ir nepieļaujama. Vēl viens nopietns pretarguments ir iespējamā ļaunprātība no radnieku puses. Eitanāzijas pretinieki norāda, ka to var izmantot radnieki, kuri apmaksā bezcerīgi slima cilvēka ārstēšanu, gaida no viņa mantojumu vai vienkārši ir noguruši no rūpēm par

12. Piili R.P., Metsänoja R. et al. *Changes in attitudes towards hastened death among Finnish physicians over the past sixteen years*. – BMC Med Ethics, 2018.

smagi slimo tuvinieku. Nav garantijas, ka šāda slimnieka izteiktā vēlme aiziet no dzīves bijis izsvērts, ar skaidru saprātu pieņemts lēmums".¹³

Latvijā četrus gadus tika vākti paraksti, lai eitanāzijas jautājumu izvirzītu apspriešanai Saeimā, taču bez rezultātiem, jo priekšlikums no Saeimas atbildīgās komisijas neguva atbalstu. Pagaidām mūsu valstī tādas iespējas nav. Daktere M. Kārklīņa ir pret eitanāziju un par attīstītiem un pieejamiem sociālajiem pakalpojumiem, piemēram, īslaicīgo sociālo aprūpi institūcijā, paliatīvo aprūpi un hospisa nodaļu attīstību. Jāsaka, ka šobrīd mūsu valstī ir pieejams tā saucamais eitanāzijas tūrisms, kad eitanāziju var veikt citās valstīs, kurās tas ir atļauts, un tas ir maksas pakalpojums. Tā ka varētu teikt, ka zināmas iespējas ir.

Sociālo darbinieku loma nedziedināmi slimu pacientu aprūpē

Raksta nobeigumā īsi par sociālo darbinieku lomu pacienta grūtajā dzīves posmā. Vispirms jāizprot, kas tiek saprasts ar sociālo darbu paliatīvajā aprūpē (angļu val. – *social work in palliative care*). Tas ir sociālā darba prakses virziens veselības aprūpē un ietver pacienta psihosociālā stāvokļa izvērtēšanu un aprūpes koordinēšanu, kā arī sociālā un psiholoģiskā atbalsta sniegšanu gan pacientam, gan viņa ģimenei. Sociālajam darbiniekam ir noteicošā loma tāda aprūpes procesa plānošanā, kurā vērā tiek ņemtas pacienta raizes, vēlmes un izvēles, kā arī ģimenes locekļu izglītošanā un nepieciešamās informācijas sagatavošanā. Sociālā darba fokuss vērsts uz pacienta tiesību nodroši-

nāšanu, respektējot viņa privātumu un tiesības uz pašnoteikšanos.¹⁴ Praktiski tas izpaužas tā, ka sociālie darbinieki piedalās, monitorē situāciju un palīdz tādā veidā, kāds attiecīgajā brīdī ir nepieciešams, piemēram, nokārto aprūpes vietu, uz kuru pārvest pacientu, sakārto transporta jautājumu vai palīdz nodrošināt finansiālo pabalstu piešķiršanu, sniedz sociālu atbalstu, ja tas ir iespējams, nokārto mājas aprūpi u.c. Vēl svarīgi būtu atcerēties, ka šo gan fiziski, gan emocionāli grūto darbu nevar darīt katrs, ir jābūt īpašai personības struktūrai, atbildībai, godīgumam, pacietībai, spējai pieņemt dažādus situācijas pagriezienus. Kā jau sākumā minējām, darot šo darbu, ir jābūt pietiekami empātiskam un vienlīdz uzņēmīgam, ir jābūt vispārējām zināšanām medicīnā, lai orientētos dažādās diagnozēs un zinātu, ko darīt attiecīgā situācijā. Piemēram, ja onkoloģijas patients vai nedziedināmi slimais cilvēks ir vecāka gadagājuma cilvēks, un pamata saslimšanai pievienojas tāda blakus diagnoze kā demence.

Psihoemocionālais atbalsts – nozīmīgs arī sociālajiem darbiniekiem

Runājot par pacientu, viņa ģimenes vajadzībām un atbalstu, nedrīkstam aizmirst arī mediķu, sociālo darbinieku psihoemocionālo slodzi un izdegšanas sindroma riskus. Aprūpē iesaistītajiem speciālistiem ir pieejamas Balinta grupas (viena no agrīnākajām klīniskās supervīzijas metodēm, sākotnēji bija paredzēta ģimenes ārstiem Lielbritānijā), psihoterapeita vai psihologa konsultācijas, atbalsta grupas u.c. Svarīgi, lai darbinieki to saprastu un nedomātu,

14. Thomas, M. & Pierson, J. et al. *A dictionary of social work* (2 nd ed.). – Harper Collins Publishers. 2002.

ka psihoemocionālais atbalsts ir domāts tikai vājajiem vai iesācējiem, – vajadzība "izventilēt", izrunāt, padalīties ir nepieciešama visiem.

Daži vispārēji ieteikumi mirstošu cilvēku aprūpē, kas būtu jāņem vērā sociālajiem darbiniekiem.

1. Nodrošināt privātumu un konfidencialitāti katrā tikšanās reizē ar pacientu vai viņa tuviniekiem.
2. Rīkot individuālas tikšanās ar pacientu, ģimeni vai tuvinieku atsevišķi.
3. Jautāt, kāda ir cilvēka pašsajūta, par ko viņš vēlas runāt, kas viņu interesē.
4. Vienmēr dot pietiekami daudz laika sarunai (iespējami klusuma brīži, pauzes).
5. Katras sarunas reizē uzdot jautājumu, vai ir kaut kas īpašs, par ko cilvēks vēlētos runāt nākamajā reizē, vai kādu informāciju būtu nepieciešams sagatavot.
6. Runāt lēnām, klusināti, skaidri, viegli saprotamā valodā, pēc iespējas izvairīties no nezināmiem medicīniskiem terminiem.
7. Novērot cilvēka ķermeņa valodu, stresa izraisītas pazīmes, piemēram, svīšana, valodas raustišana, skatiena šaudīšanās u.c.
8. Izvairīties no padomu došanas un minējumiem, ja vien patients vai ģimene neprasa konkrēti.
9. Izvirzīt vienu personu kā galveno kontaktpersonu turpmākai komunikācijai.
10. Veikt novērojumu un secinājumu pierakstu pēc katras tikšanās reizes.
11. Piedalīties starpprofesionāļu komandas tikšanās reizēs un dalīties ar saviem

novērojumiem.

Ir prieks dzirdēt labas atsauksmes par katra komandas locekļa darbu, jo tas pierāda, ka, tikai kopā strādājot, var sasniegt to gala rezultātu, uz kuru mēs ejam, un ka ir apmierinātas nedziedināmi slimā cilvēka un viņa ģimenes vajadzības. Diemžēl tādas efektīvi strādājošas komandas pie mums nav bieži sastopamas, tās ir Rīgā, Liepājā, Daugavpilī un varbūt kaut kur vēl tapšanas stadijā.

Saruna par paliatīvās aprūpes tēmu noteikti turpināsies. Turpināsies arī ar to saistītā eitanāzijas jautājuma aktualizācija un nozīmīgums ne tikai sociālajā darbā, bet sabiedrībā kopumā. Par to liecina arī dažādās valstīs veiktie pētījumi (*Euthanasia Research Paper, by P.A.D.Gau, Mexico, 2016; Euthanasia: An Understanding, by Yadava A., Sharma NR, India, 2013; Legalizing euthanasia or assisted suicide: the illusion of safeguards and controls, by J. Pereira, MBChB MSc, Nīderlande, 2012 un citi*). Hronisku un nedziedināmi slimu cilvēku dzīves kvalitāte ir atkarīga ne tikai no neformālo un formālo aprūpētāju zināšanām, prasmēm un atieksmes, bet ar no sociālajiem pakalpojumiem, ko var piedāvāt šo cilvēku aprūpei un atbalstam. Īpaši svarīgi ir pievērst uzmanību ne tikai aprūpējamās personas, bet arī visas ģimenes vajadzību apzināšanai, un sociālā darbinieka loma šajā izpētes procesā ir neaizvietoājama. Pēc šīm pārdomām raksta autores aicina nekad neaizmirst arī savas vajadzības, atrast laiku pašiem sev, un tad varēsīm palīdzēt citiem, kuri nonākuši grūtībās dzīves smagākajos brīžos.

13. *Eitanāzija – par vai pret? Procesi Latvijā (procesilatvija.lv)* Skatīts 23.11.2022.

Izmantotie avoti

1. Attitudes of Physicians towards Different Types of Euthanasia in Kuwait – FullText – Medical Principles and Practice 2019, Vol. 28, No. 3 – Karger Publishers
2. Baltiņa D. *Diagnoze vēzis*. – Zinātne, 2006. 188. lpp.
3. Baltiņa D. *Diagnoze vēzis: Kā saprast slimību un tās ārstēšanu*. – Dzīvības koks, 2019. 302. lpp.
4. Davies, M. (Ed.). *The Blackwell Encyclopedia of Social Work*. Oxford. – UK: Blackwell Publishing Ltd., 2000.
5. *Encyclopedia of Social Work*. 2013. Retrieved on-line 22/07/2022. Pieejams: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780195306613.001.0001/acref-9780195306613;jsessionid=9CF9EE-25A1877F0F5C2BE8E4EF9A3D27>
6. Given, B., Wyatt, G., Given, C., Sherwood, P., Gift, A., DeVoss, D., et al. *Burden and depression among caregivers of patients with cancer at the end of life*. Oncology Nursing Forum, 2004.
7. Kiblere-Rosa E. *Aizejot*. – Lietusdārzs,

2012. 254. lpp.

8. Simonton C.S. *Getting well again*. – Bantam Book Publishers, 1978.
9. S.F. Pardue, M.V. Fenton and L.R. Rounds. *The social impact of cancer*. – Spring, March, Vol. 1), 1989. 5–13 pp
10. Seale C. *Legalisation of euthanasia or physician-assisted suicide: survey of doctors' attitudes*. Palliat Med. 2009.
11. Thomas, M. & Pierson, J. et al. *A dictionary of social work* (2 nd ed.). – Harper Collins Publishers. 2002.
12. *The Ethical Writings by Cicero*. A.P. Peabody (translator). – Publisher: Jazubee Verlag, 2018.
13. *National Library of Medicine*, (NJH) Izgūts no: *National Library of Medicine - National Institutes of Health (nih.gov)*
14. RSU, Psihosomatikas klīnika, izgūts 23.07.2022. no Bālinta grupas, RSU (www.psihosomatika.lv)
15. Piili R.P., Metsänoja R. et al. *Changes in attitudes towards hastened death among Finnish physicians over the past sixteen years*. – BMC Med Ethics, 2018.

Vardarbība pret sievieti ģimenē – acīmredzamais un neredzamais

Juris Osis, Mg. soc. d., Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes Nodarbinātības, sociālā darba un prakses pētījumu nodaļas vadītājs

Vardarbība ģimenē ir visizplatītākais vardarbības veids pret sievietēm. Tā ir acīmredzama jebkurā sabiedrībā pastāvoša problēma, un sievietes ar šo problēmu var sastapties jebkurā savas dzīves periodā un vecumā. Pasau-

les statistika par vardarbību pret sievieti liecina, ka vidēji 35% sieviešu ir piedzīvojušas fizisku un/vai seksuālu vardarbību no sava intīmā partnera vai seksuālu vardarbību no kāda, kurš nav partneris. Turklāt vidēji 38% no visām

sieviešu slepkavībām izdara vīrieši, kuri ir savu upuru intīmie partneri¹. Un tā ir tikai aisberga nosacīti redzamā daļa. Šajā skaitlī nav ietverti citi vardarbības veidi pret sievietēm, piemēram, psiholoģiskā un emocionālā vardarbība, seksuāla uzmākšanās, kā arī ciešanas un psiholoģiskas traumas, kas var ilgt gadiem. Vardarbība pret sievietēm ir globāla pandēmija, kas ietekmē visas valstis. Tā ir uzskatāma par cilvēka pamattiesību pārkāpumu un prasa daudz lielāku uzmanību nacionālā līmenī.

Vardarbības ģimenē izpratne un izplatība

Eiropas Padome vardarbību ģimenē definējusi Konvencijā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Ar to apzīmē visus fiziskas, seksuālas, psiholoģiskas vai ekonomiskas vardarbības aktus, kas notiek ģimenē vai mājsaimniecībā, starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai partneriem neatkarīgi no tā, vai vardarbības veicējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā dzīvesvietā ar vardarbības upuri². Savukārt Eiropas Dzimumu līdztiesības institūts (turpmāk – EIGE) definē Stambulas konvencijā minētos vardarbības veidus.

1. World Health Organization, London School of Hygiene & Tropical Medicine, and South African Medical Research Council. *Global and Regional Estimates of Violence Against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva: WHO, 2013. Pieejams: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=73F3EC337C12D77C6354DA-95E5F6F41C?sequence=1

2. Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. EPLS Nr. 210, Stambula, 2011. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/ep-konvencija-par-vardarbibas-pret-sievietem-un-vardarbibas-gimene-noversanu-un-apkarosanu>

• **Fiziskā vardarbība** – jebkura darbība, kas nodara fizisku kaitējumu ne-likumīgas fiziska spēka pielietošanas rezultātā. Fiziskā vardarbība cita starpā var izpausties kā nopietns un viegls uzbrukums, brīvības atņemšana un slepkavība.

• **Seksuālā vardarbība** – jebkura seksuāla darbība, kas veikta ar personu bez tās piekrišanas. Seksuāla vardarbība var izpausties kā izvarošana vai seksuāls uzbrukums.

• **Psiholoģiskā vardarbība** – jebkura darbība, kas personai rada psiholoģisku kaitējumu. Psiholoģiskā vardarbība var izpausties, piemēram, piespiešanas, nēsāšanas, verbāla apvainojuma vai uzmākšanās veidā.

• **Ekonomiskā vardarbība** – jebkura darbība vai uzvedība, kas personai rada ekonomisku kaitējumu. Ekonomiskā vardarbība var izpausties kā, piemēram, īpašuma bojājums, piekļuves ierobežošana finanšu resursiem, izglītībai vai darba tirgum vai ekonomisko pienākumu neievērošana, piemēram, alimentu nemaksāšana.

Eiropas Dzimumu līdztiesības institūts arī uzsver – ir svarīgi apzināties, ka ar dzimumu saistīta vardarbība pret sievietēm var tikt normalizēta un atražota strukturālu nevienlīdzību dēļ, piemēram, sabiedrības normu, attieksmes un stereotipu, kas attiecas uz dzimumu kopumā un vardarbības pret sievietēm, rezultātā. Tāpēc, raksturojot vardarbību pret sievieti, ir svarīgi atzīt, ka pastāv ne tikai iepriekš minētie četri vardarbības veidi, bet pastāv arī strukturālā vardarbība, ko var definēt kā sieviešu pakļaušanu ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā dzīvē³.

3. <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/forms-of-violence>

Attiecībā uz vardarbības pret sievietēm izplatību ir pieejami dažādi statistiskie dati, tomēr viena no pazīmēm, kas raksturo vardarbību ģimenē, ir tās slēptais raksturs, jo daudzi upuri baidās meklēt palīdzību un ziņot par piedzīvoto vardarbību tiesībsargāšanas iestādēm, un tajā pašā laikā daļā sabiedrības pastāv zināma tolerance, iecietība pret vardarbību. Latvijā, līdzās Rumānijai un Bulgārijai, ir vislielākais iedzīvotāju skaits no ES valstīm, kuri uzskata, ka vardarbība ģimenē ir privāta lieta, un tā jārisina ģimenes lokā – vēl nesen šādi uzskatīja 31% iedzīvotāju⁴. Latvijā ir vērojami valsts un pašvaldību centieni sniegt atbalstu sievietēm, kuras cieš no vardarbības vai ir to pārdzīvojušas, tomēr pieejamie statistiskie dati ļauj pamanīt neatbilstību starp to cilvēku skaitu, kuri saskārušies ar vardarbību gan ģimenē, gan skolā (gan vardarbības upuri, gan varmākas), un to cilvēku skaitu, kuri saņēmuši rehabilitāciju vai atzīti kā cietuši no vardarbības, vai sodīti par vardarbīgu rīcību. Tas liecina, ka vardarbības seku novēršanas pasākumus izmanto neliela daļa no tiem, kuri ikdienā saskaras ar vardarbību. Arī vardarbības statistika, kas attiecas uz pilngadīgām personām, tikai daļēji sniedz informāciju par situāciju, jo valsts apkopo tikai tos gadījumus, kad vardarbībā iesaistītie saskaras ar valsts institūciju darbību, tomēr, kā minēts iepriekš, joprojām liela daļa sabiedrības izvairās ziņot par vardarbību, uzskatot to par cilvēku privātu lietu⁵.

Latvijā vardarbība pret sievieti ir plaši izplatīta problēma. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes 2021. gadā veiktās aptaujas "Ar dzimumu saistītas vardarbības apsekojums" rezultātiem katrā ceturtā jeb 25,1 % sieviešu 18–74 gadu vecumā ir piedzīvojuši seksuālas vai fiziskas vardarbības pieredzi pieaugušā vecumā. Vislielākais īpatsvars (28,2 %) sieviešu, kuras dzīves laikā sastapušās ar fizisku vai seksuālu vardarbību, aptaujas laikā bija 45–64 gadu vecumā. Visbiežāk seksuālu vai fizisku vardarbību ir pieredzējušas sievietes Rīgā (29,5 %), nedaudz retāk sievietes pārējās pilsētās (23,4 %) un laukos (22,1 %) ⁶.

Vardarbības pret sievieti cēloņi

Lai arī vardarbības pret sievieti cēloņi ir labi zināmi un ir iespējams ievērojami mazināt šo problēmu, jāatzīst, ka līdz šim tomēr vairāk vērojama valsts un pašvaldību institūciju reakcija uz problēmu un darbībām tās seku mazināšanai, nodrošinot pakalpojumus vardarbībā cietušām sievietēm, nekā preventīva rakstura pasākumiem.

Tas daļēji skaidrojams ar to, ka vardarbībai pret sievietēm ir daudz potenciālo iemeslu. Tā bieži vien ir problēma, kuru izraisījuši vairāki cēloņi vienlaikus. Literatūras par vardarbību pret sievietēm izpēte⁷ ļauj nosaukt šādus galvenos vardarbības cēloņus.

6. Vardarbības izplatība Latvijā 2021. Centrālā statistikas pārvalde, 2022.

7. Review of Interventions to Identify, Prevent, Reduce and Respond to Domestic Violence. British Columbia Centre of Excellence for Women's Health, 2013. Pieejams: <https://www.nice.org.uk/guidance/ph50/resources/review-of-interventions-to-identify-prevent-reduce-and-respond-to-domestic-violence2>

• **Vara un kontrole.** Vardarbība ģimenē bieži ir saistīta ar viena cilvēka centieniem kontrolēt otru un dominēt pār to. Daudzos gadījumos vīrieši izmanto vardarbību pret sievietēm, lai apliecinātu savu varu un kontroli pār viņām.

• **Dzimumu nevienlīdzība.** Pret sievietēm vērsta vardarbība ģimenē bieži sakņojas dzimumu nevienlīdzībā – vīrieši uzskata, ka viņi ir pārāki par sievietēm un viņiem ir tiesības viņas kontrolēt.

• **Kultūras un sabiedrības normas.** Nereti sabiedrībā un kultūrā vardarbība pret sievietēm tiek pieņemta vai pat atļauta, un tas var apgrūtināt sieviešu iespējas meklēt palīdzību vai izvairīties no vardarbīgām attiecībām. Tāpat kultūrā nereti tiek atrāžoti stereotipi par sieviešu un vīriešu lomām u.c.

• **Atkarību izraisīto vielu ļaunprātīga lietošana.** Vielu ļaunprātīga lietošana, tostarp alkohola un narkotiku lietošana, korelē ar vardarbību ģimenē. To lietošana var pasliktināt spriešanas spējas un palielināt agresiju, tādējādi palielinot vardarbīgas uzvedības varbūtību.

• **Traummas un vardarbība.** Daži cilvēki, kuri pagātnē ir pieredzējuši traumas vai vardarbību, visticamāk, iesaistīsies vardarbībā arī pret savu partneri ģimenē. Viņi ir iemācījušies vardarbīgu uzvedību no savas pieredzes un nezina, kā citādi tikt galā ar grūtām emocijām.

Iepriekš minētie cēloņi norāda, ka vardarbības problēma sakņojas ne tikai personiskā vardarbības veicēja līmenī, bet tās cēloņi ir meklējami arī sociālā jeb strukturālā līmenī. Ja vardarbības cēloņus analizē dziļāk, ne tikai apskatot vardarbīgo rīcību, var konstatēt, ka vardarbīga rīcība visbiežāk ir tādu fak-

toru rezultāts, kas ietekmējuši vardarbības veicēja darbību – bērnības pieredze, sabiedrībā dominējošā izpratne par to, kas ir pareizi vai nepareizi, apreibinošo vielu pieejamība, tiesībsargājošo iestāžu lēmumi u.c. Tas nozīmē, ka arī risinājumi vardarbības problemātikai ir meklējami ne tikai personiskā, bet arī makro līmenī. Vardarbības pret sievieti statistikas dati liecina, ka mūsu valstī problēmas risinājums makro līmenī līdz šim nav bijis efektīvs – Latvijā aptuveni katrā trešā sievietē savā dzīves laikā ir cietusi no vardarbības ģimenē^{8,9}. Valsts nespēja risināt problēmu, rīkoties vardarbības pret sievieti ierobežošanā un cēloņu novēršanā atstāj nevēlamu ietekmi gan uz sievietēm, kas cietušas no vardarbības, gan uz viņu ģimenēm, gan arī uz sabiedrību kopumā. Turklāt mūsu valstī līdz šim uzmanība nav pievērsta vēl vienai būtiskai ietekmei uz sabiedrību – augstajai vardarbības pret sievieti cenai.

Ir skaidrs, ka vardarbība pret sievieti ir būtisks cilvēktiesību pārkāpums, kas pats par sevi ir pietiekams pamatojums rīcībai, lai to novērstu. Izpratne par izmaksām, kādas ir vardarbībai pret sievieti, sniedz papildu argumentus, kāpēc šīs vardarbības cēloņu novēršanai jābūt vienam no galvenajiem sociālās politikas mērķiem un prioritātēm.

Vardarbības pret sievieti izmaksas

Mazāk sabiedrībā ir apspriests fakts, ka vardarbībai kopumā, kā arī vardarbībai pret sievieti kā sociālajai problēmai ir ekonomiskais aspekts, proti, tā ir

8. Vardarbība pret sievietēm un bērniem Latvijā: Situācijas pārskats par statistiku un publiski pieejamajiem kvantitatīvajiem datiem. Latvijas Zinātnes padome, 2019.

9. Vardarbības izplatība Latvijā 2021. Centrālā statistikas pārvalde, 2022.

saistīta ar noteiktiem izdevumiem, kas rodas no vardarbības sekām. Jo vairāk mēs šo aspektu uzsvērsim un publikosim, jo lielāka iespēja, ka tas ietekmēs arī politiskos lēmumus par atbilstošu risinājumu izvēli. Vardarbības pret sievietēm izmaksas var būt gan tiešas, gan netiešas; tās rodas sievietēm un viņu ģimenes locekļiem, varmākām un viņu ģimenes locekļiem, kā arī valsts un nevalstiskajām organizācijām. Tiešās izmaksas ir saistītas ar samaksu par precēm un pakalpojumiem naudā, savukārt netiešās izmaksas ir tās izmaksas, kuras tiešā veidā netiek maksātas, bet kuru vērtību naudā var aprēķināt, piemēram, zaudētas iespējas vai nesāņemti labumi. Turklāt pētījumi liecina, ka lielāko izmaksu daļu sedz pašas no vardarbības cietušās sievietes, un šīs izmaksas var būt pat sešas reizes lielākas nekā izmaksas valstij¹⁰.

Tiešās vardarbības pret sievieti izmaksas rodas, lai reaģētu uz vardarbību un tās sekām, un ietver tālāk aprakstītās izmaksas.

1. Vardarbībai pakļautajām sievietēm un viņu ģimenēm – izmaksas, kas saistītas ar medicīnisko palīdzību, veselības aprūpes pakalpojumiem, ārstu un veselības aprūpes iestāžu apmeklējumiem, juridiskām konsultācijām; transporta, ēdināšanas un uzturēšanās izmaksas, kas saistītas ar pārvietošanos un pātvēruma no vardarbības meklēšanu.

2. Varmākām – izmaksas, kas saistītas ar naudas sodu samaksu un juridisko pakalpojumu samaksu.

3. Valstij – izmaksas, ko veido preventīvo un sociālo pakalpojumu samaksa, kā arī tiesībsargājošo iestāžu un veselības aprūpes pakalpojumu finansēšana.

4. Nevalstiskajām organizācijām – izmaksas, kas saistītas ar brīvprātīgo darbu, sniedzot preventīvus vai sociālā atbalsta pakalpojumus, kā arī attiecīgas politikas un likumdošanas loģikas izmaksas.

Netiešās izmaksas ietver alternatīvās izmaksas, kas rodas, piemēram, ja persona nevar pilnībā piedalīties darba tirgū vai saimnieciskajā darbībā vardarbības rezultātā.

1. Vardarbībai pakļautajām sievietēm – izmaksas, kas saistītas ar ienākumu un produktivitātes zudumu vardarbības izraisītas traumas, darbnespējas, piespiedu atvaļinājuma dēļ.

2. Varmākām – ienākumu zudums ielodzījuma vai slēpšanās dēļ.

Detalizētāku pieeju, lai aprēķinātu vardarbības pret sievieti ekonomiskos zaudējumus, lieto Eiropas Dzimumu līdzsības institūts. Šī institūta izstrādātajā vardarbības pret sievieti izraisīto zaudējumu aprēķina metodoloģijā ir identificētas 8 jomas, kurās ir novērojami vardarbības pret sievieti ekonomiskie zaudējumi.

• **Ekonomiskā produktivitāte** – vardarbība ietekmē cietušo sieviešu spējas veikt darbu. Tas izpaužas gan vardarbībā cietušo sieviešu produktivitātē darbā, gan prombūtnē no darba vardarbības dēļ.

• **Veselības aprūpes pakalpojumi** – vardarbībā cietušās sievietes izmanto veselības aprūpes pakalpojumus, lai ārstētu nodarītos fiziskos un garīgos kaitējumus.

• **Krimināltiesību sistēma** – kriminālo tiesību sistēma (piemēram, policija un prokurori) bieži ir iesaistīti vardarbības pret sievieti gadījumu izmeklēšanā.

• **Civiltiesību sistēma** – civiltiesiskās sistēmas izmantošana var izpausties kā laulības šķiršanas tiesvedība vai tiesvedības saistībā ar bērniem.

• **Sociālā labklājība** – sociālie pakalpojumi, kas paredzēti sievietēm, kuras cieš vai ir pārdzīvojušas vardarbību.

• **Personīgās izmaksas** – izmaksas, kas netiek segtas no valsts vai pašvaldību budžeta, un var ietvert, piemēram, transporta izdevumus, pārceļoties uz jaunu dzīvesvietu, vai jauna mājokļa labiekārtošanas izmaksas.

• **Speciālistu pakalpojumi** – valsts finansēti speciālistu pakalpojumi, kā, piemēram, juridiskās konsultācijas, nevalstisko organizāciju sniegtie specializētie pakalpojumi.

• **Fiziska un emocionāla ietekme** – fiziskā un emocionālā vardarbības ietekme rezultējas no vardarbības cietušo sieviešu kopējās dzīves kvalitātes pazeminājumā.

Izmantojot izstrādāto metodoloģiju, EIGE ir aprēķinājis Apvienotajā Karalistē 2019. gadā notikušās vardarbības pret sievieti izmaksas katrā no minētajām astoņām jomām un valstī kopumā, un tad matemātisku kalkulāciju rezultātā ekstrapolējis šos datus uz katru Eiropas Savienības dalībvalsti, t.sk. arī uz Latviju. Saskaņā ar EIGE aprēķiniem **vardarbības pret sievieti izmaksas Latvijā 2019. gadā bija 1 248 493 57 eiro**¹¹. Šokējoši augstais skaitlis lie-

11. The costs of gender-based violence in the European Union. European Institute for Gender Equality, 2021. Pieejams: <https://eige.europa.eu/publications/costs-gender-based-violence-european-union>

cina par cenu, ko maksā no vardarbības cietušās sievietes, viņu ģimenes, varmākas, valsts un sabiedrība kopumā, un vedina domāt par nepieciešamām rīcībām vardarbības cēloņu novēršanai.

Vardarbības problēmas risināšanas stratēģijas

Vardarbības pret sievietēm cēloņu novēršana arī pasaulē ir salīdzinoši jauna joma pētniecībā ar pieaugošu pierādījumu bāzi un novērtējumu skaitu. Starptautiskais konsultantu uzņēmums *Price Waterhouse Cooper* veica 75 vardarbības cēloņu novēršanas un preventīvo stratēģiju novērtējumus, no kuriem lielākā daļa bija adresēta intīmo partneru vardarbības pret sievieti novēršanai. Saskaņā ar šo novērtējumu visas vardarbības preventīvo stratēģijas pēc to īstenošanas laika var iedalīt trīs līmeņos – primārā, sekundārā un terciārā preventīvo¹².

• **Primārā preventīvo** – vardarbības novēršana, pirms tā notiek, pievēršoties tās pamatā esošajiem noteicošajiem riska faktoriem. Piemērs: futbola kluba programma, kurā spēlētāji tiek izglītoti, lai novērstu ar dzimumu saistītu vardarbību un necieņu.

• **Sekundārā preventīvo** – nepieciešamā atbalsta identificēšana un sniegšana cilvēkiem, kuriem ir augsts vardarbības risks ar mērķi novērst vai mazināt vardarbības riskus. Piemērs: programma pāriem pirmsdzemdību periodā, kuras mērķis ir risināt attiecību dinamiku, kas, kā tiek uzskatīts, veicina lielāku vardarbības risku grūtniecības laikā un drīz pēc dzemdībām.

12. The economic case for preventing violence against women: A high price to pay. PricewaterhouseCoopers Australia, 2015. Pieejams: <https://www.pwc.com.au/pdf/a-high-price-to-pay.pdf>

10. Walby, S. *The Cost of Domestic Violence*. – London: Women and Equality Unit, Ministry of Women and Equality, 2004. Pieejams: https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/55255/1/cost_of_dv_report_sept04.pdf

• **Terciārā prevence** – intervence, kura notiek pēc vardarbības akta, lai minimizētu tās sekas un novērstu atkārtotās riskus. Piemērs: krīzes centra vai alternatīvu mājokļu nodrošināšana vardarbību piedzīvojušām sievietēm un bērniem.

Rīgas domes Labklājības departamenta 2021. gadā veiktajā pētījumā¹³ identificēts samērā plašs sociālo pakalpojumu klāsts, kas pieejams no vardarbības cietušām sievietēm un kurš pēc būtības atbilst terciārās prevences pasākumiem. Tā, piemēram, **valsts apmaksātie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi** ietver sociālo rehabilitāciju ar izmitināšanu (30 dienu rehabilitācija ar iespēju saņemt papildus 30 dienu rehabilitāciju) un individuālas konsultācijas – 10 speciālistu konsultācijas, ko sniedz sociālais darbinieks, psihologs, jurists (ar iespēju saņemt papildus 10 konsultācijas). Šos pakalpojumus var saņemt personas, kuras cietušas no fiziskas, seksuālas, ekonomiskas vai emocionālas vardarbības, kā arī no fiziskas un seksuālas vardarbības draudiem un vardarbīgas kontroles. Pieejams arī diennakts krīzes tālruņa pakalpojums.

Pašvaldību nodrošinātais atbalsts vardarbībā cietušām sievietēm papildina valsts pakalpojumus atbilstoši katras pašvaldības iespējām. Rīgas valstspilnietes pašvaldība sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus gan dzīves vietā, gan ar izmitināšanu; ir iespējams saņemt psihologa, sociālā darbinieka, sociālā rehabilitētāja, jurista un atkarību

profilakses speciālista konsultācijas.

Rīgas Sociālais dienests nodrošina sociālā darbinieka konsultācijas klātienē un pa tālruni, nosūtījumu rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanai dzīvesvietā vai ar izmitināšanu pie ārpaikalpojuma sniedzēja, kā arī pēc valsts sociālās rehabilitācijas programmas saņemšanas pašvaldībā iespējams saņemt asināšanas psihologa konsultācijas. Primāri tiek sniegti pakalpojumi valsts sociālās rehabilitācijas programmas ietvaros, un katrs tālākais sociālās rehabilitācijas process ir atšķirīgs – to nosaka katra klienta individuālais gadījums. Tomēr neatkarīgi no tā, vai cietušajai sievietei ir vai nav bērni, vēršoties Rīgas Sociālajā dienestā un piešķirot valsts vai pašvaldības pakalpojumus, tiek uzsākts sociālais darbs ar gadījumu, un kliente ir dienesta redzeslokā.

Pakalpojumus vardarbībā cietušām sievietēm nodrošina vairāki sociālo pakalpojumu sniedzēji. Lai gūtu ieskatu par šo pakalpojumu klāstu un dažādību, raksturošu dažus no tiem. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumus dzīvesvietā sniedz biedrība "Centrs Marta" un nodrošina jau minētās valsts apmaksātās rehabilitācijas programmas īstenošanu (individuālas konsultācijas). Papildus tam biedrībā darbojas konsultatīvais tālrunis, un kopš 2022. gada "Centrs Marta" sadarbībā ar Rīgas Sociālo dienestu īsteno atbalsta grupas pakalpojumu vardarbībā cietušām sievietēm, kuru deklarētā dzīvesvieta ir Rīgā. Atbalsta grupas mērķis ir uzlabot starppersonu attiecības un dzīves kvalitāti, pilnveidojot personiskās īpašības, apgūstot prasmi atpazīt vardarbību un tās izpausmes ikdienas dzīvē, iegūstot zināšanas par pieejamo atbalstu vardarbības gadījumā, kā arī

stiprinot sieviešu iekšējos resursus, lai nepieļautu vardarbības atkārtotanos. Krīžu un konsultāciju centrs "Skalbes" nodrošina pakalpojumus, kuru mērķis ir palīdzības sniegšana personām, kuras pārdzīvojušas vardarbību: ir pieejamas psihologa konsultācijas un psiholoģiskā izpēte, psihoterapijas speciālista konsultācijas, ģimenes mediācija, juridiskās konsultācijas ģimenes tiesību jautājumos, kā arī ir pieejams uzticības tālrunis, kas strādā 24/7 stundu režīmā.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojumus ar izmitināšanu sniedz krīzes centrā "Mīlgrāvis", kur uzņemšana var tikt nodrošināta 24 stundas diennaktī. Pakalpojuma mērķis ir veicināt krīzes situācijā nonākušās personas psiholoģiskās un sociālās stabilitātes atgūšanu, vardarbības pārtraukšanu, nevardarbīgas, drošas vides radīšanu, jaunu sociālo prasmju un iemaņu apgūšanu un vardarbības psiholoģisko seku mazināšanu. Centrā tiek nodrošināta dzīvošana drošā vidē, psihoemocionālā palīdzība un sociālais atbalsts; nodrošinātas sociālā darbinieka, psihologa, sociālā rehabilitētāja un jurista konsultācijas, sociālā aprūpētāja atbalsts, kā arī veicināta sociālo funkcionēšanas spēju uzlabošana. Arī krīzes centrā "Burtnieks" uzņemšana var tikt nodrošināta 24 stundas diennaktī. Sniegtā pakalpojuma mērķis ir īslaicīgi (līdz 6 mēnešiem) nodrošināt drošu vidi, patvērumu, sociālo aprūpi un rehabilitāciju, sociālo prasmju novērtēšanu, pilnveidošanu, attīstīšanu, atbalsta sniegšanu krīzes situācijā nonākušām grūtniecēm un ģimenēm ar nepilngadīgiem bērniem. Pakalpojumā ietilpst sociālo darbinieku konsultācijas, psihologu konsultācijas, sociālo rehabilitētāju atbalsts, kā arī pedagoga – grupu vadītāja – pakalpojumi. Pakalpojumu var saņemt līdz sešiem mēnešiem viena

gada laikā. Šajā laikā tiek strādāts ne tikai ar vardarbības seku mazināšanu, bet arī risinātas sociālās problēmas, kas saistītas ar ģimenes funkciju stiprināšanu ārpus krīzes centra – ģimenes ārsts, dzīvesvieta, izglītības iestādes, bezdarbs u.c.

Minēto sociālo pakalpojumu raksturojums pietiekami skaidri iezīmē no vardarbības cietušajām sievietēm adresētā sociālā atbalsta plašo spektru. Tomēr tas arī iezīmē šī atbalsta virzienu, proti, **sociālie pakalpojumi tiek sniegti galvenokārt vardarbībai pakļautām vai vardarbību pārcietušām sievietēm, un tie klasificējami kā sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, savukārt vardarbības prevencei līdzīgu pakalpojumu sarakstu izveidot būtu praktiski neiespējami – jo to nav.**

Iepriekš minētajā konsultantu uzņēmuma *Price Waterhouse Cooper* ziņojumā atzīts, ka **vardarbības pret sievieti cēloņu novēršanas jomā lielākā uzmanība pievēršama primārajai prevencei**, kuras mērķis ir mainīt uzvedību un/vai vidi, lai novērstu nevēlamas sociālās sekas. Tā bieži tiek īstenota informatīvā un izglītojošā formātā, un var būt vērsta uz sabiedrību kopumā vai uz noteiktām mērķa grupām. **Primārajā prevencē ir identificētas septiņas galvenās stratēģijas**, kuras sabiedrības veselības jomā ir pierādījušas spēju efektīvi risināt citus nozīmīgus veselības un sociālos jautājumus. Šādas stratēģijas var izmantot vardarbības pret sievietēm primārajā prevencē turpmāk aprakstītajos veidos.

1. Tiešās līdzdalības programmas.

Šīs programmas var būt paredzētas vīriešiem, sievietēm un bērniem indivīda, attiecību vai grupas līmenī, lai attīstītu zināšanas un prasmes, kas nepiecieša-

13. Pētījums par sievietēm, kuras cietušas no vardarbības, problemātiku. RD Labklājības departaments, 2021. Pieejams: https://ld.riga.lv/files/Dazadi%20dokumenti/Vardarbiba_petijums_apraksts.pdf

mas, lai izveidotu un uzturētu vienlīdzīgas, cieņpilnas, nevardarbīgas dzimumu attiecības; attīstītu spējas piekļūt resursiem, kas nepieciešami šādām attiecībām (piemēram, efektīva agrīna vecāku prasmju veidošana); censtos novērst citus faktorus, kas saistīti ar vardarbību pret sievietēm vai tās ietekmi (piemēram, vardarbība pret bērnu).

2. Organizācijas un darbaspēka attīstība.

Šī stratēģija ir balstīta izpratnē, ka organizācijām un organizāciju kultūrai ir spēcīga loma indivīdu un grupu uzvedības ietekmēšanā, un tām var būt svarīga loma vardarbības mazināšanā, modelējot nevardarbīgas, taisnīgas un cieņpilnas dzimumu attiecības.

3. Kopienas mobilizācija.

Šīs stratēģijas mērķis ir mobilizēt un atbalstīt kopienas vērsties pret vardarbību pret sievietēm un sociālajām normām, kas padara to pieņemamu. To var arī izmantot, lai palielinātu sabiedrības piekļuvi nepieciešamajiem resursiem un risinātu plašākus kopienas līmeņa vardarbības pret sievietēm riska faktorus, piemēram, priekšlaicīga mācību pārtraukšana skolās.

4. Komunikācijas un sociālais mārketing.

Šo stratēģiju mērķis ir izmantot dažādas plašsaziņas līdzekļu iespējas, lai palielinātu izpratni par vardarbību pret sievietēm un adresētu attieksmes, uzvedības un sociālās normas, kas veicina šo problēmu. Tas ietver televīziju, radio un drukātos plašsaziņas līdzekļus, kā arī internetu, sociālos medijos, kopienas diskusiju, mākslas forumus u.c.

5. Aizstāvība.

Aizstāvība ietver kolektīvu aktivitāšu

īstenošanu, lai veicinātu izpratni par vardarbības pret sievietēm problēmu un mudinātu valsts institūcijas, organizācijas, uzņēmumus un kopienas vērsties pret struktūrām un politiku, kas veicina vardarbības problēmu.

6. Likumdošanas un politikas reforma.

Tā ietver tiesību aktu, politikas un programmu izstrādi, kuru mērķis ir novērst vardarbību pret sievietēm veicinošos faktorus.

7. Pētījumi, uzraudzība un novērtēšana.

Pētījumi un izvērtēšana ir pamatā darbībām iepriekš minētajās sešās jomās, sniedzot pierādījumus balstītu informāciju rīcībai un veidojot zināšanu bāzi turpmāko darbību plānošanai¹⁴.

Nobeigums

Tiešas cēloņsakarības identificēšana starp vardarbības prevences stratēģiju īstenošanu un samazinātu vardarbības izplatību ir problemātiska. Vardarbības un vardarbības pret sievietēm cēloņi ir komplicēti un meklējami sociālās un kultūras jomas kontekstā. Vardarbības pret sievietēm primārā prevence darbojas, adresējot tieši šos sarežģītos, sistēmiskos vardarbības cēloņus – dzimumu nevienlīdzību un sociālās normas saistībā ar dzimumu lomām, vardarbību un seksuālo uzvedību¹⁵. Mūsu zināšanu bāze par vardarbības cēloņiem turpina paplašināties, un būtu jāseko attiecī-

14. The economic case for preventing violence against women: A high price to pay. PricewaterhouseCoopers Australia, 2015. Pieejams: <https://www.pwc.com.au/pdf/a-high-price-to-pay.pdf>

15. Davis R., Parks L.F., Cohen L. *Sexual Violence and the Spectrum of Prevention: Towards a Community Solution*. – National sexual violence resource center, 2006.

gām informētām rīcībām, lai vismaz mazinātu zināmo, bet bieži "neredzamo" problēmu – vardarbību pret sievieti. Sociālo pakalpojumu pieejamība sievietēm, kuras ir cietušas no vardarbības, ir jāpaplašina, tomēr vienlaicīgi ir jāattīsta arī preventīvie pasākumi, kas orientēti uz sabiedrības un iesaistīto iestāžu darbinieku uzskatu maiņu, kā informētību par vardarbības cēloņiem un sekām, t.sk. izmaksām visai sabiedrībai, ne tikai vardarbības upuriem.

Izmantotie avoti

1. Davis R., Parks L.F., Cohen L. *Sexual Violence and the Spectrum of Prevention: Towards a Community Solution*. – National sexual violence resource center, 2006.

2. Eurobarometra ziņojums „Ar dzimumu saistīta vardarbība”, 2016. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2115>

3. Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. EPLS Nr. 210, Stambula, 2011. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/ep-konvencija-par-var darbibas-pret-sievietem-un-var darbibas-gimene-noveršanu-un-apkarosanu>

4. Review of Interventions to Identify, Prevent, Reduce and Respond to Domestic Violence. British Columbia Centre of Excellence for Women's Health, 2013. Pieejams: <https://www.nice.org.uk/guidance/ph50/resources/review-of-interventions-to-identify-prevent-reduce-and-respond-to-domestic-violence2>

5. The costs of gender-based violence in the European Union. European Institute

for Gender Equality, 2021. Pieejams: <https://eige.europa.eu/publications/costs-gender-based-violence-europe-an-union>

6. The economic case for preventing violence against women: A high price to pay. PricewaterhouseCoopers Australia, 2015. Pieejams: <https://www.pwc.com.au/pdf/a-high-price-to-pay.pdf>

7. Vardarbības izplatība Latvijā 2021. Centrālā statistikas pārvalde, 2022.

8. Vardarbība pret sievietēm un bērniem Latvijā: Situācijas pārskats par statistiku un publiski pieejamajiem kvantitatīvajiem datiem. Latvijas Zinātnes padome, 2019.

9. Walby, S. *The Cost of Domestic Violence*. – London: Women and Equality Unit, Ministry of Women and Equality, 2004. Pieejams: https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/55255/1/cost_of_dv_report_sept04.pdf

10. World Health Organization, London School of Hygiene & Tropical Medicine, and South African Medical Research Council. Global and Regional Estimates of Violence Against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Geneva: WHO, 2013. Pieejams: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=73F3EC337C12D77C-6354DA95E5F6F41C?sequence=1

Citāds raksts – māsu saruna par dažādības pieņemšanu

Evija Eglīte, SIA "Projektu un kvalitātes vadība" vadītāja

Guna Eglīte, Rīgas Sociālā dienesta vadītāja

SIA "Projektu un kvalitātes vadība" eksperti pēc Labklājības ministrijas pasūtījuma izstrādājuši metodiku un mācību programmu "Sociālais darbs daudzveidīgā sabiedrībā" ar mērķi nodrošināt metodisko atbalstu sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem un veicināt viņu profesionalitāti un iecietību pret sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām. Metodiskajā materiālā ir raksturota cilvēku dažādība un atšķirību konstruēšana, atklājot sociālo atstumtību un diskrimināciju raksturojošās pazīmes, kā arī veicinošos faktoros. Tajā ir atspoguļota sociālā darba specifika darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām grupām, piedāvāti vispārīgi ieteikumi sociālā darba praksei, kas var būt noderīgi arī mezo un makro prakses līmenī.

Metodikas izstrādei svarīgi bija noteikt tās mērķa grupas, ar kurām strādājot, sociālajiem darbiniekiem būtu nepieciešams metodiskais atbalsts. Nacionālā līmenī grupas, kuras uzskatāmas par sociālās atstumtības riskam pakļautām, nosaka Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumi Nr. 173 "Notei-

kumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību".¹ Šo noteikumu 2. punkts nosaka, ka sociālās atstumtības riskam ir pakļautas šādas iedzīvotāju grupas:

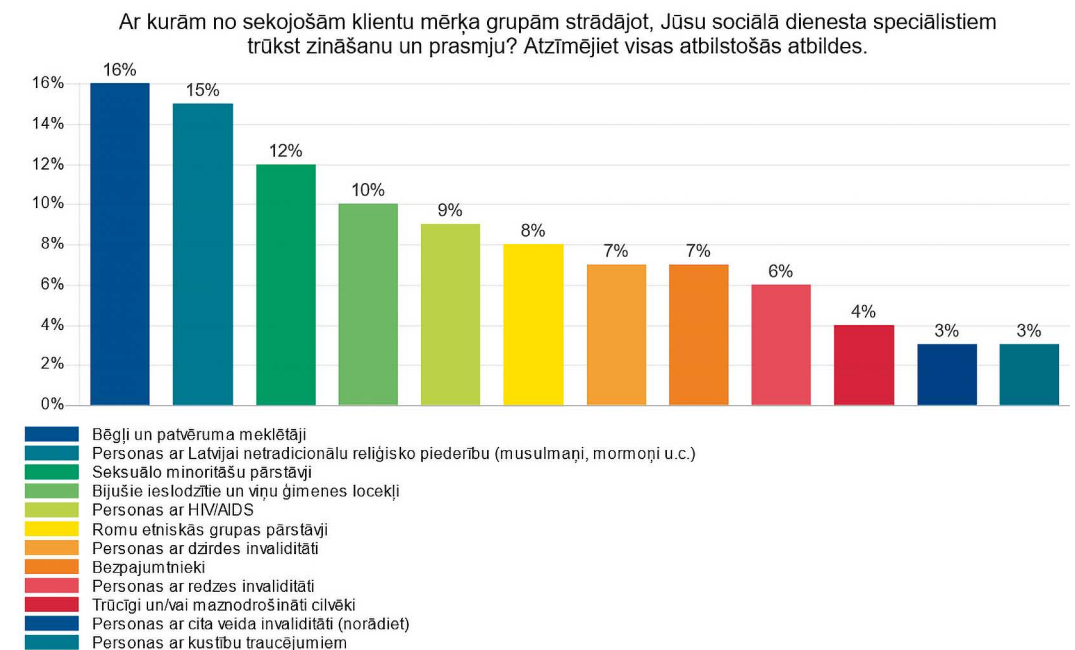
1. personas ar invaliditāti;
2. personas ar garīga rakstura traucējumiem;
3. personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam (atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumam – personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas mājsaimniecības statusam);
4. bezdarbnieki, kuriem ir apgādājāmie, bezdarbnieki, kas vecāki par 54 gadiem, un ilgstošie bezdarbnieki.
5. etniskā minoritāte romi;
6. ieslodzītie vai personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas;

1. MK noteikumi Nr. 173 "Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību". Stājas spēkā 01.04.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298035>

7. personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām;
8. personas, kuru dzīvesvieta ir deklarēta naktspatversmē;
9. cilvēktirdzniecības upuri;
10. personas, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss;
11. bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni vecumā no 15 gadiem, kā arī šai grupai atbilstošas pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai;

ir persona, kurai noteikta I invaliditātes grupa, vai persona ar garīga rakstura traucējumiem, kurai noteikta II invaliditātes grupa.

Ņemot vērā metodiskā materiāla apjomu, visas Ministru kabineta noteikumos definētās mērķa grupas kvalitatīvi nevar tajā iekļaut. Aptaujājot sociālo dienestu darbiniekus, tika veikts pētījums ar mērķi noteikt tās klientu mērķa grupas, ar kurām strādājot, sociālie darbinieki jūtas visnesagatavotākie. Kopumā anketu aizpildīja 172 respondenti, kuru atbildes apkopotā veidā ir atspoguļotas 1. attēlā.

1. attēls. Mērķa grupas, ar kurām strādājot, sociālā dienesta speciālistiem trūkst zināšanu un prasmju

12. vecāki vai aizbildnis, kas aprūpē bērnu ar invaliditāti;
13. personas, kas aprūpē bērnu pēc pilngadības sasniegšanas, mazbērnu, brāli, pusbrāli, māsu, pusmāsu, vecāku, vecvecāku vai laulāto, ja aprūpējāmais

Ņemot vērā, ka Labklājības ministrijas īstenotā projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" ietvaros jau ir izstrādātas vairākas metodikas sociālajam darbam ar noteiktām mērķa grupām, piemēram, atkarīgām

un līdzatkarīgām personām, vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām, kā arī pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, metodikā uzsvars likts uz četrām mērķa grupām – personas ar Latvijai netradicionālu reliģisko piederību, bēgļi un patvēruma meklētāji, seksuālo minoritāšu pārstāvji, etnisko minoritāšu pārstāvji – romi.

Darbs pie metodikas sociālajam darbam ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām man, Evijai, kā projekta vadītājai izrādījās liels izaicinājums, jo nācās vairāk iepazīt tieši sevi. Biju iedomājusies, ka esmu pieņemoša, nedriskriminējoša, atvērta dažādībai. Bet...

Lai labāk izprastu sevi, aicināju uz sarunu savu māsu Gunu. Mums abām ir sociālā darba izglītība, es vadu projektu, Guna – Rīgas Sociālo dienestu. Ar sarunu vēlamies atspoguļot dažādības dažādību. Lai vizuāli atšķirtu sarunas dalībnieču teikto, Evijas pārdomas ir atspoguļotas tradicionālajā šriftā, bet Gunas – slīprakstā (slīprakstu 16. gadsimta sākumā radīja kā alternatīvu tradicionālajam romiešu stilam).

Mēs i' no Limbažiem. Mēs runā bez galotnēm un lieto tik puik' dzimt. Paš' mēs sak', ka tas tādēļ, ka mēs i' traktot' čakl', līdz ar to aizņemt' un mums nav laik' gars vārds runāt. Gun' i' pārs gads jaunāk'. Tā kā mēs bērībā bij' līdzīg' augum', tad vecāk' mūs biež' vien' ģērb vienād'. Līdz ar to mūs mēdz saukt par dvīņ' māsiņām. Uz ko man mās', tinot ap pirkst' sav' 'blondo mat' čirk', atteic, vai tad tie cilvēk' neredz, ka mēs nav' nekād's dvīņ' mās's – man ir gaiš' čirkain' mat', bet māsai meln' kā čigānietei...

Šis stāsts mani pavada visu mūžu. Jau nībā pat nedēļu biju blondīne, bet es ātri sapratu, ka man blondīnes maska neder. Bieži domāju – ja es toreiz, tajā situācijā jutos apbēdināta, tad kā jūtas čigānbērni, kuri šādu attieksmi jūt ikdienā... Un ne jau mana četrgadīgā māsa to bija izdomājusi, gan jau noklausījās no pieaugušajiem.

Jā, es, četrgadīgā māsa Guna, pat nesapratu, ka citādam būt – melniem matiem kā čigānietei –, tas būs stāsts, kas ik pa laikam atgriežas vecākās māsas dzīvē. Es atceros piedzīvoto netaisnību, un toreiz šķita – neticams pieaugušo stulbums, kā var divus dažādus cilvēkus nodēvēt par dvīņiem! Nu un, ka vienādi tikām ģērbtas? Toreiz četrgadnieces prātā es jau cīnījos par to, ka gribu būt atšķirīga, gribu būt māsa, nevis dvīņumāsa. Vēlējos, lai pieaugušie šo netaisnību izlabo, un kam gan citam to paust, ja ne saviem tuvākajiem. Gāja laiks, mūs turpināja vienādi ģērbt, bet tantes uz ielas aizvien rēķināt mūs sauca par dvīņumāsām. Šķita, ka mamma viņām ir izstāstījusi, tāpēc man vairs nevajadzēja meklēt un pierādīt atšķirības mūsu ārējā izskatā. Es gribēju būt citāda.

Melno matu un nedaudz tumšākās ādas krāsas dēļ man vēl aizvien kāds pajautā, vai neesmu spāniete. Un piefiksēju, ka identificēties ar spānieti man patīk. Ja salīdzinājumu ar čigānieti pārdzīvoju, tad ar spānieti – baudu. Interesanti. Kādēļ? Kādēļ vienas tautības pārstāvim būt mums patīk, bet citas, šajā gadījumā – čigānu, – nē? Tas parāda, cik viegli mums ir jauties stereotipiem un cik ļoti atsevišķi aizspriedumi ir ieaudušie mūsu kultūrā un zemapziņā.

Lai gan Latvijā virkne likumu un politikas vadlīniju pauž diskriminācijas aizliegumu, sabiedrībā joprojām pastāv diskriminācijas pazīmes. Kopš iepriekšējā, 2015. gadā veiktā specializētā diskriminācijas Eurobarometra pētījuma, 2019. gada Eurobarometra pētījumā atklājas, ka Latvijas iedzīvotāji mazāk sūdzas par diskriminācijas un sociālās atstumtības izplatību. Visbiežāk atstumtības uztverē dominē alternatīva seksuālā orientācija, musulmaņi, romi, bioloģiskais vecums un invaliditāte.²

Man kā projekta vadītājai bija detalizēti izstrādāta metodikas struktūra, kur ekspertiem atlika vienotā stilā ierakstīt saturu – visiem pēc vienotiem priekšrakstiem. Visiem vienādi! Lai būtu skaisti! Lai būtu kā vienmēr! Lai būtu kā vajag! Kad lasīju ekspertu uzrakstīto, ik pa laikam iesaucos – kas tas ir? Kādēļ nav ievērots vienotais stils, kādēļ katrs raksta kā grib? Un pretī saņēmu jautājošus skatienus – vai, runājot par dažādību, mums visiem pēkšņi jāklūst vienādiem, kaut esam tik dažādi? Eksperti man jautāja, kādēļ es nerespektēju viņu dažādību, kādēļ visu gribu uztaisīt pēc viena ģimja un līdzības? Es sāku stāstīt par pārējām metodikām, ka tās visas ir vienotā stilā. Un eksperti jautāja – kādēļ mums jātaisa kā visiem pārējiem? Sapratu, jā, es balstos uz kaut kādiem "drošiem", ierastiem priekšrakstiem, stereotipiem un baidos būt citādāka. Tajā pašā laikā citādība nedrīkst kļūt par aizsegu neizdarībai. Arī citādībai jārespektē robežas, lai nerastos haoss.

2. 2019: Special Eurobarometer 493: Discrimination in the EU (including LGBTI). Vairāk informācijas: Leibnica Sociālo zinātņu institūts. Pieejams: <https://www.gesis.org/eurobarometer>

Aizdomājoties, cik diskriminējoša es pati esmu dzīvē, atcerējos stāstu, par kuru man pašai ir kauns. Tomēr nolēmu dalīties ar to, tādā veidā mudinot arī citus paskatīties uz savu rīcību – cik tā ir toleranta. Arī parādīt, ka neviens no mums nav ideāls, jo svarīgi ir vispirms ieraudzīt savu diskriminējošo rīcību. Stāstu nolēmu atklāt projekta ietvaros klātienē organizēto mācību ievadnodarbības laikā. Un tad, pāris dienas pirms mācībām, sāku šaubīties, vai tas būs pareizi. Ko par mani padomās – kā varu vadīt mācības par dažādību, ja pati esmu kādreiz diskriminējoši rīkojusies? Domāju – vai varu atļauties būt nepareiza? Vai varu būt īsta? Ko šī atzišanās, "iznākšana no skapja" varētu man maksāt?

Auditorija runu uzņēma ar sajūsmu, un vecas olas uz manu pusi nelidoja. Es to biju izdarījusi. Kāds teiks – kas tad tur, runu pateica, izstāstīja savu stāstu. Bet man tā bija liela uzdrošināšanās. Par laimi, man neviens nejautāja, kādēļ vajadzēja šo stāstu stāstīt, kādēļ gan citiem būtu jāzina mans stāsts, ja jau esmu diskriminējusi kādu, kādēļ tagad uzbāžos ar savu stāstu un tamlīdzīgus jautājumus, kurus bieži vien saņem, piemēram, seksuālo minoritāšu pārstāvji pēc "iznākšanas no skapja".

Šī pieredze mani iedrošināja nākamajam solim – nolēmu šo savu stāstu ielikt metodikas prologā. Pie tam – limbažnieku izloksnē, jo esmu limbažniece un man gribas saglabāt šo limbažnieciskumu, parādīt to citiem.

Un te nu arī mans stāsts, ar kuru iesākas lekciju kurss un metodika.

Es pasūtīj' lauk' oliņ's, lai atved man uz māj'. Drēgns, lietains pavasar' vakars. Pie durvīm klauvē puis's ar olu paplāt' rokās. Es atver', ieraug' – čigāns. Saprot' – viss slikt'! Man jāizskrien uz virtuv' pēc naud's, bet no koridor' redzams viss māj' un som', kur stāv naud'. Atstāt puis' ārā lietū, kamēr es iet pēc naud's, vai aicināt iekšā. Atceros – čigāns tač, tātad loģisk', ka jāatstāj uz iel's. Domāts, darīts! Es iet pēc naud's un domā': "Eviņ', fui, tā nedrīkst, kas ar tev' notiek! Vai citā gadījumā ar tu atstāt' cilvēk' lietū aiz durvīm ar liel' ol' paplāt' rokā? Nē, protams! Bet kādēļ tagad to izdariņ'?" Es nokauņas un saprot', ka stereotip' ņēmuš' virsrok'. Atver' viesmīlīg' durv's, ieaicin' iekšā, paņem' ol's, samaksāj', atvainojos. Puis's pajautā, vai es nezīn' kād' kaimiņ', kam interesēt' ol's. Protams, ka zin'. Es uzzvan' kaimiņam, sarunāj', ka arī viņam aizved ol's. Laipn' atvadāmies, aiztais durv's un – ārprāts, ko es izdariņ', viņš tač i' čigāns! Aizsūtīj' čigān' pie kaimiņiem! Tic' vai ne, bet es lien' gar log' skatīties, vai tik tas čigāns nepēt' man' pagalm'. Švaki var saskatīt, tādēļ skrien' uz otro stāv', lai no turien's novērot' čigān'. Ko kaimiņ' tagad par man' teiks? Un tad es atkal attopas – Eviņ'... kas ir tas? Ko tu dar'? Atkal nokaunos. Vis' atlikušo dien' es nevar' nomierināties par sav' neadekvāto uzvedīb'. Gribēt' atvainoties, bet es cer', ka puis's nepamanīj' man' uzvedīb', varbūt pat i' pierad's. Atbrauc vīrs mājās, es izstāst' šo gadījumu, uz ko viņš sak': "Tu ko, čigān' mājās ielaid'?"

Šis ir sievietes, kuru bērnībā sauca par čigānieti, stāsts. Un viņai toreiz, bērnībā, spēja.

Visu laiku esmu rakstījusi "pareizi" – lietišķā valodā, pamatojot domu ar faktiem, skaitļiem, atsaucēm... Šoreiz, pirmkārt, man vajadzēja uzdrošināties šo stāstu izstāstīt, otrkārt... jā, es baidījos, ko par šādu prologu, kas ir atzišanās diskriminācijā, kas ir "nepareizā" valodā, teiks mani kolēģi. Vēl jo vairāk – ko par to teiks Labklājības ministrijas pārstāvji, kuri ir metodikas pasūtītāji. Bailīgi iedevu lasīt prologu saviem kolēģiem. Vienam, tad otram. Viņiem tas pat patika. Viņi izteica atzinību par uzdrošināšanos. Tieši viņi mani iedrošināja to ielikt metodiskajā materiālā. Kad nosūtīju metodiku saskaņošanai, ar drebošu sirdi gaidīju komentārus... Ko viņi teiks? Vai nebūs jautājums – kas tas ir? Atviegloti nopūtos (neiešu jau atzities, ka no lai-

mes pat apraudājos), kad uzzināju, ka nav neviena iebilduma par manu "nepareizo" prologu. Neticami, tas tiešām bija pieņemts?! Pieņemts citāds.

Es sapratu, ka, strādājot pie metodikas, es baidījos, ka arī citi sauks: "Kas tas ir? Parasti ir tā..." Bet es nebiju pārliecināta, vai varēšu augstu paceltu galvu atbildēt – šoreiz būs citādāk, mācāms dažādību! Un tad es atcerējos vienu no ieteikumiem sociālajiem darbiniekiem dažādības principu ieviešanai sociālā darba praksē, kas skan šādi – esi drosmīgs. Esi drosmīgs! Personīgā drosme ir spēja nolikt bailes malā un darīt to, kas nepieciešams. Drosme ir nepieciešama, lai apšaubītu iesikstējušu uzvedību un uzsāktu ko jaunu. Drosme ir nepieciešama, lai paskatītos uz sevi.

Drosme, šķiet, ir viena no īpašībām, kuru atminos sev piemītam skolas gaitās. Pratu būt drosmīga, draudzējoties ar skolas bērniem, kuri tika atstumti, pratu būt drosmīga, nostājoties pret vairākuma viedokli. Toreiz bieži domāju par to, ka atstumtajiem vienaudžiem nav iespējas izvēlēties savu ārējo izskatu, ka slimības, nabadzības, sociālo problēmu dēļ viņiem ir maz iespēju apgūt jaunas zināšanas un prasmes. Šie bērni visbiežāk tika diskriminēti no viņiem neatkarīgu apstākļu dēļ. Mācījos prasmes, lai, izaugot liela, varētu izstāstīt tām tantēm lietu pareizo kārtību, tikai šoreiz tā pareizā kārtība vairs nebija tā, ka visi nav vienādi mērāmi, bet ka atšķirīgais ir jārespektē un jāciena, jāizprot un jāpieņem.

Savā 18 gadu darba pieredzē sociālajā jomā esmu bieži dzirdējusi dažādas idejas, kā palīdzēt sabiedrības locekļiem, piemēram, bezmaksas kontracepcijas izdalīšana jaunām sievietēm no nelabvēlīgām ģimenēm. Skaista ideja, bieži vien ļoti nepieciešama, bet cik būs tādu sieviešu, kuras nāks un teiks: "Es esmu no nelabvēlīgas ģimenes!" Mēs ar savām labajām idejām ierindojam daļu sabiedrības noteiktās grupās. Sabiedrība aizmirst par indivīdu, bet labi atpazīst šīs izveidotās grupas.

Ietekmēties no citu cilvēku viedokļa ir ļoti viegli, tādēļ tikpat viegli ir iekrist diskriminācijas lamatās. Sociālajā darbā nepieciešams plašs skatījums uz dažādo sabiedrībā, jo cilvēku rīcību ietekmē gan saslimšana, gan krīzes, gan traumatiski notikumi un pieredze ģimenē, skolā, kopienā. Katram tā ir atšķirīga. Ko es daru? Es mēģinu neietekmēties no citu viedokļa, bet radīt to sev katru reizi no jauna. Vai man tas vienmēr izdodas? Gan jau, ka nē.

Bet man palīdz bērnībā iegūtā atziņa, ka cilvēki ir dažādi un tiem nav jābūt kā dvīņu māsiņām.

Metodikas mācību laikā vairākkārt sociālie darbinieki minēja, ka šis ir nebeidzams process, ka diskriminācija ir un būs. Viņiem, mācības uzsākot, bija jāaizpilda "Tolerances barometrs", ar kura palīdzību ir iespēja noteikt savu tolerances līmeni. Katra mācību posma beigās dalībnieki pārskatīja savu pašnovērtējumu. Par pārsteigumu sev un ekspertiem atklājās, ka pēc pirmajām mācību dienām, iegūstot jaunas zināšanas un izpratni par dažādības principiem, sociālo atstumtību, diskrimināciju raksturojošām pazīmēm un to veicinošiem apstākļiem, dalībnieku tolerances līmenis pašu vērtējumā pazeminājās. Izrādījās, ka sākotnēji, pirms mācību kursa apgūšanas, dalībnieki savu tolerances līmeni vērtēja augstāk kā tad, kad ieguva izpratni par diskriminācijas jautājumiem. Tāpat – jo zinošāks un protošāks esi, jo niansētāk vari paskatīties uz sevi, kolēģiem un sabiedrību. Tas nenozīmē, ka reāli mazinājās viņu iecietība pret dažādību vai tolerances līmenis. Dalībnieki kļuva kritiskāki pret sevi un savu rīcību. Viņi saskatīja izaugsmes iespējas.

Šeit ir mana kārta stāstam. Atceries, Tu biji sašutusi, ka kādā lielveikalā tualetes cilvēkiem ar īpašām vajadzībām bija aizslēgta, un atslēga atradās pie apkopējas, kura meklējama "kaut kur nezin kur". Tu jautāji, kādēļ tā, un es sapratu, ka arī mums sociālajā dienestā šīs tualetes ir aizslēgtas. Un man nebija atbildes uz jautājumu – kādēļ tā. Darbinieki iet uz tualeti ar atslēgu. Daži pat ir neapmierināti, bet neviens neiedomājas, ka varētu tās neslēgt. Neviens neaizdomājas, kā klienti var izmantot

dienesta labiercības, ja tās ir aizslēgtas. Absurds.

Pēc Tava sašutuma pilnā stāsta es sev jautāju – kas tas ir, sociālajā dienestā ir slēgtas tualetes?! Cik pieejami vai – gluži pretēji – nepieejami mēs esam? Kādēļ es par to neaizdomājos ātrāk? Viens neliels sašutuma pilns stāsts "atvērā" mūsu tuales durvis. Tagad atslēgas ir pagātne. Es biju mūsu telpas novērtējusi kā pieklūstamas, bet sapratu, ka esmu kļūdījusies. Es nebiju paskatījusies uz mūsu telpām "no malas".

Manuprāt, metodika palīdzēs sociālajiem darbiniekiem ieraudzīt savā ikdienā rīcības, kas liek apstāties un pajautāt sev: "Kas tas ir? KO TU TAGAD ATKAL DARI?" Iemācīties izvairīties no diskriminācijas lamatām, stereotipiskās domāšanas, palīdzēt sabiedrībai jauna viedokļa apgūšanā, stiprināt tos, kuri atšķiras, bet nespēj sevi aizstāvēt.

Jā, metodika ir noderīga ikvienam sociālajam darbiniekam, kaut vai, lai saskatītu tādus "sīkumus" kā aizslēgta tualete. Lai ieraudzītu savas kļūdas un mazinātu tās turpmāk. Lai pieņemtu sevi un citus – gan kolēģus, gan klientus, gan sabiedrību. Lai iemīlētu citādo. Lai iemīlētu sevi.

Metodiskajā materiālā ir raksturota cilvēku dažādība, atklājot sociālo atstumtību un diskrimināciju raksturojošās pazīmes un veicinošos faktoros; atspoguļota sociālā darba specifika darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām grupām. Tajā apkopots reliģijpratības minimums, īpaši akcentējot darbu ar reliģiskajām minoritātēm, kuru piederīgie var tikt pakļauti diskriminācijas un agresīvas attieksmes riskam. Aprakstīti iemesli, kas veicina bēgļu plūsmu pasaulē, īpašu uzmanību pievēršot mazaizsargāto personu grupu

raksturojumam un specifiska atbalsta nepieciešamībai, kā arī sniegti praktiski ieteikumi, kā ar šo mērķa grupu strādāt. Viena nodaļa veltīta zināšanām un prasmēm, kas nepieciešamas, strādājot ar seksuālo minoritāšu mērķa grupu, lai veidotu dažādību pieņemošu un cieņpilnu sociālā darba praksi. Nobeigumā piedāvāts ieskats svarīgākajos romu vēstures un dzīves situācijas aspektos, skaidrota romu etniskās identitātes un etniskās pašapziņas būtība, sniegts izpratni veicinošs skaidrojums faktoriem, kas ietekmē sociālo darbu un komunikāciju ar romiem. Zināšanu nostiprināšanai metodikā analizēti gadījumu piemēri un piedāvāti praktiski ieteikumi kultūrkompetentai sociālā darba praksei.

Nobeigumā gribu teikt lielu paldies fantastiskajai ekspertu komandai – Sandrai Zalcmanei, Jurim Osim, Gunai Garokalnai-Bihelai, Agitai Misānei, Edītei Krevicai un Daigai Zaķei, kā arī LM projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vadītājai Maijai Muceniecei un ekspertei Liesmai Osei. Jūs atvērāt man acis un devāt spārnus. Es vēl mācos un aicinu to darīt arī citus.

Post scriptum. Mums ar mūsu dzimšanas dienas ir vienā datumā, mēs vienmēr tās svinam kopā kā dvīņu māsiņas. *Bet mēs neesam dvīņu māsiņas, jo mums ir divu gadu un dažu minūšu vecuma starpība.* Mēs esam ļoti līdzīgas, *tajā pašā laikā ļoti dažādas.* Tieši tādēļ mēs varējām uzrakstīt šo rakstu, *jo savā dažādībā viena otru papildinām.*

Sociālā darba ētisko standartu attiecībās ar vadību raksturojums

Mārtiņš Moors, Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, direktora vietnieks, RSU lektors, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Saskaņā ar grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (pieņemti Saeimā 19.12.2019., stājās spēkā 13.01.2020.) Latvijas Sociālo darbinieku biedrība (turpmāk – LSDB) ir noteikta kā atbildīgā par Latvijas Sociālo darbinieku ētikas kodeksu (turpmāk – Ētikas kodekss) un profesionālās ētikas jautājumu aktualizēšanu. Kopš 2003. gada, kad spēkā stājās Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, par Sociālo darbinieku ētikas kodeksu atbildīga bija Latvijas Profesionālo sociālo un aprūpes darbinieku asociācija, tomēr pēc abpusējas abu profesionālo organizāciju vienošanās Saeimas Sociālo un darba lietu komitejā tika iesniegts priekšlikums par atbildīgās profesionālās organizācijas maiņu. Tas nozīmē, ka turpmāk LSDB ir atbildīga par Sociālo darbinieku ētikas kodeksa aktualizēšanu, profesionālās ētikas jautājumu un problēmu diskutēšanu gan LSDB iekšienē, gan ārējos forumos, kā arī LSDB ir jānodrošina sociālajiem darbiniekiem iespēja saņemt konsultācijas ētikas jautājumos.

LSDB pēc diskusijām darba grupās, konferencēs un biedrības biedru vidū ir izstrādājusi jaunu Ētikas kodeksu. Tas ir pieejams LSDB mājas lapā sadaļā "Ētika":

<https://www.sociallowork.lv/>, vai izmantojot QR kodu

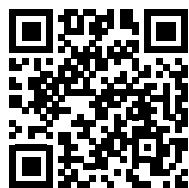
Iepriekšējais Ētikas kodekss tika pieņemts pirms gandrīz 21 gada. Kopš tā laika ir notikušas izmaiņas gan sabiedriskajos procesos, gan sociālā darba ētikas starptautiskajos dokumentos, gan arī sociālajā darbā Latvijā. Jaunajā Ētikas kodeksā ir ietverti vairāki jaunumi ētikas regulējumā, piemēram, dots būtiskāko Ētikas kodeksā lietoto jēdzienu, sociālā darba vērtību un ētisko principu skaidrojums, jauns regulējums attiecībā uz duāļajām attiecībām¹, tiesībām atteikties no sadarbības ar klientu, kolēģu kompetences cienīšanu, kolēģu aizstāvību, ētiku attiecībās ar vadību, lietojot digitālās tehnoloģijas un citi, kā arī precizēts konfidencialitātes, profesionālās lomas izpildes regulējums un pienākums profesionāli pilnveidoties. Īpašs izaicinājums visai sociālo darbinieku kopienai arī turpmāk būs Ētikas kodeksa iedzīvināšana ikdienas praksē,

1. Duālas attiecības pastāv, ja starp darbinieku un klientu ir ne tikai profesionālās, bet arī cita veida (ģimenes, finansiālas, biznesa, tuvas personiskas, seksuālas u.tml.) attiecības.

tāpēc jaunajā regulējumā ir ietverta arī LM Sociālā darba speciālistu padomes (turpmāk – LM padome) loma. LM padome ir vienīgā struktūrvienība Latvijā, kura apvieno visus sociālā darba profesijā nozīmīgus “spēlētājus” – profesionālās organizācijas, pašvaldības, augstskolas un LM ierēdņus. LSDB ir izveidojusi arī Ētikas komisiju un izstrādājusi iesniegumu par profesionālās ētikas jautājumu izskatīšanas kārtību, kas drīzumā tiks apstiprināta biedrības kopsapulcē. Jaunais Ētikas kodekss ir apstiprināts LSDB biedru kopsapulcē 2022. gada 28. maijā.

Par jaunumiem Latvijas Sociālo darbinieku ētikas kodeksā Latvijas Sociālo darbinieku biedrības pārstāvji informēja kolēģus 2022. gada LM reģionālajās metodiski informatīvajās sanāksmēs. Šeit ir pieejams ieraksts no reģionālās sanāksmes Rīgā, kur par to stāstīja LSDB valdes priekšsēdētāja vietnieks Mārtiņš Moors:

https://youtu.be/G__aZf1iPB8, vai izmantojot QR kodu

Jāatzīmē, ka lielu uzmanību un jautājumus LM reģionālajos semināros un arī citās sanāksmēs izraisīja Ētikas kodeksa jaunums – **Standarti attiecībā uz institūciju un attiecībās ar vadību**. Ētikas kodekss pieļauj, ka sociālais darbinieks var nonākt situācijā, kas nav pilnībā viņa kontrolē. Pie tādām ir pieskaitāmas situācijas, kuru risināšana ir atkarīga no institūcijas vadības. Tomēr arī šādās situācijās pastāv saprātīgs veids, kā rīkoties saskaņā ar profesionālās ētikas prasībām. Tāpēc rakstā tiek sniegts komentārs par šiem standartiem, kas ļaus sociālajiem darbiniekiem labāk izprast un izmantot tos praksē.

Standarti attiecībā uz institūciju un attiecībās ar vadību Ētikas kodeksā ir noteikti 5.5. punktā un tā apakšpunktos:

“5.5.1. Atbildīgi pildīt sociālā darba prakses vietas noteiktās funkcijas un īstenot tās mērķus.

5.5.2. Sociālajiem darbiniekiem ir tiesības pieprasīt institūcijas vadībai izveidot procedūru ētisko konfliktsituāciju risināšanai institūcijā.

5.5.3. Atpazīt situācijas, kad pretrunā nonāk sociālā darbinieka atbildība pret darba devēju un atbildība pret klientu, kā rezultātā pastāv iespēja Ētikas kodeksā noteikto prasību pārkāpumam. Šādās situācijās rosināt izskatīt konkrēto situāciju institūcijas ētikas komisijā, bet, ja tāda nav izveidota, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības (turpmāk – Biedrība) Ētikas komisijā.

5.5.4. Vērst atbildīgo iestāžu uzmanību, ja institūcijā vai vadības darbībā ir konstatējama neētiska rīcība. Par šādu rīcību sociālo darbinieku nedrīkst sodīt.

5.5.5. Sociālajiem darbiniekiem ir tiesības pieprasīt vadībai noteikt kārtību, kādā tiek pārraudzīta sociālā darbinieka darba kvalitāte un efektivitāte un nodrošinātas minimālās darba prasības, kā arī pieprasīt, lai pārraudzības kārtība būtu saskaņota ar darbinieka slodzi, pieejamiem resursiem un atbilstošiem darba apstākļiem.”

Sociālie darbinieki savu darbu veic institucionālā kontekstā. Teorētiski, protams, arī Latvijā pastāv iespēja, ka sociālais darbinieks izveido privātpraksi un strādā neatkarīgi, tomēr praksē sociālie darbinieki strādā kā darbinieki organizācijās, kuras sniedz sociālos pakalpojumus, vai arī sociālā darbinieka darba devējs ir organizācija citā nozarē (skola, slimnīca, ieslodzījuma vieta u.tml.). Sociālie darbinieki strādā arī sociālo pakalpojumu administrēšanā jeb veic sociālo darbu makro līmenī. Tas nozīmē, ka organizācija, kas nodarbina sociālo darbinieku, ir viņa prakses vieta. Tāpēc sociālo darbu var raksturot arī kā korporatīvu aktivitāti², kas nozīmē aktivitātes kopā ar citiem vienā organizācijā apvienotiem darbiniekiem. Tāpēc, no vienas puses, institūcija³ nosaka savus prakses ierobežojumus, bet, no otras puses, sociālie darbinieki palīdz klientam virzīties cauri organizācijas procesiem, t.sk. arī organizē sadarbību ar citām organizācijām klienta interesēs. Tāpēc institūcijas organizatoriskie aspekti nereti nosaka sociālo darbinieku pienākumus un sagaidāmo rīcību. Organizācijām, kas nodarbina sociālos darbiniekus, ir būtiska ietekme, jo tām ir noteikti leģitīmi pienākumi un tiesības, kā arī tieši organizācijas ir atbildīgas par tām piešķirto resursu sadali.⁴

2. Oko, J. *Understanding and Using Theory in Social Work (Transforming Social Work Practice)*. – UK: Learning Matters Ltd, 2008. P. 67

3. Ētikas kodeksā gan iepriekš, gan arī jaunajā versijā tiek lietots jēdziens “institūcija”. Šobrīd Ētikas kodeksa 2.8. punkts skaidro terminu “institūcija” šādi: jebkura nevalstiskā, privātā, valsts vai pašvaldību organizācija, iestāde un institūcija, kurā strādā sociālie darbinieki. Prakses vieta, kurā strādā sociālais darbinieks.

4. Oko, J. *Understanding and Using Theory in Social Work (Transforming Social Work Practice)*. – UK: Learning Matters Ltd, 2008. P. 67

Ieva Ozola grāmatā “Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā” norāda uz “institūciju” kā vienu no trīs sociālā darba ar gadījumu pamatelementiem, skaidrojot šī termina lietošanas izcelsmi, kā arī akcentē “institūcijas” nozīmīgo ietekmi uz sociālo darbu ar gadījumu.⁵ Par “institūcijas” nozīmi, kā arī visu trīs pamatelementu (klients, sociālais darbinieks, institūcija) mijiedarbību vairāk katrs var izlasīt minētajā grāmatā.

Šī raksta kontekstā Ētikas kodeksā lietotais jēdziens “institūcija” saturiski ietver gan organizācijas kā juridiskas personas būtību – organizācijai ir sava misija, savi mērķi un vīzija –, gan arī sniedzamā sociālā pakalpojuma veida specifiku. Respektīvi, “institūcijas” jēdziens saturiski ir plašāks. Tas ietver arī sociālā pakalpojuma veida mērķi, risināmo problemātiku, konkrētu klienta mērķa grupu, izmantojamās metodes, sadarbības ar klientu ilgumu, sagaidāmos konkrētā sociālā pakalpojuma veida rezultātus u.c. Institūciju kā sociālā darba prakses vietu raksturo nodrošinātā sociālā pakalpojuma veids (piemēram, dienas aprūpes centrs, ilgstošā sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija institūcijā, krīzes centrs, grupu dzīvoklis, sociālais dienests u.c.), sociālā pakalpojuma mērķa grupa (specifiskās vajadzības, tipiskās problēmas), prakses metodes (īstermiņa, ilgtermiņa, individuālās, grupu u.c.). Saskaņā ar profesionālās ētikas prasībām sociālajam darbiniekam ir jāreķinās ar savas prakses vietas mērķiem un funkcijām,

5. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.) *Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā*. – Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas, 2012. 108.–122. lpp (pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download?attachment>, iegūts no: <https://www.lm.gov.lv/lv/socialais-darbs-ar-gadijumu>

tas ir, institucionālo kontekstu, kādā tiek veikts sociālais darbs.

Organizācija nefunkcionē pati par sevi. Tās mērķus palīdz sasniegt darbinieki, izpildot savus pienākumus. Organizācija parasti darbojas, lai kontrolēti sasniegtu tai noteiktos mērķus un izpildītu tai noteiktos uzdevumus. Tāpēc sociālā darbinieka ētiskas rīcības atskaites punkts ir organizācijas, kas viņu nodarbina, misija un mērķi, kā arī sniedzamā sociālā pakalpojuma veida saturs un robežas. Sociālajam darbiniekam nav "jāglābj pasaule", bet gan jārikojas tās kompetences ietvaros, ko nosaka prakses vietas jeb, citiem vārdiem sākot, konkrētās "institūcijas" robežas. Šāds saturs ir ietverts Ētikas kodeksa 5.1.1. punktā. Sociālajam darbiniekam ir jāsaprot konkrētās organizācijas kultūra, tajā skaitā: kādas konkrētai organizācijai ir attiecības ar citām organizācijām (pakļautība, līgumattiecības, sadarbības pieredze un ekspektācijas), vai organizācija ir maza, vai tā ir patstāvīga, vai arī tā ir kādas lielākas starptautiskas organizācijas sastāvā u.tml.⁶ Tas nozīmē, ka **Ētikas kodeksa 5.1.1. punktā ietvertā prasība nozīmē – sociālajam darbiniekam veikt savu darbu, apzinoties savas institūcijas un sniegtā sociālā pakalpojuma mērķus un uzdevumus, kā arī citus organizatoriskos aspektus, kas ietekmē tās darbību.**

Tā kā organizācijas darbībai ir nepieciešami vairāki darbinieki, tad parādās vadītāju loma un nozīme organizācijas darbībā. Sociālo darbinieku un vadības attiecības ir apskatāmas noteiktās "in-

stitūcijas" kontekstā. To ietekmē gan ārējās prasības – normatīvie akti, līgums ar finansētāju u.c., gan iekšējās attiecības – kolēģu savstarpējās ekspektācijas, darba slodze un darba devēja noteiktās kvalitātes prasības.⁷ Ir vispārpieņemts, ka vadītāji ir atbildīgi par organizācijas mērķu sasniegšanu un uzdevumu izpildi, ko faktiski īsteno organizācijas darbinieki noteiktā organizatoriskajā vidē. Tomēr jāuzsver, ka vadītāji ir atbildīgi arī par robežu noteikšanu. Lielākās organizācijās un valsts pārvaldes iestādēs pienākumi un robežas nereti ir formāli noteiktas, bet mazākās organizācijās, kas sniedz sociālo pakalpojumu, tās var būt vispārīgi noteiktas. Lai darbiniekiem būtu skaidrs, ko nozīmē "atbildīgi pildīt sociālā darba prakses vietas noteiktās funkcijas un īstenot tās mērķus", ir nepieciešams, lai būtu definēta organizācijas misija, vērtības un galvenie darbības principi. Tas darbiniekiem dod ievirzi par organizācijas pieeju darbā ar klientiem un prioritātēm.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji (organizācijas) pastāv tāpēc, lai noteiktai klientu mērķa grupai (vai vairākām grupām) sniegtu atbalstu noteiktu problēmu risināšanā situācijās, kurās klienti paši nespēj tikt galā ar dzīves uzdevumiem. Tas nozīmē, ka ir iepriekš noteiktas sagaidāmās izmaiņas klientu mērķa grupas dzīvē, kuras ir vēlamas ne tikai individuālā līmenī, bet šīs izmaiņas notiek visas sabiedrības interesēs. Šo izmaiņu esamība klientu mērķa grupas dzīvē ir sociālā darba organizācijas mērķis jeb iecerētais rezultāts un vienlaicīgi arī vadlīnija sociālā darba ētikai.

Tas nozīmē, ka sociālais darbs tiek vadīts šī mērķa sasniegšanai.

Par to, vai organizācija strādā pareizā veidā, ir atbildīgi gan darbinieki, gan viņu vadītāji. Organizācijas pareiza darbība nozīmē, ka viņu klientu dzīvē notiek izmaiņas, ko var vērtēt kā labu un taisnīgu rezultātu. Minimāli tas nozīmē, ka izturēšanās pret klientiem ir vienlīdzīga (nediskriminējoša) un cieņpilna, bet organizācija kopumā vairo sociālo taisnīgumu. Tādā nozīmē pareiza organizācijas darbība ietver arī skaidru iekšējo darba noteikumu definēšanu attiecībā uz praksi ar klientiem – konfidencialitāte, dokumentēšana, risku izvērtēšana u.c. –, kā arī kārtību, kā tiek pārraudzīts sociālo darbinieku darbs, un veidu, kā sociālajam darbiniekam ziņot par resursu nepietiekamību darbā ar klientiem.⁸

Attiecības ar vadītāju ir specifiskas attiecības ar kolēģi, kura amats ir hierarhijā augstāks par sociālā darbinieka amatu. Vadītāju specifiska iezīme ir tā, ka viņi amata dēļ ir apveltīti ar formālo varu organizācijas ietvaros. Viņiem ir tiesības pārraudzīt darbinieka darba kvalitāti, pieprasīt atskaites un dot norādījumus, kā strādāt ar klientu. Vadītāji pieņem darbā, atalgo un soda (vai vismaz piedalās šajās darbībās un procesā). Tomēr vadītājiem savas pilnvaras jāizmanto godīgi – izvairoties no aizspriedumiem vai manipulācijas,⁹ kā arī vadītāji ir atbildīgi par atbalsta un darba apstākļu nodrošināšanu darbiniekiem.

8. Parrott, L. *Values and Ethics in Social Work Practice (Transforming Social Work Practice Series)* (Second). – UK: Learning Matters Ltd, 2010. P. 140–141

9. Barsky, A. *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*. – USA: Oxford University Press, 2010. P. 176

Vadība sastāv no vairāku līmeņu vadītājiem. Visbiežāk vadītājus var iedalīt vidējā līmeņa vadītājos jeb tiešajos sociālo darbinieku priekšniekos un augstākā līmeņa vadībā – organizācijas vadītājs un vietnieks – un līdzīgi. Visbiežāk vidējā līmeņa vadītājiem sociālo pakalpojumu organizācijās tiek prasīta sociālā darbinieka izglītība, tātad arī formāla pieredze sociālā darba profesijai. Augstākā līmeņa vadītājiem, piemēram, sociālo dienestu vadītājiem, sociālo pakalpojumu organizāciju vadītājiem šādas kvalifikācijas prasības nav, tāpēc var rasties jautājums, vai vadītājiem arī būtu jāievēro sociālo darbinieku ētikas kodekss? Institūcija, kas nodarbina sociālā darba speciālistus un sniedz sociālos pakalpojumus, ir sociālā darba profesionālo aktivitāšu korporatīva īstenotāja. Būtu absurda situācija, ja "institūcija", kas sniedz sociālos pakalpojumus klientiem, rīkotos pilnīgi pretēji sociālā darba profesionālās ētikas prasībām. Tāpēc sociālo darbinieku profesionālās ētikas prasības ir attiecināmas ne tikai uz tiem, kuru amata nosaukumā ir "sociālais darbinieks", bet uz visiem tiešajā darbā ar klientiem iesaistītajiem profesionāļiem institūcijā.

Ētikas kodeksa 5.5.2. punktā noteiktās tiesības ir jāskata no sociālā darbinieka perspektīvas, proti, kāda ir pareiza sociālā darbinieka rīcība situācijā, ja institūcijā nav noteiktas kārtības, kā risināt situācijas, kurās saskatāms profesionālās ētikas pārkāpums. Sociālajiem darbiniekiem ir vispārējs pienākums atturēt, novērst, atklāt un labot kolēģu neētisku rīcību. Lai izpildītu šo pienākumu, sociālajiem darbiniekiem ir nepieciešama noteikta kārtība, kā risināt situācijas, kad ir aiz-

6. Barsky, A. *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*. – USA: Oxford University Press, 2010. P. 167

7. Oko, J. *Understanding and Using Theory in Social Work (Transforming Social Work Practice)*. – UK: Learning Matters Ltd, 2008. P. 69

domas par neētisku rīcību.¹⁰ Sociālais darbinieks nevar tieši ietekmēt vadītāja rīcību, tomēr var rīkoties pareizi savas kompetences robežās. Ētikas kodekss arī citviet uzsver aktīvu sociālo darbinieku pozīciju attiecībā uz Ētikas kodeksa prasību praktisku ieviešanu. Un prasība pēc noteiktas kārtības, kā risināt ētiskās konfliktsituācijas, ir patstāvīga ētikas norma. Tas nozīmē, ka šādai kārtībai ir jābūt noteiktai pirms ētiskas konfliktsituācijas rašanās. Savukārt, ja institūcijā šāda kārtība nav noteikta, tad sociālajiem darbiniekiem ir saviem vadītājiem uz to jānorāda. Ja vadība šādu kārtību nenosaka, tas ir pretrunā ar Ētikas kodeksa prasībām.

Ētikas kodeksa 5.5.3. punkta saturs ir jāskata sociālā darba vērtības "kalpošana" kontekstā: "Sociālo darbinieku primārais profesionālais uzdevums ir sniegt palīdzību un atbalstu cilvēkiem, kuri nonākuši grūtībās" (Ētikas kodeksa 3.1. punkts). Var teikt, ka atbalsta sniegšana klientiem ir primārais iemesls jebkura sociālo pakalpojuma sniedzēja pastāvēšanai. Ja darbinieks konstatē, ka institūcijas prasības neatbilst klientu interesēm, viņa pienākums ir ar argumentiem un pierādījumiem vērsties pie vadības un informēt par neefektīvu praksi. Ētikas prasības primāri pieprasa klienta intereses izvirzīt pirmajā vietā. Ja organizācijas prakse (tajā skaitā ārēju iemeslu dēļ – nepietiekams finansējums, nepietiekami resursi u.c.) ir pretrunā ar klientu interesēm, tad sociālajam darbiniekam ir uz to jānorāda. Vadītāji visbiežāk ir ieinteresēti saņemt šādus

pierādījumus un argumentus, lai tos pēc apkopošanas un analīzes turpmāk varētu izmantot komunikācijā ar lēmumu pieņēmējiem.

Arī likuma vai formālo noteikumu prasības var būt neētiskas. Tāpēc sociālajiem darbiniekiem tās ir jāidentificē un argumentēti jākritizē. Atskaites punkts ētiskai rīcībai vienmēr būs vispārīgs princips – lai tavai rīcībai ir labas sekas, bet nav sliktu seku, vairo sociālo taisnīgumu neatkarīgi no klienta sistēmas lieluma un tipa.¹¹ Tas attiecināms arī uz institūcijām, ne tikai sociālajiem darbiniekiem. Sociālā darba ekoloģiskais modelis atgādina sociālajiem darbiniekiem, ka klientu labklājība ir atkarīga no viņu attiecībām ar daudzajām sistēmām viņu sociālajā vidē.¹² Tas norāda, ka neatrisinātas attiecības starp darbiniekiem un vadību ietekmēs arī to, kā tiek apkalpoti klienti un kā organizācija sasniedz savus mērķus. Tāpēc laicīga iespējamo ētisko problēmu vai dilemmu identificēšana un atrisināšana ir organizācijas kopējās interesēs, nevis tikai iesaistīto personu interesēs.

Ja organizācijas prakse ir atklāti un regulāri neētiska vai pat pretlikumīga, tas var kļūt par lielu izaicinājumu sociālajiem darbiniekiem. **Ētikas kodeksa 5.5.4. punkts nosaka, ka pareiza sociālā darbinieka rīcība šādā situācijā būtu "vērst atbildīgo iestāžu uzmanību, ja institūcijā vai vadības darbībā ir konstatējama neētiska rīcība"**. Ir skaidrs, ka visbiežāk darbiniekam ir grūti izšķirties par tik radikālu soli. Nereti tomēr tiek

veikts "klusais protests" – aiziešana no darba. Tomēr ir iespējams dot ieteikumus šādu situāciju risināšanā. Pirmkārt, jāatceras, ka vadītāji arī ir kolēģi, tāpēc rīcība var būt līdzīga kā situācijā, ja neētiski rīkojas cits kolēģis. Jo agrāk notiek šādas rīcības identificēšana un nosaukšana, jo lielāka iespēja, ka situāciju varēs atrisināt bez konflikta eskalēšanās. Šādās reizēs ir jāiesaista savs tiešais vadītājs un jāmeklē līdzīgi domājošie jeb sabiedrotie starp kolēģiem. Otrkārt, īpaši vēlams pārbaudīt savas pozīcijas pareizību un runāt ar pieredzējušu kolēģi. Vispirms būtu jāizmanto institūcijā esošās procedūras un iespējas runāt ar atbildīgajām personām. Ideāli, ja šo situāciju var risināt, veidojot diskusiju ar citiem kolēģiem un vadību, kuras ietvaros var konstruktīvi pārrunāt dažādus viedokļus un vienoties par turpmāko rīcību. Ja saskaras vairākas intereses un nepieciešams noteikt prioritātes, tad noteicošais būs vadītāja viedoklis. Jo tieši vadītājs ir atbildīgs par resursu sadali un organizācijas mērķu sasniegšanu. Treškārt, var būt atšķirība, vai sociālā darbinieka organizācija atrodas nelielā pašvaldībā vai valstspilsētā, jo cilvēku sociālā distance un privātās dzīves detaļas var būt atšķirīgas. Arī šie apstākļi var ietekmēt veidu, kā rīkoties. Mazākā pašvaldībā sociālais darbinieks var būt mazāk aizsargāts pret negatīvu pretreakciju gadījumā, ja viņa rīcība ir pārāk konfrontējoša. Tāpat organizācijai var būt "slēgta kultūra", kad ir tendence negatīvās lietas censties notušēt, kur nu vēl par tām atklāti runāt. Šādā gadījumā domubiedru iegūšana un sagatavošanās sarunai par ētiskām problēmām var prasīt daudz vairāk laika un varbūt pat izmaiņas vadībā.

Ja vadība pārkāpj normatīvo aktu prasī-

bas, var izmantot arī kārtību, ko nosaka Trauksmes celšanas likums¹³. Tomēr problēmas iznešana ārpus institūcijas ir vērtējama kā galējais risinājums. Pirms tam ir jāpārdomā, vai pastāv objektīvi pierādījumi pārkāpumiem, un cik nopietni ir šie pārkāpumi.

Šobrīd pastāv iespēja par konkrēto gadījumu konsultēties arī ar LSDB, par ko nedaudz vairāk skaidrots raksta beigās daļā.

Tieši vadītāji ir atbildīgi par nepieciešamo apstākļu nodrošināšanu, lai darbinieki var labi veikt savu darbu vismaz minimālo standartu līmenī. Ja šādi standarti, tajā skaitā attiecībā uz slodzi, nav noteikti, tad sociālajiem darbiniekiem ir tiesības prasīt, lai tādi tiktu noteikti. Respektīvi, profesionālās ētikas prasības nosaka, ka sociālajam darbiniekam ir tiesības uz skaidriem kritērijiem, kā tiek vērtēts viņa darbs. To paredz Ētikas kodeksa 5.5.5. punkts. Tikai ar šādiem noteikumiem ir iespējams "atbildīgi pildīt sociālā darba prakses vietas noteiktās funkcijas un īstenot tās mērķus". Vadības (to zinātniskajā literatūrā dēvē arī par menedžmentu) funkcijās ietilpst darba organizācijas resursu sadale, organizācijas struktūras noteikšana, darbinieku motivēšana un citas darbības, lai labāk izpildītu organizācijas plānoto un īstenotu organizācijas mērķus. Vadītājs ir persona organizācijā, kas plāno, organizē, koordinē, motivē un kontrolē resursu izmantošanu, pieņem lēmumus, lai sasniegtu organizācijas mērķus.¹⁴ Tas nozīmē, ka vadītājs ir atbildīgs par institūcijas mērķu sasniegšanu un

13. Trauksmes celšanas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/329680>

14. Praude V., Beļčikovs J. *Menedžments. Otrās pārstrādātais izdevums*. – R.: Vaidelote, 2001. 20.–25. lpp.

10. Barsky, A. *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*. – USA: Oxford University Press, 2010. P. 175

11. Barsky, A. *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*. – USA: Oxford University Press, 2010. P. 170

12. Turpat, P. 173

kvalitatīva sociālā pakalpojuma sniegšanu. Sociālo darbinieku pareiza rīcība atbilstoši Ētikas kodeksa nosacījumiem ir norādīt uz noteiktu organizatorisko prasību ievērošanu, tomēr to izpilde (noteikt institūcijā ētikas konfliktsituāciju izskatīšanas kārtību, noteikt sociālā darbinieka darba kvalitātes un efektivitātes pārraudzības kārtību, saskaņot minimālās darba izpildes prasības ar sociālā darbinieka slodzi, pieejamiem resursiem un darba apstākļiem) ir pilnīgi vadītāja vai vadītāju kompetencē. Ja šāda kārtība nav noteikta, tad vadītājs atbild par tās neesamības sekām.

Turklāt skaidrs darba pienākumu sadalījums gan horizontāli, gan vertikāli ir būtisks ne tikai darbiniekiem, bet arī organizācijas klientiem. Ja amata pienākumos vai citos ar darba pienākumiem saistītos noteikumos ir neskaidrības, tad no tā cieš klients – viņš nesaņem kvalitatīvu sociālo pakalpojumu, kas ir pretrunā ar sociālā darba profesionālās ētikas prasībām.

Protams, ir jāatceras, ka viens noteikts darba apstākļu kvantitatīvais standarts ir noteikts Darba likumā, proti, darba laika standarts. Ja citi kvantitatīvie standarti (piemēram, klientu lietu skaits uz vienu sociālo darbinieku) nav noteikti, bet darbinieks var uzrādīt, ka ir veicis savus darba pienākumus visu noteikto darba laiku (ar atbilstošu dokumentāciju), tad darba pienākumu apjoms ir minētajā darba laikā faktiski paveicamais darbs, un vadībai ar to ir jārēķinās. Zināmā mērā visi sociālie darbinieki ir vadītāji¹⁵, jo arī darbā ar individuālu sociālo gadījumu ir jāizmanto noteiktas vadītāja prasmes (definēt

problēmu, noteikt mērķus; organizatoriskās prasmes, sadarbības veidošanas prasmes, motivācijas prasmes u.c.). Tomēr darbinieka īpašs pienākums ir dokumentēt savu darbu ar klientu. Dokumentācija papildus citai tās nozīmei sociālajā darbā palīdz trešajai pusei (vadītājs, audits, ārēja pārbaude) gūt pierādījumus par paveikto darbu, kas īpaši būtiski ir klientu sūdzību gadījumā. Īpaši ticama informācija ir tad, ja sociālā darbinieka paskaidrojumi papildina rakstisko dokumentāciju.

Ētikas kodekss paredz LSDB pienākumu konsultēt ar profesionālo ētiku saistītos jautājumos un izskatīt iesniegumus par ētikas normu ievērošanu. LSDB valde un darba grupa par Ētikas komisijas nolikuma izstrādi ir vienojušās, ka tiks ieviesta **divējāda iespēja izskatīt ar profesionālo ētiku saistītos jautājumus**.

Pirmais veids ir konsultācija par ētikas jautājumiem. To var saņemt rakstiski, iesūtot jautājumus LSDB mājas lapā www.socialwork.lv sadaļā "Iespēja iesūtīt jautājumus par ētiku". Tā ir iespēja ātri un vienkārši saņemt citu kolēģu viedokli par situāciju, kurā ir saskatāmas vai var būt saskatāmas ētiskas problēmas. Kā galvenie plusi konsultācijai par ētikas jautājumiem noteikti ir 1) vienkāršība, 2) anonimitāte, ja jautājuma iesūtītājs tā vēlas, un 3) iespēja konsultēties ne tikai tad, kad situācija jau ir notikusi, bet arī par hipotētisku situāciju. Jautājuma iesūtītāja vienīgais pienākums ir aprakstīt situāciju. To izskatīs vismaz divi LSDB Ētikas komisijas locekļi, pamatojoties tikai uz situācijas aprakstā doto informāciju. Atbilde uz jautājumu un rekomendācijas tiks sniegtas 10 darba dienu laikā.

15. Oko, J. *Understanding and Using Theory in Social Work (Transforming Social Work Practice)*. – UK: Learning Matters Ltd, 2008. P. 69

Otrs veids ir formāla iesnieguma par ētikas pārkāpumu izskatīšanas procedūra. Iesniegums nevar būt anonīms. LSDB Ētikas komisija izskatīs ne tikai iesniegumā aprakstīto informāciju, bet lūgs paskaidrojumu arī no darbinieka, par kura rīcību ir sūdzība. Nepieciešamības gadījumā Ētikas komisija var pieprasīt no iesaistītajām personām papildu informāciju un pierādījumus, kā arī organizēt sanāksmes. Kopējais iesnieguma izskatīšanas laiks Ētikas komisijā ir līdz 30 darba dienām.

Ir paredzams, ka Ētikas komisijas nolikums formāli tiks apstiprināts 2023. gada martā ikgadējā LSDB biedru sapulcē un tiks publiskots LSDB mājas lapā sadaļā "Ētika", tomēr jau šobrīd ir iespēja iesūtīt jautājumus LSDB mājas lapā, kā aprakstīts iepriekš.

Izmantotie avoti

1. Barsky, A. *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*. – USA: Oxford University Press, 2010. P. 443
2. Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss. 2022. Pieejams: <https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2022/06/Latvijas-soci%C4%81lo-darbinieku-%C4%92tikas-kodekss.-Apstiprin%C4%81ts-28.05.2022.pdf>;
3. Oko, J. *Understanding and Using Theory in Social Work (Transforming Social Work Practice)*. – UK: Learning Matters Ltd, 2008. P. 146
4. Parrott, L. *Values and Ethics in Social Work Practice (Transforming Social Work Practice Series) (Second)*. – UK: Learning Matters Ltd, 2010. P.173
5. Praude V., Beļčikovs J. *Menedžments*.

Otrais pārstrādātais izdevums. – R.: Vaidelote, 2001. 509. lpp.

6. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.) *Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā*. – Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas, 2012. 108.–122. lpp. (pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download?attachment>, iegūts no: <https://www.lm.gov.lv/lv/socialais-darbs-ar-gadijumu>)

7. Trauksmes celšanas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/329680>

Redkolēģija iesaka

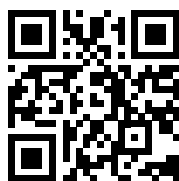
Latvijas Sociālo darbinieku biedrības sociālo mediju un digitālās komunikācijas resursi

Latvijas Sociālo darbinieku biedrība (turpmāk – LSDB) ir dibināta 2006. gada 25. augustā. Biedrības dibināšanas iniciatori ir profesionāli sociālie darbinieki, kuri daudzus gadus strādā sociālajā sfērā un labi pārzina sociālā darba prakses problēmas. Biedrības rašanās pamatā ir ideja par nepieciešamību apvienot sociālos darbiniekus vienotā organizācijā, lai veicinātu domu un ideju apmaiņu, veidotu profesionālu diskusiju par sociālā darba problēmām, metodēm un sociālā darba izpratni sabiedrībā; iepazītu un iepazīstinātu citus ar dažādām pieejām un sociālā darba virzieniem, kādus mēs katrs pārstāvam; lai sociālie darbinieki sajustu profesionālu atbalstu organizācijā, kas pārstāvētu šo plašo, radošo, interesanto un sarežģīto profesiju.

Ejot laikam līdzi, tika meklētas iespējas, kā sasniegt maksimāli plašāku auditoriju digitālajā vidē. Šajā izdevumā vēlamies lasītājus iepazīstināt ar tiem resursiem, kurus interneta vidē uztur LSDB.

Pirmais digitālais resurss, kuru izveidoja LSDB 2008. gadā, ir LSDB **mājas lapa** <https://www.socialwork.lv/>. LSDB dibinātāji izvēlējās starptautiski viegli atpazīstamu profesijas nosaukumu ar plašinājumu "lv", lai jebkuram mājas

lapas apmeklētājam, t.sk. arī no citām valstīm, ir uzreiz skaidrs, kāds ir mājas lapas saturs. QR kods piekļuvei LSDB mājas lapai:

Mājas lapas sadaļas, kurām īpaši vēlamies pievērst uzmanību.

- Aktualitātes.
- Par mums.
- Raksti.
- Kontakti.
- Ētika.

Sadaļā **Aktualitātes** (<https://www.socialwork.lv/jaunumi/aktualitates/>) tiek atspoguļoti visi aktuālie notikumi, kurus īsteno vai kuros piedalās LSDB. Tie ir tādi notikumi kā LSDB ikgadējā konference, LSDB viedokļa paušana vēstuļu vai paziņojumu veidā, izmaiņas būtiskos nozares dokumentos, LSDB pārstāvju dalība Saeimas komisiju vai ministriju organizētajās darba grupās u.c.

Par mums (<https://www.socialwork.lv/par-mums/>) sadaļā ir būtiskākā informācija par LSDB – biedrības rašanās vēsture, valdes locekļi un biedrības statūti, kuros aprakstīta iestāšanās biedrībā kārtība, noteikta struktūra, t.sk. ētikas komisijas izveidošana. LSDB dibinātāju – Ievas Ozolas un Annas Meņkovas – foto ir uz šā izdevuma pirmā vāka. Pašlaik tiek strādāts, lai publicēšanai sagatavotu informāciju par biedru prakses vietām un kontaktinformāciju.

Sadaļā **Raksti** (<https://www.socialwork.lv/raksti/>) ir ievietoti visi periodiskā izdevuma "Sociālais darbs Latvijā" numuri digitālā formātā. Iespējams, mazāk zināms sociālajiem darbiniekiem ir tas, ka šajā sadaļā skenētā veidā ir pieejami LSDB biedru raksti augstskolas "Attīstība" izdotajā žurnālā "Sociālais darbinieks". Mūsuprāt, tas ir vērtīgs resurss, jo žurnāls "Sociālais darbinieks" tika izdots tikai drukātā veidā, un šo rakstu pieejamība mājas lapā ir gan resurss, gan arī sociālā darba vēstures liecība, ar kuru ir interesanti iepazīties.

Sadaļā **Kontakti** (<https://www.socialwork.lv/kontakti/>) ir pieejami LSDB rekvizīti (reģistrācijas numurs, adrese, bankas konts), informācija korespondencei pa pastu un elektroniski, kā arī informācija par to, kā pieteikt iestāšanos biedrībā, aizpildot noteikta parauga veidlapu.

Sadaļā **Ētika** ir ievietota aktuālā Latvijas sociālo darbinieku Ētikas kodeksa redakcija. Pēc apstiprināšanas LSDB kopsapulcē 2023. gada martā tur tiks ievietots Ētikas komisijas nolikums, kurā būs atspoguļota ētikas jautājumu un iespējamo pārkāpumu izskatīšanas kārtība. Tāpat šajā sadaļā plānots ievietot ētisko dilemmu risinā-

šanas piemēru aprakstus, kā arī jau šobrīd ir iespēja jebkuram interesentam iesūtīt jautājumus, kas saistīti ar profesionālo ētiku.

LSDB YouTube konts: <https://www.youtube.com/@latvijassocialodarbiniekub5180>

YouTube konts tika izveidots 2011. gadā ar mērķi rādīt LSDB veidotos video ierakstus jaunajiem speciālistiem, studentiem un citiem interesentiem. Runātājiem, savukārt, tas ir labs veids, kā publiski paust savu viedokli par profesionālām tēmām, un kā ieraksts profesionālajā CV par publisku uzstāšanos. Šajā kontā vislielākais resurss ir LSDB ikgadējo konferenču video ieraksti, kas dokumentē sociālā darba domas attīstību pēdējo četru gadu laikā. Konta ierakstu skatījumu skaits ir vairāk kā 5200 reizes kopš konta izveidošanas. Uzskatām, ka vēsture ir jāsauglabā ne tikai drukātā formā, bet arī digitālajā vidē jārada sociālā darba vēsture, ko veido speciālistu profesionālais skatījums un pieredze. QR kods piekļuvei LSDB YouTube kontam:

LSDB Twitter konts: <https://twitter.com/SDbiedriba>

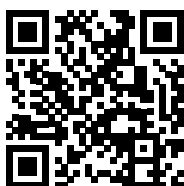
Twitter konts tika izveidots 2012. gada aprīlī, bet ar īpašu aktivitāti izcēlās 2020. gada novembrī, kad LSDB sadarbībā ar vairākām nevalstiskajām organizācijām cēla trauksmi un rakstīja vēstules valdošajai varai par "nodokļu iekasētāju funkciju", ko vēlējās uzlikt

kā pienākumu veikt sociālo dienestu darbiniekiem. QR kods piekļuvei LSDB *Twitter* kontam:

LSDB Facebook (turpmāk – FB) lapa:
<https://www.facebook.com/LVSDB/>

FB galvenokārt tika izveidota kā saziņas platforma, kad LSDB rīkoja piketu pie Saeimas, lai sasniegtu maksimāli lielu auditoriju gan sociālā darba speciālistu vidū, gan lai piesaistītu politiķu uzmanību. Šobrīd FB kontam ir vairāk kā 1670 sekotāji. FB ir platforma, ar kuras starpniecību – salīdzinājumā ar citiem minētajiem resursiem – visātrāk un plašāk var nodot informāciju. To apliecina ierakstu atzīmēšana ar "patīk" un dalīšanās. QR kods piekļuvei LSDB *Facebook* lapai:

Aicinām visus sociālos darbiniekus un citus sociālā darba speciālistus un interesentus pievienoties arī virtuālajai sociālo darbinieku kopienai!

SUMMARY

Maija Muceniece. Current events from the Ministry of Welfare. The article provides information on recent events carried out by the Ministry of Welfare and highlights useful resources for social workers done within the European Social Fund (ESF) project "Development of professional social work in municipalities", and introduces with ESF+ project "Development of professional and modern social work" activities for 2021-2027.

Vita Roga-Vailza. Unacceptable words in professional social work terminology. Professionalism in social work is associated not only with compliance with ethical norms, values and principles of social work and effective formation of the social work process but also with the appropriate use of terminology in everyday practice - working with clients, colleagues and partners from other institutions. However, in practice, the use of terms and herbs is rather ambiguous and often inappropriate and even more often undesirable. The idea of the "unprofessional word" topic arose after the editorial board's discussions on current issues in the social work practice of Latvia, which issues are increasingly appearing as aggravated or even controversial in practice. Therefore, I would like to encourage our reader to reflect on himself as the "bearer" of language in the profession, and that much more emphasis should be placed on the commonalities that make up the integrity of the social work profession in general - the language of a professional social worker.

Mudīte Kruvese, Aiga Romāne - Meiere. Social work in prisons. The safety of society is one of the goals of imprisonment and the justification for restricting freedom. Still, this goal can only be achieved if during imprisonment it is ensured that after release from imprisonment, a person is not only willing but also able to function socially without committing new offences. Imprisonment can be viewed as a period of time given to a person to realize and change the way of thinking and destructive behavior that led the person to imprisonment. To promote the process of resocialization social workers provide different types of support, for example, assessment of risks and needs for each person and assessment for the appropriate program, individual counseling etc. The purpose of this article is to introduce the reader to the specifics of social work in prisons in Latvia, based on the "Handbook for prison social workers and local government social workers for work with persons after prison" developed in 2022.

Linda Kirmuška-Pūpola. The subculture in the Latvian penitentiary system and the approach of the Addiction Center of Olaine prison in reducing it. In the article, the author, who works as a senior inspector in the Addiction Center of Olaine prison, draws attention to the subculture in the Latvian prison system, as well as its influence on the socialization of prisoners. A subculture is made up of its own mechanisms, hierarchy, informal conditions, rules, colloquial language and even symbolism, such as

tattoos, which have a huge influence on the inmates. Although the prison subculture is a legacy of the Soviet Union and its influence has diminished over time in Latvia, it still exists. It does not promote the development of the individual, but creates a sense of belonging in the place of imprisonment, intensifying the hatred of the law and society out there in "freedom". The author describes the experience and work methods gained in the Addiction Center of Olaine prison, reducing the influence of the subculture.

Jānis Moors. Practical aspects of parental rights, duties and responsibilities in the field of custody. In the article, the author, who is a practicing barrister (sworn advocate), provides an insight into the legal framework of relations between parents, spouses and children. The article focuses on the fulfillment of parental responsibilities towards children, and the consequences of not fulfilling these responsibilities. The article provides an insight into what it means in practice to consider disputes in court on matters of custody - access rights, the procedural side of determining the child's place of residence and other issues. At the end of the article, the author also provides recommendations for social workers in cooperation with the client's legal advisors.

Mārtiņš Moors. Summary of the expert discussion of the 2022 annual conference of the Latvian Social Workers Association. On November 11, 2022, the annual practical conference of the Latvian Social Workers Association was held, which this time was dedicated to social work with young people. The culmination of

the conference was an expert discussion on the topic "Youth with behavioral disorders: causes of the problem and possible solutions in social work". The article is a reflection of the main opinions of the discussion, as material for work for all social workers who are already working with the target group of young people or are just planning to start it. The article is based on the statements of experts on the topic of discussion.

Maija Kārklīņa, Vita Roga-Vailza. An insight into the needs and care of terminally ill people. The aim of this article is to emphasize discussions not very usual in our society and between social work professionals. The topic finds people in their hard social situations which involve all family systems – palliative care for loved ones. From the very beginning of the article, the authors of the article had a common recognition that the topic is very important and there are many problems in the specifics of medical, social, and psychological care in both terminally ill and people associated with oncological diseases. The article will consist of two parts: the first part is on the needs of incurable/terminally ill people and care they need, as well as the need for psychological and social support of their relatives. The second part will open a discussion about euthanasia, its definition, what it really is and whether or not a person has the right to make such a decision: for and against arguments.

Juris Osis. Domestic violence against women - the obvious and the invisible. Domestic violence is the most common form of violence against women. It affects women throughout

their lives and to some extent is an obvious problem in any society. Regarding the prevalence of violence against women, various statistical data are available, however, one of the distinctive attributes that characterize domestic violence is its hidden nature, as many of its victims are afraid to seek help and report the violence they experience to law enforcement authorities. At the same time, there is a certain tolerance in part of society - the belief that domestic violence is a private matter and should be dealt with within the family. The article describes the problem of domestic violence against women, using international and Latvian research, including the results of the study conducted by the Riga city council Welfare Department and provides insight into the preventive measures that can be used to reduce the problem of domestic violence against women.

Evija Eglīte, Guna Eglīte. Different article - a conversation between sisters about acceptance of diversity. Experts of "Project and quality management" Ltd. according to the order of the Ministry of Welfare of Latvia have developed the methodology and the curriculum "Social work in a diverse society" with the aim of providing methodological support for social workers of social services and promoting their professionalism and tolerance towards persons at risk of social exclusion and discrimination. The methodology reflects specifics of social work with groups at risk of social exclusion and discrimination, as well as general recommendations for the micro-practice of social work, are offered. The article reflects the experience and conversation of two sisters (authors of

the article) about diversity issues and invites readers to think about their own experience in accepting diversity.

Mārtiņš Moors. Characterization of ethical standards of social work in relations with management. The new Code of Ethics for Social Workers, which was approved by the Latvian Social Workers Association on May 28, 2022, includes new Standards regarding the institution and relations with management. In the article, the author provides an explanation of the content and application of these standards, as well as about solving possible dilemmas with the Social work standards for cooperation with colleagues and managers.

Cienot Dažādību, STRĀDĀJAM KOPĀ

PASAULES SOCIĀLĀ
DARBA DIENA
2023. GADA 21. MARTS
#WSW02023

www.ifsw.org

Izdevums tipogrāfiski iespiests Ministru kabineta 2019.gada 17.decembra aprīļa noteikumu Nr.686 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākuma "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" īstenošanas noteikumi" ietvaros.

Projekts Nr.9.2.1.1/15/I/001
"Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"

Labklājības ministrija

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Reģionālās
attīstības fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Izdevums tiek izdots divas reizes gadā